

**ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В.М.КОРЕЦЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БЕРЧУК АНДРІЙ ВІКТОРОВИЧ

УДК 364-322(477)+316.334.3(477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
РОЛЬ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В КОНСОЛІДАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Спеціальність 052 «Політологія»

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А.В. Берчук

Науковий керівник: **СТОЙКО Олена Михайлівна** – доктор політичних наук,
провідний науковий співробітник

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Берчук А. В. Роль волонтерських організацій в консолідації українського суспільства. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю С2 «Політологія». – Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, Київ, 2026.

У дисертації здійснено комплексне політологічне дослідження ролі волонтерських організацій у процесах консолідації українського суспільства в умовах сучасних політичних, соціальних, безпекових і цивілізаційних викликів. Актуальність теми зумовлена тим, що повномасштабна війна Російської Федерації проти України не лише спричинила масштабні гуманітарні, соціальні, економічні та інституційні виклики, а й стала потужним каталізатором громадянської самоорганізації, розвитку горизонтальних зв'язків, суспільної солідарності, благодійності та нових форм взаємодії між державою, громадянським суспільством, волонтерськими організаціями, громадами, бізнесом, діаспорою та міжнародними партнерами.

Обґрунтовано, що в умовах повномасштабної війни волонтерство в Україні вийшло за межі традиційного розуміння благодійної, соціальної чи гуманітарної допомоги та набуло виразного суспільно-політичного значення. Воно стало не лише реакцією громадян на кризу, а й важливим механізмом мобілізації ресурсів, підтримки обороноздатності держави, допомоги постраждалому населенню, інтеграції внутрішньо переміщених осіб, розвитку локальних ініціатив, формування суспільної довіри та зміцнення соціальної згуртованості. У цьому контексті волонтерські організації розглядаються як структурний елемент громадянського суспільства, який у кризових умовах здатний виконувати інтеграційну, мобілізаційну, комунікаційну, компенсаційну, безпекову, гуманітарну та консолідаційну функції.

Метою дисертаційного дослідження є комплексне політологічне обґрунтування ролі волонтерських організацій і волонтерських практик як чинника консолідації українського суспільства в умовах повномасштабної російсько-української війни, а також визначення їхнього значення для формування довіри, соціального капіталу, горизонтальної солідарності, громадянської суб'єктності, суспільної стійкості та післявоєнного відновлення України. Для досягнення цієї мети у роботі розкрито теоретико-методологічні засади дослідження волонтерства, суспільної консолідації, солідарності, соціального капіталу та громадянської участі; проаналізовано історичну еволюцію волонтерства у світовому й українському контекстах; охарактеризовано трансформацію волонтерського руху в Україні після 2014 року та після початку повномасштабного вторгнення; визначено роль цифровізації у розвитку нових моделей громадянської мобілізації; досліджено значення довіри до волонтерів і благодійних внесків як індикаторів соціальної згуртованості; окреслено основні проблеми, ризики та перспективи розвитку волонтерства у процесах воєнної консолідації та післявоєнного відновлення України.

Об'єктом дослідження є процеси консолідації українського суспільства в умовах сучасних політичних, соціальних і безпекових викликів. Предметом дослідження є волонтерські організації як чинник консолідації українського суспільства в умовах повномасштабної російсько-української війни. Методологічну основу дисертації становить міждисциплінарний підхід, що поєднує політологічний, соціологічний, історичний, інституційний, структурно-функціональний, компаративний і системний аналіз. У роботі використано методи аналізу і синтезу, узагальнення, порівняння, контент-аналізу, інтерпретації соціологічних даних, а також прогнозування щодо подальшої ролі волонтерства у післявоєнному розвитку України.

У першому розділі дисертації розкрито теоретико-методологічні засади дослідження волонтерства та суспільної консолідації. Волонтерство

проаналізовано як соціально-політичний феномен, що перебуває на перетині громадянської активності, благодійності, солідарності, соціальної відповідальності та політичної участі. Показано, що у сучасній науці волонтерство не може розглядатися лише як індивідуальна моральна практика або форма допомоги, оскільки воно пов'язане з інституційним розвитком громадянського суспільства, формуванням горизонтальних зв'язків, довіри, соціального капіталу та здатністю суспільства до колективної дії. Окрему увагу приділено теоретичним підходам до розуміння суспільної консолідації, соціальної згуртованості, солідарності та соціального капіталу як категорій, що дають змогу пояснити консолідаційний потенціал волонтерської діяльності. Обґрунтовано, що волонтерство є не лише формою участі громадян у суспільному житті, а й механізмом формування довіри, взаємодопомоги, громадянської відповідальності та горизонтальної самоорганізації.

У другому розділі досліджено еволюцію волонтерства та його трансформацію в умовах глобальних і національних викликів. Проаналізовано історичні етапи становлення добровільної допомоги, благодійності, громадських асоціацій і волонтерських практик у світовому та українському контекстах. Показано, що волонтерство історично розвивалося від традицій взаємодопомоги, релігійної благодійності й локальної підтримки до складних інституціоналізованих, міжнародних і цифрових форм громадянської активності. Особливу увагу приділено трансформації волонтерського руху в Україні після 2014 року, коли російська агресія, Революція Гідності, війна на сході України та посилення потреби у підтримці армії й постраждалого населення спричинили стрімкий розвиток волонтерських ініціатив. Обґрунтовано, що саме після 2014 року волонтерство стало одним із ключових чинників зміцнення громадянського суспільства, суспільної довіри та національної самоорганізації. Окремо розглянуто цифровізацію волонтерства, розвиток онлайн-платформ, соціальних мереж,

краудфандингу, цифрової звітності, верифікації зборів і нових моделей громадянської мобілізації.

У третьому розділі проаналізовано волонтерські практики в умовах повномасштабної війни як чинник мобілізації, довіри та суспільної стійкості. Доведено, що повномасштабне вторгнення Російської Федерації у 2022 році стало переломним моментом у розвитку українського волонтерства, оскільки спричинило не лише масштабне розгортання формальних благодійних фондів і громадських організацій, а й хвилю спонтанної самоорганізації громадян, локальних ініціатив, неформальних мереж допомоги та цифрових волонтерських практик. Волонтерство у цих умовах стало практичним механізмом подолання соціальних, регіональних, мовно-культурних і ціннісних поділів, оскільки об'єднало різні соціальні групи навколо спільної мети – захисту державності, підтримки Збройних Сил України, допомоги постраждалим громадянам і збереження суспільної стійкості.

У роботі доведено, що довіра до волонтерів і благодійні внески виступають важливими емпіричними індикаторами соціальної згуртованості та громадянської мобілізації. Високий рівень довіри до волонтерських організацій свідчить про здатність суспільства підтримувати горизонтальні зв'язки, делегувати ресурси недержавним акторам і брати участь у спільних діях без прямого примусу з боку держави. Благодійні внески, донати та регулярна фінансова підтримка волонтерських ініціатив розглядаються не лише як економічний ресурс, а і як форма громадянської участі, символічної солідарності та політичної підтримки спротиву. Показано, що в умовах війни культура благодійних внесків стала одним із проявів нової громадянської суб'єктності українців.

Наукова новизна дисертації полягає в обґрунтуванні волонтерських організацій як самостійного суспільно-політичного чинника консолідації українського суспільства в умовах повномасштабної війни. У роботі запропоновано розглядати волонтерство не лише як форму благодійної, гуманітарної чи соціальної допомоги, а як багаторівневий механізм формування довіри, соціального капіталу,

горизонтальної солідарності, соціальної справедливості, громадянської суб'єктності та суспільної стійкості. Удосконалено теоретичне розуміння взаємозв'язку між волонтерством, громадянською участю та консолідацією суспільства. Дістало подальшого розвитку положення про те, що волонтерські практики в умовах війни виконують не лише компенсаційну функцію щодо інституційних обмежень держави, а й інтеграційну функцію, поєднуючи громадян, громади, державні інституції, бізнес, діаспору та міжнародних партнерів у єдину мережу підтримки й спротиву.

Окремим елементом наукової новизни є обґрунтування значення цифрового волонтерства як нової форми громадянської участі та інфраструктури довіри. У дисертації показано, що цифрові платформи, соціальні мережі, інструменти онлайн-зборів, публічної звітності, цифрової верифікації та комунікації в реальному часі створюють нову якість волонтерської діяльності. Вони забезпечують швидкість мобілізації ресурсів, прозорість благодійних процесів, ширше залучення громадян і підвищення довіри до волонтерських ініціатив. Водночас наголошено на ризиках псевдоволонтерства, шахрайства, інформаційних маніпуляцій, емоційного вигорання, нерівномірного розподілу ресурсів між громадами та можливої бюрократизації волонтерського сектору.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання положень і висновків дисертації у процесі формування державної політики щодо підтримки волонтерського руху, розвитку партнерства між державою та громадянським суспільством, удосконалення механізмів публічної звітності, цифрової верифікації благодійних зборів, підтримки локальних волонтерських ініціатив, профілактики емоційного вигорання волонтерів, запобігання псевдоволонтерству та залучення волонтерського досвіду до процесів післявоєнного відновлення України. Матеріали дисертації можуть бути використані у науково-дослідній роботі, освітньому процесі, підготовці навчальних курсів із політології, громадянського суспільства, політичної участі, соціальної

згуртованості, а також у практичній діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських і волонтерських організацій.

У висновках дисертації обґрунтовано, що волонтерські організації в сучасній Україні є не тимчасовою реакцією на кризу, а стратегічним ресурсом суспільної стійкості, національної єдності, утвердження соціальної справедливості та демократичного розвитку. Їхнє значення полягає у здатності перетворювати індивідуальну громадянську ініціативу на колективну дію, локальні практики взаємодопомоги – на загальнонаціональні мережі підтримки, благодійність – на форму громадянської участі, а цифрові комунікації – на інфраструктуру мобілізації й довіри. Подальший розвиток волонтерства залежатиме від здатності держави та громадянського суспільства зберегти баланс між гнучкістю добровільної самоорганізації та необхідністю прозорості, підзвітності, інституційної сталості й довгострокового партнерства.

Основні положення дисертації відображено у наукових публікаціях автора, зокрема у статтях, присвячених історії становлення волонтерства, динаміці довіри до волонтерів та обсягу благодійних внесків в Україні, а також ролі волонтерства у консолідації українського суспільства в умовах повномасштабної війни. Окремі результати дослідження апробовано у тезах доповідей на наукових і науково-практичних конференціях, присвячених волонтерським організаціям, захисту прав людини, цифровим практикам волонтерства, європейській інтеграції, воєнним викликам і післявоєнному відновленню України.

Структура дисертації зумовлена метою, завданнями та логікою дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Перший розділ присвячено теоретико-методологічним засадам дослідження волонтерства та суспільної консолідації; другий – еволюції волонтерства та його трансформації в умовах глобальних і національних викликів; третій – аналізу волонтерських практик в умовах повномасштабної війни, їхньої

ролі у формуванні довіри, соціальної згуртованості, горизонтальної солідарності, мобілізації суспільних ресурсів і післявоєнного відновлення України.

Ключові слова: волонтерство, консолідація, громадянське суспільство, громадянське об'єднання, соціальний капітал, суспільна довіра, російсько-українська війна, цифровізація, права людини, євроінтеграція, держава, ідентичність, державотворення, демократія, справедливість.

SUMMARY

Berchuk A.V. The Role of Volunteer Organizations in the Consolidation of Ukrainian Society. – *Qualifying scientific work on the rights of manuscript.*

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 05 «Social and Behavioral Sciences», specialty C2 «Political Science». – V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2026.

The dissertation provides a comprehensive political science study of the role of volunteer organizations in the processes of consolidation of Ukrainian society under contemporary political, social, security and civilizational challenges. The relevance of the topic is determined by the fact that the full-scale war of the Russian Federation against Ukraine has not only caused large-scale humanitarian, social, economic and institutional challenges, but has also become a powerful catalyst for civic self-organization, the development of horizontal ties, social solidarity, charity and new forms of interaction between the state, civil society, volunteer organizations, communities, business, the diaspora and international partners.

The dissertation substantiates that under the conditions of full-scale war, volunteering in Ukraine has gone beyond the traditional understanding of charitable, social or humanitarian assistance and has acquired a clear socio-political significance. It has become not only a reaction of citizens to crisis, but also an important mechanism for mobilizing resources, supporting the defense capability of the state, assisting the affected population, integrating internally displaced persons, developing local initiatives, building public trust and strengthening social cohesion. In this context, volunteer organizations are considered as a structural element of civil society which, under crisis conditions, is capable of performing integrative, mobilization, communication, compensatory, security, humanitarian and consolidation functions.

The purpose of the dissertation is to conduct a comprehensive analysis of volunteer organizations as a factor in the consolidation of Ukrainian society under the conditions of the full-scale Russian-Ukrainian war and post-war recovery. To achieve this purpose, the

dissertation reveals the theoretical and methodological foundations of the study of volunteering, social consolidation, solidarity, social capital and civic participation; analyzes the historical evolution of volunteering in the global and Ukrainian contexts; characterizes the transformation of the volunteer movement in Ukraine after 2014 and after the beginning of the full-scale invasion; determines the role of digitalization in the development of new models of civic mobilization; examines trust in volunteers and charitable contributions as indicators of social cohesion; and outlines the main problems, risks and prospects for the development of volunteering in the processes of wartime consolidation and post-war recovery of Ukraine.

The object of the study is the processes of consolidation of Ukrainian society under contemporary political, social and security challenges. The subject of the study is volunteer organizations as a factor in the consolidation of Ukrainian society under the conditions of the full-scale Russian-Ukrainian war. The methodological basis of the dissertation is an interdisciplinary approach that combines political science, sociological, historical, institutional, structural-functional, comparative and systemic analysis. The research uses the methods of analysis and synthesis, generalization, comparison, content analysis, interpretation of sociological data, as well as forecasting regarding the further role of volunteering in the post-war development of Ukraine.

The first chapter of the dissertation reveals the theoretical and methodological foundations of the study of volunteering and social consolidation. Volunteering is analyzed as a socio-political phenomenon located at the intersection of civic activity, charity, solidarity, social responsibility and political participation. It is shown that in modern scholarship volunteering cannot be considered only as an individual moral practice or a form of assistance, since it is connected with the institutional development of civil society, the formation of horizontal ties, trust, social capital and the ability of society to act collectively. Particular attention is paid to theoretical approaches to understanding social consolidation, social cohesion, solidarity and social capital as categories that make it possible to explain the consolidation potential of volunteer activity.

The dissertation substantiates that volunteering is not only a form of citizens' participation in public life, but also a mechanism for building trust, mutual assistance, civic responsibility and horizontal self-organization.

The second chapter examines the evolution of volunteering and its transformation under global and national challenges. The historical stages of the formation of voluntary assistance, charity, civic associations and volunteer practices in the global and Ukrainian contexts are analyzed. It is shown that volunteering historically developed from traditions of mutual aid, religious charity and local support into complex institutionalized, international and digital forms of civic activity. Special attention is paid to the transformation of the volunteer movement in Ukraine after 2014, when Russian aggression, the Revolution of Dignity, the war in eastern Ukraine and the growing need to support the army and the affected population caused the rapid development of volunteer initiatives. It is substantiated that after 2014 volunteering became one of the key factors in strengthening civil society, public trust and national self-organization. The dissertation separately examines the digitalization of volunteering, the development of online platforms, social networks, crowdfunding, digital reporting, verification of fundraising and new models of civic mobilization.

The third chapter analyzes volunteer practices under the conditions of full-scale war as a factor of mobilization, trust and social resilience. It is proved that the full-scale invasion of the Russian Federation in 2022 became a turning point in the development of Ukrainian volunteering, as it caused not only the large-scale expansion of formal charitable foundations and public organizations, but also a wave of spontaneous self-organization of citizens, local initiatives, informal support networks and digital volunteer practices. Under these conditions, volunteering became a practical mechanism for overcoming social, regional, linguistic-cultural and value-based divisions, since it united different social groups around a common goal: the defense of statehood, support for the Armed Forces of Ukraine, assistance to affected citizens and the preservation of social resilience.

The dissertation proves that trust in volunteers and charitable contributions are important empirical indicators of social cohesion and civic mobilization. A high level of trust in volunteer organizations indicates society's ability to maintain horizontal ties, delegate resources to non-state actors and participate in joint actions without direct coercion by the state. Charitable contributions, donations and regular financial support for volunteer initiatives are considered not only as an economic resource, but also as a form of civic participation, symbolic solidarity and political support for resistance. It is shown that under the conditions of war, the culture of donations has become one of the manifestations of the new civic subjectivity of Ukrainians.

The scientific novelty of the dissertation lies in substantiating volunteer organizations as an independent socio-political factor in the consolidation of Ukrainian society under the conditions of full-scale war. The dissertation proposes to consider volunteering not only as a form of charitable, humanitarian or social assistance, but as a multi-level mechanism for building trust, social capital, horizontal solidarity, social justice, civic subjectivity and social resilience. The theoretical understanding of the relationship between volunteering, civic participation and social consolidation has been improved. The dissertation further develops the thesis that volunteer practices under wartime conditions perform not only a compensatory function in relation to the institutional limitations of the state, but also an integrative function, connecting citizens, communities, state institutions, business, the diaspora and international partners into a single network of support and resistance.

A separate element of scientific novelty is the substantiation of the importance of the digitalization of volunteering as a new form of civic participation and an infrastructure of trust. The dissertation shows that digital platforms, social networks, online fundraising tools, public reporting, digital verification and real-time communication create a new quality of volunteer activity. They ensure the rapid mobilization of resources, transparency of charitable processes, broader involvement of citizens and increased trust in volunteer initiatives. At the same time, attention is drawn to the risks of pseudo-

volunteering, fraud, information manipulation, emotional burnout, unequal distribution of resources between communities and possible bureaucratization of the volunteer sector.

The practical significance of the obtained results lies in the possibility of using the provisions and conclusions of the dissertation in the process of forming state policy to support the volunteer movement, developing partnership between the state and civil society, improving mechanisms of public reporting, digital verification of charitable fundraising, supporting local volunteer initiatives, preventing volunteer burnout, countering pseudo-volunteering and involving volunteer experience in the processes of post-war recovery of Ukraine. The materials of the dissertation may be used in research work, the educational process, the preparation of academic courses in political science, civil society, political participation and social cohesion, as well as in the practical activities of state authorities, local self-government bodies, public and volunteer organizations.

The conclusions of the dissertation substantiate that volunteer organizations in contemporary Ukraine are not a temporary response to crisis, but a strategic resource of social resilience, national unity, the promotion of social justice and democratic development. Their significance lies in the ability to transform individual civic initiative into collective action, local practices of mutual assistance into nationwide support networks, charity into a form of civic participation, and digital communications into an infrastructure of mobilization and trust. The further development of volunteering will depend on the ability of the state and civil society to preserve the balance between the flexibility of voluntary self-organization and the need for transparency, accountability, institutional sustainability and long-term partnership.

The main provisions of the dissertation are reflected in the author's scientific publications, in particular in articles devoted to the history of the formation of volunteering, the dynamics of trust in volunteers and the volume of charitable contributions in Ukraine, as well as the role of volunteering in the consolidation of Ukrainian society under the conditions of full-scale war. Certain results of the study have

been tested in conference papers presented at scientific and scientific-practical conferences devoted to volunteer organizations, human rights protection, digital practices of volunteering, European integration, wartime challenges and post-war recovery of Ukraine.

The structure of the dissertation is determined by the purpose, objectives and logic of the study. The work consists of an introduction, three chapters, conclusions, a list of references and appendices. The first chapter is devoted to the theoretical and methodological foundations of the study of volunteering and social consolidation; the second chapter examines the evolution of volunteering and its transformation under global and national challenges; the third chapter analyzes volunteer practices under the conditions of full-scale war, their role in building trust, social cohesion, horizontal solidarity, mobilization of social resources and post-war recovery of Ukraine.

Key words: volunteering, consolidation, civil society, civic association, social capital, public trust, Russian-Ukrainian war, digitalization, human rights, European integration, state, identity, state-building, democracy, justice.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Наукові статті у фахових виданнях України:

1. Берчук А. Історія становлення волонтерства від найдавніших часів до сьогодення. *Держава і право*. 2024. Вип. 96. С. 330–341. URL: <https://doi.org/10.33663/1563-3349-2024-96-330>. DOI: 10.33663/1563-3349-2024-96-330.
2. Берчук А. Динаміка довіри до волонтерів та обсягу благодійних внесків в Україні (2014–2025 рр.). *Держава і право*. 2025. Вип. 98. С. 397–410. URL: <https://doi.org/10.33663/1563-3349-2025-98-397>. DOI: 10.33663/1563-3349-2025-98-397.
3. Берчук А. Роль волонтерства у консолідації українського суспільства в умовах повномасштабної війни. *Український політико-правовий дискурс*. 2026. Вип. 22. С. 45-52. URL: <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/803>. DOI: 10.5281/zenodo.20648374.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Берчук А. Роль волонтерських організацій в умовах повномасштабної війни. Захищаючи державу, захищаємо право: матер. XIV Міжнар. юрид. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11 жовтня 2023 р.). Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2023. С. 54–57.
5. Берчук А. Волонтери та захист прав людини в російсько-українській війні. Права людини в період збройних конфліктів: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 3 листопада 2023 р.). Одеса, 2023. С. 91-98.
6. Берчук А. Українське суспільство в умовах війни: волонтерство як чинник збереження держави. Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки:

- матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 22–23 лютого 2024 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 103–108.
7. Берчук А. Волонтерський рух в Україні та участь волонтерів у захисті незалежності України. Захист незалежності України: правові засади та виклики сьогодення. До 33-ї річниці проголошення незалежності України: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 вересня 2024 р.). Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2025. С. 362–364.
 8. Берчук А. Волонтерські ініціативи як стратегічний ресурс для інтеграції України в Європейський Союз. Інтеграція України до Європейського Союзу: виклики в умовах воєнного стану. Пам'яті професора П. П. Заворотька та професора В. Н. Денисова: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4 листопада 2024 р.). Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2024. С. 243 – 247.
 9. Берчук А. Роль волонтерських організацій в умовах повномасштабної війни. Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу: зб. матеріалів VI Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Полтава, 11–12 грудня 2024 р.). Полтава: Полтавський інститут економіки і права, 2025. С. 226–227.
 10. Берчук А. Проблеми та виклики волонтерської діяльності в Україні в умовах війни: політико-правовий вимір. Наука і освіта в Україні: актуальні проблеми розвитку: матер. Міжнар. наук. конф. XIX Юридичні читання (м. Київ, 29 квітня 2025 р.). Київ: Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2025. С. 177–179.
 11. Берчук А. Цифрові практики волонтерських організацій як інструмент захисту прав людини та консолідації українського суспільства в умовах війни. Права людини в період збройних конфліктів: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 31 жовтня 2025 р.). Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2025. С. 112–115.

12. Берчук А. Волонтерські організації як чинник консолідації українського суспільства в умовах війни. Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу: матер. 10-ї міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 22–23 квітня 2026 р.). Полтава: Полтавський інститут економіки і права; ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”», 2026. С. 88–91.

ЗМІСТ

ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження волонтерства та суспільної консолідації	36
1.1. Теоретичні підходи до визначення сутності волонтерства як соціально - політичного феномену	36
1.2. Поняття «солідарність» та «соціальний капітал» як чинники суспільної консолідації	53
1.3. Волонтерство як форма громадянської участі та горизонтальної самоорганізації суспільства.....	69
Висновки до Розділу 1.....	85
РОЗДІЛ 2. Еволюція волонтерства та його трансформація в умовах глобальних і національних викликів.....	88
2.1. Історичні етапи становлення та розвитку волонтерства у світовому й українському контекстах.....	88
2.2. Цифровізація волонтерства та нові моделі громадянської мобілізації в Україні після 2014 року.....	102
Висновки до Розділу 2.....	119
РОЗДІЛ 3. Значення волонтерських організацій в організації спротиву російській агресії та посиленні згуртованості нації.....	123
3.1. Повномасштабна війна як каталізатор громадянської самоорганізації та суспільної консолідації	123
3.2. Волонтерські практики у формуванні горизонтальної солідарності та соціального капіталу	147
Висновки до Розділу 3.....	189
ВИСНОВКИ.....	193
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	200
ДОДАТКИ.....	237

ВСТУП

Актуальність дослідження. Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена необхідністю комплексного політологічного осмислення ролі волонтерських організацій у процесах консолідації українського суспільства в умовах сучасних політичних, соціальних, безпекових і цивілізаційних викликів. Повномасштабна війна Російської Федерації проти України не лише спричинила масштабні руйнування, гуманітарні втрати, соціальну дестабілізацію та безпрецедентне навантаження на державні інституції, а й стала потужним каталізатором громадянської самоорганізації, розвитку горизонтальних зв'язків, суспільної солідарності та нових форм взаємодії між державою і громадянським суспільством.

У цих умовах волонтерство трансформувалося з переважно допоміжної, благодійної чи гуманітарної практики у структурний елемент суспільної стійкості, національної єдності та громадянської відповідальності. Якщо за мирного часу волонтерська діяльність сприймається переважно як сфера благодійної, соціальної чи гуманітарної допомоги, то в умовах війни вона набуває виразного політичного змісту, оскільки забезпечує швидке об'єднання громадян навколо спільної мети, формує горизонтальні мережі довіри, доповнює інституційну спроможність держави та сприяє виробленню практик спільної відповідальності. У Національній доповіді «Україна: шлях до консолідації суспільства» наголошується, що в умовах гібридної війни Україна потребує консолідації влади та громадянського суспільства, а вихід із кризового стану залежить від здатності суспільства зосередити свій потенціал і ресурси навколо спільної мети [152]. У цьому контексті волонтерство може розглядатися як один із практичних механізмів такої концентрації суспільних зусиль, оскільки воно поєднує індивідуальну ініціативу, колективну дію, довіру, взаємодопомогу та орієнтацію на захист спільного блага.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації радикально загострило потребу в нових форматах державно-суспільної взаємодії, оперативній мобілізації

матеріальних, комунікаційних і людських ресурсів, узгодженні дій державних інституцій, органів місцевого самоврядування, громад, бізнесу, діаспори та міжнародних партнерів. За таких умов волонтерство перестало бути периферійним сегментом громадської активності й перетворилося на структурний елемент спротиву, відновлення та суспільної інтеграції. Саме тому його доцільно аналізувати не лише в етичному чи соціальному, а й у політичному вимірі, оскільки воно виступає чинником солідарності, довіри, соціального капіталу, громадянської суб'єктності та зміцнення зв'язків між суспільством і державою.

Додаткової актуальності темі надає те, що волонтерська діяльність в Україні має не лише суспільну, а й нормативно-інституційну визначеність. Закон України «Про волонтерську діяльність» визначає волонтерську діяльність як добровільну, соціально спрямовану, неприбуткову діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги, а серед її напрямів передбачає, зокрема, допомогу громадянам, які постраждали внаслідок дії воєнного стану та збройної агресії, а також надання допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам і органам державної влади під час особливого періоду, надзвичайного чи воєнного стану [125]. Це свідчить про те, що в умовах війни волонтерство виходить за межі суто благодійної практики й набуває значення одного з механізмів суспільної мобілізації, підтримки державної спроможності та зміцнення громадянської єдності.

Теоретико-методологічне підґрунтя для такого аналізу формують праці українських політологів і правознавців, у яких розкрито проблеми політичної модернізації, взаємодії держави і громадянського суспільства, інституційних змін та демократичної стійкості. Для цього дослідження особливо важливими є праці В. Горбатенка, насамперед монографія «Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть»[31], у якій модернізацію осмислено як стратегічний вимір суспільного розвитку, наукова записка «Правові механізми взаємодії держави і громадянського суспільства в Україні: історичний досвід і

виклики сучасності»[4], підготовлена за участю В. Горбатенка, І. Кресіної та О. Кукуруз, де увагу зосереджено на механізмах демократичного компромісу й консенсусу між державою та громадянським суспільством; І. Кресіної та О. Стойко «Еволюція підходів до осмислення ролі громадянського суспільства в управлінських процесах» [69], що дає змогу теоретично вписати волонтерство у ширший контекст громадянської участі та управлінської взаємодії; монографія О. Стойко «Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах» [144], де висвітлено джерела, логіку та наслідки інституційних змін; а також монографія О. Кукуруз «Взаємодія політики і права у процесі суспільної трансформації в Україні та Республіці Польща» [76], в якій політика і право розглянуто як взаємопов'язані регулятори суспільного розвитку; а також суб'єктності та зміцнення зв'язків між суспільством і державою, про що йдеться у роботі В. Горбатенко [32].

Методологічні засади інституціоналізації громадянського суспільства, а також роль самоорганізації українського громадянського суспільства в умовах протидії російській агресії розкрито у працях М. Хилько [158; 159], що є важливими для осмислення волонтерства як політичного інституту та механізму суспільної консолідації.

У сучасному українському політологічному дискурсі проблематика волонтерства як чинника консолідації логічно пов'язується з дослідженнями громадянського суспільства, політичної культури, інституційної довіри та державної комунікації. У цьому контексті важливими є праці А. Бадер, У. Ільницької [54], В. Завидняка [52], В. Комарницького [61], Т. Мадриги [89], В. Медведської, О. Меженської [97], І. Симисенко [136], С. Приходько [122], Я. Стефурака [142], О. Стойко [143] та Г. Трушевич [151]. Ці дослідження дають змогу розглядати волонтерство не ізольовано, а як складову ширшого поля громадянської участі, політичної довіри, комунікації між суспільством і державою та демократичної стійкості.

Політичну суб'єктність громадських організацій, їхній вплив на політичний процес та особливості становлення й інституціоналізації громадських організацій в Україні досліджено у працях Ф. Семенченко [117; 135], що доповнює політологічне розуміння ролі громадянського суспільства у демократичному розвитку держави.

Окремий блок джерел становлять праці, присвячені взаємодії держави і громадянського суспільства, демократичній безпеці, морально-ціннісним засадам політичної нації, політичній комунікації та теоретичним підходам до довіри. Зокрема, ці аспекти розкрито у працях Ю. Шайгородського [167], М. Карашука [55], В. Крисаченка [71], І. Федирко й О. Косілової [156], Б. Калініченка [200], С. Даниленка [185], В. Мельничука і Д. Товмаша [202], О. Шиманової-Стефанишин [170], Я. Балінської [5] та М. Остапенко і Л. Бунгеа [110]. Для дисертації ці праці важливі тим, що показують довіру, безпеку, комунікацію та громадянську взаємодію як необхідні умови суспільної консолідації.

Подальший розвиток проблематики консолідації українського суспільства в умовах російсько-української війни знайшов відображення у працях, присвячених питанням соціальної справедливості, національної ідентичності, політики пам'яті, механізмів відновлення суспільної довіри та міжнародної взаємодії. Зокрема, аксіологічні засади політичного розвитку та роль справедливості як чинника суспільних трансформацій розкрито у працях В. Горбатенка [30; 29], проблематику права на правду та діяльності комісій правди і справедливості в контексті подолання наслідків війни досліджено І. Кресіною [68; 70], а питання справедливості як орієнтира державної політики в умовах цифровізації та значення українсько-польської взаємодії для протидії сучасним безпековим викликам висвітлено у працях О. Кукуруз [77; 78]. Значення цих досліджень для дисертації полягає в тому, що вони дозволяють розглядати суспільну консолідацію не лише крізь призму громадянської активності та волонтерства, а й у контексті утвердження соціальної справедливості, формування спільної політичної

ідентичності, збереження історичної пам'яті та зміцнення демократичної стійкості українського суспільства.

Проблеми волонтерства у міжнародній науковій традиції досліджувалися переважно як питання громадянської участі, добровільної кооперації, соціальної відповідальності та розвитку третього сектору. У пострадянському та українському науковому просторі волонтерський рух тривалий час вивчався насамперед у соціально-педагогічному, соціально-робочому, організаційному та інституційному вимірах. У зарубіжній науковій літературі питання волонтерства та його соціальної ролі досліджували, зокрема С. Дюрі, Д. Сміт [190] та С. Пауел [207], які розглядають волонтерство як форму соціальної активності та чинник формування соціального капіталу. Окрему лінію становлять дослідження волонтерського руху України в умовах військової агресії, зокрема праця Ю. Маннелюк, В. Луценко, Н. Савчук [93]. Світовий досвід волонтерського руху, та українські громадянські практики розглянуто в аналітичній доповіді [34].

Сучасні дослідження також підтверджують взаємозв'язок між волонтерством і соціальною згуртованістю, водночас наголошуючи, що цей зв'язок є складним і залежить від конкретних форм волонтерської активності, рівня довіри, інституційної підтримки та здатності волонтерських практик створювати не лише внутрішньогрупові, а й ширші міжгрупові зв'язки. Зокрема, у дослідженні З. Горшем, Д. Абрамса, Б. Девіса і Ф. Лало [197] обґрунтовано позитивний, але багатовимірний зв'язок між соціальною згуртованістю та волонтерством, причому автори підкреслюють значення як горизонтальних, так і вертикальних соціальних зв'язків, довіри, почуття належності та готовності до участі й допомоги.

У пострадянському та українському науковому просторі волонтерський рух тривалий час вивчався насамперед у соціально-педагогічному, соціально-робочому, організаційному та інституційному вимірах. Окрему лінію становлять дослідження волонтерського руху України в умовах військової агресії, зокрема праці, присвячені історії становлення волонтерства, його соціально-правовим засадам, мотиваційним

чинникам, ролі у підтримці армії, допомозі внутрішньо переміщеним особам, соціальній інтеграції та розвитку громадянського суспільства. Зокрема, у дослідженні Я. Мартинюк підкреслюється, що з початком повномасштабної війни «волонтерський рух став стихійним явищем у різних регіонах України, спрямованим на збереження цілісності та суверенітету держави, а волонтерська діяльність не лише забезпечує допомогу, а й об'єднує та згуртовує громади в умовах масштабних викликів» [94, с. 204].

Водночас український досвід волонтерства в умовах війни має не лише організаційний, а й виразний мобілізаційний вимір. Дослідження М. Климак, А. Косенко, О. Коренок, Д. Михайлишиної та К. Васілак, присвячене благодійним жертвам під час війни в Україні, показує зв'язок між воєнними подіями, втратами серед цивільного населення, медійним висвітленням та зростанням жертв на підтримку великої української організації, що допомагає війську [201]. Це свідчить про те, що волонтерство і пов'язані з ним практики благодійності в умовах війни виступають не лише формою допомоги, а й індикатором суспільної реакції на загрози, каналом мобілізації ресурсів і способом символічної участі громадян у захисті держави.

Окремі аспекти взаємозв'язку суспільної довіри до волонтерів та динаміки благодійних внесків в Україні у 2014–2025 роках уже були предметом авторського дослідження, результати якого підтверджують зростання ролі волонтерства як чинника суспільної консолідації, зміцнення довіри та мобілізації громадян [13].

Аналізу особливостей здійснення волонтерства в умовах війни присвячено дослідження Е. Грабар [37], Н. Грищенко [38], Л. Писаренко [116] та Г. Трушевича [150].

Наразі до захисту готуються дисертації щодо волонтерського руху Ю. Дьомкіної та О. Штрайхер. У дисертації Ю. Дьомкіної волонтерство значною мірою розглядається у зв'язку з інституціоналізацією, публічною сферою, політичною конкуренцією між державою та суспільством, функціонуванням

територіальних громад і мобілізацією громадян . Зокрема, у завданнях її дослідження передбачено аналіз волонтерства як колективної дії, особливостей функціонування волонтерства як інструменту мобілізації громадськості, його реалізації як умови ефективної життєдіяльності територіальних громад, а також волонтерства як показника ефективності політичної конкуренції між державою та суспільством у публічній сфері [46]. Своєю чергою О. Штрайхер запропонувала цілісну багатовимірну модель волонтерського руху як багаторівневого чинника соціального морфогенезу в умовах екстремальних криз та дослідила такі його дисфункціональні прояви як «псевдоволонтерства» та корисний прагматизм [172].

На підставі аналізу зазначених праць можна дійти висновку, що, попри істотне розширення досліджень волонтерського руху після 2014 року та особливо після 2022 року, у вітчизняній політичній науці поки що не сформовано цілісного дослідження, у якому волонтерство було б розглянуте саме як чинник консолідації українського суспільства в умовах повномасштабної війни – тобто як механізм формування довіри, соціального капіталу, горизонтальної солідарності, громадянської суб’єктності та суспільної стійкості. Недостатньо розкритими залишаються також політичні наслідки волонтерської мобілізації: її вплив на легітимацію спільної дії, взаємодію держави і громадянського суспільства, згуртованість громад та потенціал післявоєнного відновлення. Саме це зумовлює актуальність обраної теми, визначає її наукову новизну та логіку дисертаційного дослідження.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у секторі правових проблем політичних інститутів та процесів відділу конституційного та муніципального права Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України і пов’язана з розробкою планових наукових тем «Стратегія політико-правового розвитку України: проблеми формування і перспективи реалізації» 2021 -2023 рр. (РК 0120U105262) та

«Справедливе суспільство: політико-правова парадигма в умовах європейської інтеграції» (2024–2026 рр., РК 0123U104291).

Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України (протокол №2 від 16 лютого 2023 р.).

Метою дисертаційного дослідження є визначення ролі волонтерських організацій у консолідації українського суспільства.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання дослідження:

- розкрити теоретико-методологічні підходи до розуміння волонтерства та його ролі у процесах суспільної консолідації та з'ясувати його вплив на консолідуючі чинники;
- проаналізувати співвідношення понять «консолідація суспільства», «соціальна згуртованість», «солідарність», «соціальний капітал», «довіра», «громадянська участь» та «суспільна стійкість» та визначити вплив волонтерства на ці явища;
- розглянути еволюцію волонтерства на світовому та національному рівнях, встановити особливості його розвитку в умовах російсько-української війни;
- дослідити сучасні форми волонтерства, зокрема цифрове волонтерство, та їх значення для мобілізації ресурсів і розвитку громадянської участі;
- проаналізувати взаємодію волонтерських організацій з органами публічної влади, громадами, бізнесом, діаспорою та міжнародними партнерами у процесах консолідації українського суспільства;
- виявити основні проблеми, ризики та суперечності розвитку волонтерського руху в умовах війни;
- визначити перспективи використання потенціалу волонтерських організацій у процесах післявоєнного відновлення України.

Об'єктом дослідження є процес консолідації українського суспільства в умовах повномасштабної російсько-української війни.

Предметом дослідження є роль волонтерських організацій у консолідації українського суспільства.

Методи дослідження. Теоретико-емпіричну основу дисертаційної роботи становлять наукові праці українських і зарубіжних дослідників, присвячені проблемам волонтерства, громадянського суспільства, соціальної згуртованості, політичної участі, суспільної стійкості та взаємодії держави і громадян; нормативно-правові акти України, що регулюють волонтерську діяльність; аналітичні доповіді, соціологічні дослідження, статистичні матеріали, звіти міжнародних організацій, а також матеріали, що відображають практики волонтерської мобілізації в умовах російсько-української війни.

У дисертації використано комплекс загальнонаукових, міждисциплінарних і спеціальних методів дослідження, зокрема:

– методи аналізу і синтезу – для опрацювання наукових підходів до розуміння волонтерства, консолідації, соціальної згуртованості, солідарності, соціального капіталу, громадянської активності та суспільної стійкості, що застосовано насамперед у підрозділах 1.1, 1.2 і 1.3; для узагальнення історичних етапів розвитку волонтерства, його трансформації в Україні після 2014 року та розвитку цифрових волонтерських практик – у підрозділах 2.1 і 2.2; для осмислення волонтерства як чинника мобілізації, довіри, соціальної згуртованості, консолідації, горизонтальної солідарності, соціального капіталу та післявоєнного відновлення – у підрозділах 3.1 і 3.2;

– історичний метод – для дослідження етапів становлення та розвитку волонтерства у світовому й українському контекстах, а також трансформації волонтерського руху в Україні під впливом Революції Гідності, російської агресії з 2014 року та повномасштабного вторгнення 2022 року, що застосовано у підрозділах 2.1, 2.2 і 3.1;

– системний метод – для розгляду волонтерства як складного суспільно-політичного явища, що поєднує соціальні, політичні, правові, комунікаційні,

гуманітарні, безпекові та цифрові виміри, що застосовано у підрозділах 1.1, 1.3, 2.2, 3.1 і 3.2;

– структурно-функціональний метод – для визначення місця і ролі волонтерства у системі взаємодії держави, громадянського суспільства, місцевого самоврядування, громад, бізнесу, діаспори та міжнародних партнерів, а також для розкриття його мобілізаційної, інтеграційної, комунікаційної, легітимаційної, компенсаційної, безпекової, соціально-адаптаційної та консолідаційної функцій, що застосовано у підрозділах 3.1 і 3.2;

– інституційний метод – для аналізу волонтерства як елемента громадянського суспільства та механізму взаємодії з державними інституціями в умовах війни;

– компаративний метод – для зіставлення українського досвіду волонтерства з окремими міжнародними підходами до розуміння добровільної діяльності, соціальної згуртованості та громадянської участі;

– контент-аналіз – для опрацювання нормативно-правових актів, аналітичних матеріалів, звітів, соціологічних досліджень, публічних комунікацій, інформаційних матеріалів волонтерських ініціатив і цифрових платформ, пов'язаних із волонтерською діяльністю, що застосовано у підрозділах 2.2, 3.1 і 3.2;

– соціологічний підхід – для інтерпретації даних соціологічних опитувань щодо довіри до волонтерів, громадянської активності, благодійності, соціальної згуртованості та ставлення громадян до інститутів громадянського суспільства, що застосовано насамперед у підрозділах 3.1 і 3.2;

– узагальнення та прогнозування – для формулювання висновків щодо ролі волонтерства у консолідації українського суспільства, а також його потенціалу в процесах післявоєнного відновлення.

Методологічну основу дослідження становлять підходи політичної науки до аналізу громадянського суспільства, політичної участі, соціального капіталу, суспільної консолідації та демократичної стійкості. Волонтерство розглядається не

лише як форма благодійної чи гуманітарної допомоги, а як суспільно-політичний механізм, що сприяє формуванню горизонтальних мереж довіри, мобілізації громадян, зміцненню зв'язків між суспільством і державою та виробленню спільної відповідальності за захист і відновлення України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному політологічному осмисленні волонтерства як чинника консолідації українського суспільства в умовах повномасштабної російсько-української війни, а також у визначенні його ролі як механізму громадянської самоорганізації, горизонтальної солідарності, суспільної мобілізації, формування соціального капіталу та взаємодії держави і громадянського суспільства.

Уперше:

- волонтерські організації розглянуто як суспільно-політичний механізм консолідації українського суспільства, який в умовах повномасштабної війни сприяє формуванню довіри, соціального капіталу, громадянської суб'єктності, горизонтальних зв'язків і спільної відповідальності за захист державності, утвердженню соціальної справедливості;

- виділено та проаналізовано роль волонтерства у таких чинниках консолідації українського суспільства як: політико-громадянський, зовнішньополітичний, мовно-культурний, історико-пам'яттєвий, релігійний, морально-ціннісний, інформаційно-комунікаційний, територіально-гуманітарний і ноосферно-гуманістичний. Відзначено, що соціально-волонтерський чинник є найбільш практично вираженим, оскільки саме завдяки йому цінності, довіра, громадянська ідентичність, мережі взаємодії, територіальна солідарність і партнерство між суспільством та державою переходять у площину конкретної дії;

- запропоновано авторське бачення волонтерства як багаторівневого чинника консолідації, що діє на індивідуальному, громадському, загальнонаціональному та міжнародному рівнях;

- обґрунтовано доцільність створення єдиної національної платформи цифрового волонтерства як інтегрованої системи взаємодії органів публічної влади, благодійних фондів, банків, бізнесу та громадських ініціатив, що може передбачати використання механізмів цифрової верифікації, прозорої звітності та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій;

Уточнено:

- зміст поняття «волонтерство» як форми громадянської активності, що поєднує добровільну допомогу, самоорганізацію, участь у вирішенні суспільно значущих проблем, формування горизонтальних зв'язків, громадянської відповідальності та вплив на процеси державотворення і суспільної консолідації;

- співвідношення понять «консолідація суспільства», «соціальна згуртованість», «солідарність», «соціальний капітал», «довіра», «громадянська самоорганізація» та «суспільна стійкість» у контексті дослідження волонтерського руху в Україні. Доведено, що ці категорії не є тотожними, але взаємодоповнюють одна одну: соціальна згуртованість відображає рівень єдності й взаємної підтримки в суспільстві, солідарність – готовність до спільної дії, соціальний капітал – наявність мереж довіри та співпраці, а суспільна стійкість – здатність суспільства зберігати функціональність і єдність в умовах кризових викликів;

- особливості трансформації волонтерства в Україні під впливом російсько-української війни: після 2014 року волонтерство стало одним із важливих механізмів підтримки армії, допомоги постраждалим і розвитку громадянського суспільства, а після 2022 року – набуло ознак масштабної системи громадянської мобілізації, що охоплює підтримку Збройних Сил України, гуманітарну допомогу, допомогу внутрішньо переміщеним особам, підтримку громад, цифрові збори, міжнародну взаємодію та участь у процесах відновлення;

- розуміння довіри до волонтерів як одного з індикаторів соціальної згуртованості та суспільної легітимації волонтерського руху в умовах війни. Показано, що високий рівень довіри до волонтерських організацій свідчить про

готовність громадян делегувати ресурси недержавним акторам, підтримувати горизонтальні мережі допомоги та брати участь у спільних діях без прямого примусу з боку держави;

– значення благодійних внесків, донатів і регулярної фінансової підтримки волонтерських ініціатив як індикатора громадянської мобілізації. Обґрунтовано, що благодійні внески в умовах війни виступають не лише матеріальним ресурсом допомоги, а й формою символічної участі громадян у спротиві, проявом солідарності, довіри та підтримки спільної мети захисту державності;

– роль цифрових платформ, фінтех-сервісів, державних електронних інструментів, соціальних мереж і механізмів перевірки благодійних зборів у формуванні культури відповідального донорства та підтриманні довіри до волонтерських ініціатив. Уточнено, що цифровізація волонтерства посилює швидкість мобілізації ресурсів, публічність звітності та доступність участі для широких груп громадян, але водночас потребує належної верифікації, прозорості й захисту від шахрайських практик;

– класифікацію основних проблем, ризиків і суперечностей розвитку волонтерського руху в умовах війни. До них віднесено інституційне виснаження, емоційне вигорання, кадрову нестабільність, фінансову вразливість частини ініціатив, нерівномірний доступ до ресурсів між великими й малими організаціями, загрозу псевдоволонтерства і шахрайства, ризики репутаційних втрат, недостатню правову визначеність окремих новітніх цифрових форм допомоги, а також небезпеку надмірного заміщення державних функцій горизонтальними волонтерськими практиками.

Отримали подальший розвиток:

– наукові підходи до аналізу громадянського суспільства в Україні через включення волонтерства до кола ключових практик громадянської участі, самоорганізації та взаємодії суспільства з державою. Показано, що волонтерські організації в умовах війни виступають не лише суб'єктами допомоги, а й

важливими посередниками між громадянами, громадами, державними інституціями, бізнесом, діаспорою та міжнародними партнерами;

– положення про роль волонтерства у зміцненні демократичної стійкості, оскільки волонтерська активність сприяє не лише оперативному вирішенню гуманітарних і безпекових проблем, а й формуванню культури участі, відповідальності, довіри, солідарності та готовності громадян до колективної дії;

– підходи до аналізу цифровізації волонтерства як чинника підвищення прозорості, швидкості, масштабованості та підзвітності благодійних і громадянських практик. Наголошено, що цифрові інструменти не замінюють традиційні форми волонтерської діяльності, але розширюють їхній мобілізаційний потенціал, забезпечують оперативну комунікацію, публічну звітність і ширше залучення громадян до підтримки суспільно значущих ініціатив;

– уявлення про волонтерство як ресурс післявоєнного відновлення України, що може бути використаний для підтримки громад, реінтеграції ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та інших постраждалих груп, розвитку місцевої демократії, відновлення соціальних зв'язків і посилення громадянської солідарності;

– підходи до оцінки взаємодії держави і громадянського суспільства в умовах війни, зокрема через аналіз волонтерських практик як прикладу гнучкої, швидкої та довірчої комунікації між громадянами, громадськими ініціативами, бізнесом, органами місцевого самоврядування та державними інституціями;

– положення про значення волонтерства для формування нової якості української політичної нації, у якій громадянська активність, відповідальність, солідарність, цифрова взаємодія та готовність до спільної дії виступають важливими передумовами консолідації суспільства, збереження державності та післявоєнного демократичного розвитку.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що сформульовані в дисертації положення, висновки та пропозиції можуть бути

використані для посилення ролі волонтерства як чинника консолідації українського суспільства, розвитку громадянської самоорганізації, зміцнення соціальної згуртованості, довіри та суспільної стійкості в умовах війни і післявоєнного відновлення.

Основні результати дослідження можуть бути використані органами державної влади, органами місцевого самоврядування, військовими адміністраціями, громадськими та благодійними організаціями для розробки стратегічних документів, програм і практичних механізмів підтримки волонтерського руху, координації взаємодії держави, громадянського суспільства, бізнесу, діаспори та міжнародних партнерів у сфері допомоги військовим, постраждалим громадянам, внутрішньо переміщеним особам, ветеранам та громадам, що потребують відновлення.

Практичну цінність мають запропоновані підходи до аналізу волонтерства як ресурсу суспільної стійкості та післявоєнного відновлення. Вони можуть бути враховані під час формування державної політики у сферах розвитку громадянського суспільства, соціальної згуртованості, ветеранської політики, підтримки внутрішньо переміщених осіб, гуманітарного реагування, локального відновлення та зміцнення довіри між громадянами і державними інституціями.

Окреме практичне значення мають положення щодо цифровізації волонтерства та розвитку прозорості інфраструктури благодійної допомоги. Запропоновані в дослідженні підходи можуть бути використані при створенні або вдосконаленні цифрових платформ взаємодії між волонтерами, благодійними фондами, державними сервісами, банківськими установами, бізнесом і громадянами. Зокрема, йдеться про можливість розвитку єдиної національної платформи цифрового волонтерства, механізмів верифікації благодійних зборів, прозорості звітності, відкритих API та інструментів моніторингу благодійних потоків у реальному часі.

Результати дослідження також можуть бути використані громадськими організаціями та благодійними фондами для підвищення ефективності комунікації з донорами, зміцнення довіри до волонтерських ініціатив, запобігання псевдоволонтерству, удосконалення механізмів звітності, залучення громадян до довгострокових форм участі та розвитку культури відповідального донорства.

Матеріали дисертації можуть бути використані у науково-дослідній та освітній діяльності, зокрема під час підготовки навчальних курсів і програм із політології, громадянського суспільства, публічного управління, соціальної політики, політичної участі, державної політики, національної безпеки та післявоєнного відновлення. Окремі положення дослідження можуть бути застосовані при викладанні таких дисциплін, як «Політологія», «Громадянське суспільство», «Публічне управління та адміністрування», «Прикладна політологія», «Державна політика», «Соціальна політика», «Національна безпека» та «Політичні процеси в сучасній Україні».

Крім того, результати дослідження можуть бути використані у подальших наукових роботах, присвячених волонтерству як чиннику суспільної довіри, громадянської активності, стійкості громад і консолідації українського суспільства.

Апробація результатів роботи. Дисертація виконана в секторі правових проблем політичних інститутів та процесів відділу конституційного та муніципального права Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України. Основні положення, висновки та результати дисертаційного дослідження були представлені автором на наукових і науково-практичних конференціях, зокрема: XIV Міжнародній юридичній науково-практичній конференції «Захищаючи державу, захищаємо право» (м. Київ, 11 жовтня 2023 р.; тези опубліковано); Міжнародній науково-практичній конференції «Права людини в період збройних конфліктів» (м. Одеса, 3 листопада 2023 р.; тези опубліковано); науково-практичній конференції «Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки» (м. Львів, 22 лютого 2024 р.; тези опубліковано);

міжнародній науково-практичній конференції «Захист незалежності України: правові засади та виклики сьогодення. До 33-ї річниці проголошення незалежності України» (м. Київ, 22 вересня 2024 р.; тези опубліковано); міжнародній науково-практичній конференції «Інтеграція України до Європейського Союзу: виклики в умовах воєнного стану. Пам'яті професора П. Заворотька та професора В. Денисова» (м. Київ, 4 листопада 2024 р.; тези опубліковано); VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу» (м. Полтава, 11 грудня 2024 р.; тези опубліковано); Міжнародній науковій конференції XIX Юридичні читання «Наука і освіта в Україні: актуальні проблеми розвитку» (м. Київ, 29 квітня 2025 р.; тези опубліковано); Міжнародній науково-практичній конференції «Права людини в період збройних конфліктів» (м. Одеса, 31 жовтня 2025 р.; тези опубліковано); 10-й Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу» (м. Полтава, 22–23 квітня 2026 р.; тези опубліковано).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладені у 12 наукових публікаціях, із них 3 статті у фахових виданнях України з політичних наук, 9 тез доповідей на наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Специфіка проблематики, мета і завдання дослідження зумовили логіку та структуру дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел (226 найменувань) та додатків. Загальний обсяг – 239 сторінки, із них основний текст – 199 сторінок, список використаних джерел – 37 сторінок.

РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження волонтерства та суспільної консолідації

Волонтерство є складним і багатовимірним суспільним явищем, яке не обмежується лише благодійною чи гуманітарною допомогою. У сучасних умовах воно дедалі більше постає як форма громадянської участі, самоорганізації, соціальної відповідальності та взаємодії між суспільством і державою. Особливого значення волонтерство набуває в умовах війни, коли потреба у швидкій мобілізації ресурсів, горизонтальній солідарності, довірі та підтримці суспільної стійкості стає одним із ключових чинників консолідації. У цьому розділі розглянуто наукові підходи до визначення сутності волонтерства як соціально-політичного феномену, проаналізовано теоретичні засади суспільної консолідації, солідарності та соціального капіталу, а також обґрунтовано значення волонтерства як форми громадянської участі, довіри та горизонтальної самоорганізації суспільства.

1.1. Теоретичні підходи до визначення сутності волонтерства як соціально-політичного феномену

Волонтерство належить до тих суспільних явищ, які мають глибоке історичне коріння, але водночас постійно змінюють свій зміст залежно від конкретних соціально-політичних умов. У найзагальнішому розумінні воно пов'язане з добровільною, безкорисливою та соціально спрямованою діяльністю, що здійснюється з метою допомоги іншим людям, громадам, суспільству або державі. Проте в сучасних умовах таке визначення є лише вихідним, оскільки волонтерство дедалі частіше виходить за межі індивідуальної доброчинності й набуває ознак організованої громадянської участі, соціальної самоорганізації та політично значущої суспільної практики.

У сучасній науковій літературі волонтерство розглядається як складний і багатовимірний феномен, що не може бути зведений лише до безоплатної допомоги або індивідуального морального вчинку. Його зміст розкривається через взаємозв'язок добровільної участі, громадянської активності, неприбуткових

організацій, асоціативного життя, благодійності, взаємодопомоги, соціальних рухів і різних форм суспільно корисної поведінки. Такий підхід дозволяє вийти за межі вузького розуміння волонтерства як приватної доброчинності та розглядати його як одну з базових форм участі громадян у вирішенні суспільно значущих проблем.

Автори відповідних досліджень підкреслюють, що волонтерство є складним явищем, яке не може бути пояснене лише однією теорією альтруїзму, раціонального вибору, громадянської участі чи організаційної поведінки. У зв'язку з цим вони пропонують поєднувати мотиваційну, інституційну, соціально-мережеву, культурну та політичну перспективи аналізу [198].

Сучасні дослідження волонтерства розглядають його не лише як індивідуальну просоціальну поведінку, а як частину ширшого поля громадянської участі, діяльності неприбуткових організацій, благодійності, асоціативного життя та соціальної самоорганізації. У міждисциплінарних дослідженнях волонтерство аналізується як феномен, що поєднує особисту мотивацію допомоги, організаційні форми участі, соціальні мережі, громадянську відповідальність і вплив на розвиток третього сектору [212]. Такий підхід дає змогу розглядати волонтерство не як допоміжну або периферійну практику, а як важливий елемент громадянського суспільства та соціальної взаємодії.

Особливе значення для розуміння волонтерства має його зв'язок із добровільними асоціаціями та неприбутковим сектором. Волонтерська діяльність у багатьох суспільствах розвивалася не лише як індивідуальна допомога нужденним, а як участь людей у діяльності об'єднань, громад, релігійних організацій, професійних спільнот, благодійних товариств, локальних ініціатив і ширших громадських рухів. У цьому сенсі волонтерство виступає не периферійною практикою, а одним із способів організації суспільства “знизу”, коли громадяни добровільно об'єднуються навколо спільних потреб, цінностей, інтересів або проблем.

Добровільні асоціації мають значення не лише як організаційна форма волонтерства, а й як середовище вироблення громадянських навичок, взаємної довіри та здатності до колективної дії. Участь у таких об'єднаннях сприяє формуванню горизонтальних зв'язків між громадянами, створює сталі практики співпраці та розширює простір громадянської відповідальності поза межами державного примусу. Саме тому волонтерські організації доцільно розглядати як частину асоціативного життя суспільства, у межах якого індивідуальна готовність допомагати перетворюється на більш сталі форми громадянської участі [187].

Волонтерство не обмежується лише формально організованою діяльністю у межах зареєстрованих організацій. Воно може проявлятися як у діяльності великих неприбуткових структур, благодійних фондів і громадських організацій, так і у формах неформальної взаємодопомоги, локальної самоорганізації, мережевої підтримки, участі в ініціативних групах або тимчасових об'єднаннях громадян. Саме тому сучасне розуміння волонтерства охоплює як формальні, так і неформальні практики добровільної участі, що мають суспільно корисну спрямованість.

Зарубіжні дослідники часто проводять розмежування між формальним і неформальним волонтерством [224]. На їхню думку, формальне волонтерство пов'язане з діяльністю організацій та програм, тоді як неформальне охоплює безпосередню допомогу людям і громадам без обов'язкового посередництва інституцій.

Такий підхід є особливо важливим для аналізу українського досвіду, оскільки в умовах війни значна частина волонтерських практик виникає не лише в межах усталених організацій, а й у форматі швидкої громадянської самоорганізації. Українські волонтерські ініціативи часто поєднують формальні та неформальні риси: вони можуть починатися як спонтанна допомога конкретним військовим підрозділам, переселенцям або постраждалим громадам, а згодом перетворюватися на благодійні фонди, громадські організації, цифрові платформи чи сталі мережі

підтримки. Отже, волонтерство доцільно розглядати як рухому форму громадянської участі, здатну змінювати організаційний формат залежно від суспільних потреб.

Сам термін «волонтер» походить від латинського слова, що означає «добровільний» або «той, хто діє з власної ініціативи». У європейській традиції це поняття тривалий час використовувалося насамперед у військовому контексті й позначало осіб, які добровільно вступали до війська. Згодом зміст поняття розширився: ним почали позначати не лише добровольців у військовій сфері, а й осіб, які безоплатно долучалися до благодійних, гуманітарних, релігійних, соціальних, освітніх та громадських ініціатив [35]. Така еволюція терміну свідчить про поступове перетворення волонтерства з індивідуальної добровільної дії на складний соціальний інститут, який виконує важливі функції у розвитку громадянського суспільства.

Дослідники, які аналізують сучасні концептуальні підходи до визначення волонтера, наголошують, що одного критерію безоплатності недостатньо для розуміння цього явища. Важливими є також добровільність участі, характер отримувача допомоги, ступінь організованості діяльності та рівень очікуваної винагороди або особистої користі [181]. Тому волонтерство доцільно розглядати не як одну чітко обмежену дію, а як багатовимірне явище, що охоплює різні форми суспільно корисної участі – від “чистого” альтруїстичного волонтерства до ширших практик, у яких можуть поєднуватися моральні, соціальні, професійні, громадянські та символічні мотиви.

Історична еволюція волонтерства свідчить, що його зміст формувався під впливом різних соціальних, релігійних, політичних, економічних і культурних умов. На ранніх етапах добровільна допомога часто була пов’язана з традиціями взаємопідтримки в межах родини, громади, релігійної спільноти або локального середовища. Вона мала переважно морально-етичний і соціально-побутовий

характер, оскільки була спрямована на підтримку тих, хто опинився у складних життєвих обставинах, потребував захисту, допомоги чи піклування.

З розвитком суспільних інституцій добровільна допомога поступово набувала більш організованих форм. Виникали благодійні товариства, релігійні братства, професійні об'єднання, громадські асоціації, клуби, кооперативи, об'єднання взаємної підтримки, освітні й культурні ініціативи. У таких формах добровільна участь уже не обмежувалася безпосередньою допомогою окремій людині, а ставала способом розв'язання ширших суспільних проблем. Це означало поступовий перехід від індивідуальної доброчинності до асоціативної та організованої громадянської дії.

У цьому контексті волонтерство слід розуміти як явище, що історично розвивалося разом із добровільними асоціаціями. Саме асоціативні форми участі забезпечували сталість, повторюваність і суспільну видимість добровільної діяльності. Якщо індивідуальна допомога могла бути разовою і ситуативною, то діяльність добровільних об'єднань створювала умови для накопичення досвіду, розподілу функцій, формування правил взаємодії, поширення цінностей взаємодопомоги та залучення нових учасників.

Поступове розширення змісту волонтерства також пов'язане з розвитком модерного громадянського суспільства. У міру ускладнення суспільних відносин добровільна участь почала охоплювати не лише благодійну допомогу, а й громадський контроль, представництво інтересів, участь у соціальних рухах, захист прав, екологічні ініціативи, освітні проєкти, культурну діяльність, підтримку місцевих громад, гуманітарну допомогу, а в умовах криз і воєн – також підтримку обороноздатності, евакуацію, медичну допомогу, логістику, інформаційну протидію та відновлення зруйнованих соціальних зв'язків.

Тому волонтерство як соціально-політичний феномен не можна ототожнювати лише з благодійністю. Благодійність є важливою складовою волонтерства, однак не вичерпує його змісту. Волонтерство охоплює ширше коло

практик, пов'язаних із добровільною участю громадян у справах суспільства, реалізацією солідарності, формуванням горизонтальних зв'язків, створенням соціального капіталу та підтриманням здатності суспільства до колективної дії. Саме ця широта дозволяє аналізувати волонтерство не лише в соціальному чи етичному, а й у політичному вимірі.

Важливою світоглядною передумовою волонтерства є уявлення про здатність людини до співчуття, солідарності та дії на користь інших. У цьому контексті показовою є думка А. Сміта, який наголошував, що навіть якщо людину вважати егоїстичною, у її природі існують певні принципи, що змушують її цікавитися долею інших і роблять чуже щастя важливим для неї [138]. Такий підхід дозволяє розглядати волонтерство не лише як інструмент практичної допомоги, а й як прояв моральної природи людини, соціальної відповідальності та готовності до співучасті у вирішенні суспільно значущих проблем.

У сучасних українських дослідженнях волонтерство дедалі частіше розглядається не лише як форма благодійної, гуманітарної чи соціальної допомоги, а як складний суспільно-політичний феномен, пов'язаний із громадянською активністю, самоорганізацією, мобілізацією ресурсів і взаємодією суспільства з державою. Зокрема, Т. Мадрига [89] аналізує волонтерство як суспільно-політичний феномен, акцентуючи увагу на його ролі у формуванні громадянської участі та соціальної відповідальності. Г. Жекало [51] розглядає розвиток волонтерства в Україні як соціально-політичного явища, що набуває особливого значення в умовах сучасних викликів. Г. Трушевич звертає увагу на політичні орієнтири функціонування волонтерського руху, тоді як Ю. Маннелюк, В. Луценко та Н. Савчук [93] досліджують волонтерський рух України в умовах військової агресії, підкреслюючи його значення для підтримки суспільної стійкості та громадянської мобілізації. У такому підході волонтерство постає не периферійною формою допомоги, а одним із механізмів суспільної самоорганізації, що в умовах

війни виконує мобілізаційну, інтеграційну, комунікаційну та консолідаційну функції.

Отже, сучасна українська наукова думка поступово зміщує акцент із розуміння волонтерства як переважно доброчинної практики до його інтерпретації як політично значущої форми громадянської участі. Такий підхід є особливо продуктивним для аналізу волонтерства в умовах російсько-української війни, оскільки саме в кризових і воєнних обставинах найбільш виразно проявляються його мобілізаційна, інтеграційна та консолідаційна функції.

Для глибшого теоретичного осмислення волонтерства важливо враховувати, що у західній науковій традиції сформувалося окреме міждисциплінарне поле досліджень, яке охоплює добровільний неприбутковий сектор, волонтерство, громадянську участь, благодійність, асоціації, соціальні рухи, взаємодопомогу, просоціальну поведінку та інші пов'язані явища. Його поява свідчить про те, що волонтерство стало предметом не лише прикладного чи морально-етичного аналізу, а й самостійного наукового осмислення на перетині соціології, політології, права, економіки, публічного управління, психології, історії та досліджень громадянського суспільства [212].

Такий міждисциплінарний підхід є важливим для цього дисертаційного дослідження, оскільки воно дозволяє розглядати волонтерство як частину ширшої системи добровільної суспільної активності. У такій системі поряд із формальними волонтерськими організаціями існують неформальні групи, локальні ініціативи, соціальні мережі підтримки, благодійні фонди, громадські рухи, професійні об'єднання, релігійні спільноти, цифрові платформи та інші форми самоорганізації. Усі вони можуть виконувати суспільно значущі функції, навіть якщо мають різний рівень інституціоналізації, організаційної сталості та правового оформлення.

Такий міждисциплінарний підхід дозволяє уникнути надмірного звуження волонтерства до сфери “допомоги” і побачити в ньому комплексну форму громадянської участі. Волонтерська діяльність поєднує мотиваційний,

організаційний, інституційний, комунікаційний, ціннісний і політичний виміри. Вона передбачає не лише наявність бажання допомогти, а й здатність громадян об'єднуватися, координувати дії, створювати мережі довіри, розподіляти ресурси, брати на себе відповідальність і впливати на розв'язання суспільних проблем.

У межах цього міждисциплінарного напрямку досліджень особлива увага приділяється не тільки самому факту добровільної участі, а й тим соціальним наслідкам, які вона породжує. Йдеться про формування соціального капіталу, розвиток довіри, посилення громадянської компетентності, розширення каналів участі, зміцнення локальних спільнот, підвищення стійкості суспільства та формування здатності громадян до колективної дії. Саме ці наслідки мають принципове значення для аналізу волонтерства в Україні, де в умовах війни добровільна участь стала не лише моральним вибором окремих громадян, а й одним із механізмів підтримання суспільної єдності.

Важливо зазначити, що сучасні дослідження добровільної діяльності розглядають волонтерство не ізольовано, а у зв'язку з іншими секторами суспільного життя. Добровільний неприбутковий сектор взаємодіє з державою, бізнесом, сім'єю, локальними громадами, міжнародними організаціями та неформальними мережами. У кризових умовах така взаємодія набуває особливої ваги, оскільки саме на перетині різних секторів виникають ефективні моделі підтримки, мобілізації ресурсів і координації допомоги. В українському випадку це проявляється у співпраці волонтерських організацій із державними інституціями, Збройними Силами України, органами місцевого самоврядування, бізнесом, діаспорою, міжнародними партнерами та громадянами, які долучаються до допомоги через донати, інформаційну підтримку, логістику або безпосередню участь у волонтерських ініціативах.

Отже, використання ширшої міждисциплінарної рамки дає змогу розглядати волонтерство як багаторівневий соціально-політичний феномен. На індивідуальному рівні воно проявляється як добровільна дія, моральний вибір і

готовність допомагати. На рівні громади – як форма взаємодопомоги, локальної солідарності та самоорганізації. На інституційному рівні – як діяльність громадських, благодійних і неприбуткових організацій. На загальнонаціональному рівні – як механізм мобілізації суспільних ресурсів, підтримки державної спроможності та формування суспільної консолідації. Саме тому волонтерство в умовах сучасної України не може бути зведене до допоміжної чи периферійної діяльності: воно є одним із ключових проявів громадянської суб'єктності та практичної солідарності.

Багатовимірність волонтерства зумовлює необхідність його аналізу в кількох взаємопов'язаних площинах. По-перше, волонтерство має мотиваційний вимір, оскільки ґрунтується на добровільному рішенні особи діяти на користь інших людей або суспільства. Така мотивація може бути пов'язана з альтруїзмом, моральним обов'язком, релігійними переконаннями, громадянською відповідальністю, прагненням до самореалізації, солідарністю, ідентичністю або бажанням бути причетним до спільної справи.

Політологічне осмислення волонтерства потребує врахування не лише гуманітарного, а й інституційного, комунікаційного та консолідаційного вимірів. У цьому зв'язку релевантними є дослідження громадянської ідентичності в умовах воєнного стану О. Тимошенко та О. Корнієвського [149], концептуальних підходів до громадянського суспільства Л. Чупрія й Д. Хачатурова [166], волонтерства, суспільної мобілізації і довіри Ю. Шайгородського [168], національної специфіки громадянського суспільства К. Савон [131].

Мотивація волонтерської участі у сучасній психологічній і соціологічній літературі розглядається як багатофакторне явище. Дослідники підкреслюють, що люди можуть долучатися до волонтерства не лише з альтруїстичних мотивів, а й через прагнення реалізувати цінності, здобути соціальний досвід, посилити відчуття належності, розвинути навички, краще зрозуміти суспільні проблеми або відчувати власну корисність [180]. Це не заперечує моральної природи волонтерства,

а навпаки показує, що добровільна участь поєднує етичні, соціальні, психологічні й громадянські мотиви.

По-друге, волонтерство має організаційний вимір, адже добровільна участь може здійснюватися як індивідуально, так і через асоціації, громадські організації, благодійні фонди, ініціативні групи, соціальні мережі, цифрові платформи або неформальні спільноти. Відповідно, волонтерство охоплює як формально організовані, так і неформальні практики. Ця обставина є особливо важливою для українського контексту, де значна частина допомоги в умовах війни виникала спонтанно, але згодом набувала більш сталих організаційних форм.

Організаційний вимір волонтерства з огляду на те, що саме організації забезпечують сталість, координацію, розподіл функцій, публічну видимість і відтворюваність добровільної участі. Водночас надмірне ототожнення волонтерства лише з формально зареєстрованими організаціями звужує його зміст, оскільки значна частина допомоги може здійснюватися через гнучкі мережі, локальні ініціативи, тимчасові групи або неформальні спільноти [209]. Тому для аналізу волонтерства важливо поєднувати інституційний і мережевий підходи.

По-третє, волонтерство має інституційний вимір, оскільки воно пов'язане з розвитком громадянського суспільства, неприбуткового сектору, благодійних організацій, механізмів партнерства між державою і суспільством, а також із нормативним регулюванням волонтерської діяльності. Через інституційний вимір волонтерство стає не лише особистою ініціативою, а частиною суспільної інфраструктури, здатної підтримувати стійкість громад і держави.

По-четверте, волонтерство має комунікаційний вимір. Воно передбачає обмін інформацією, координацію дій, мобілізацію людей і ресурсів, формування репутації, публічну звітність і підтримання довіри. У сучасних умовах цей вимір посилюється завдяки цифровим технологіям, соціальним мережам і платформам онлайн-зборів, які дозволяють швидко поширювати інформацію, залучати донорів, перевіряти потреби та забезпечувати прозорість допомоги [176].

По-п'яте, волонтерство має політичний вимір, оскільки воно впливає на розподіл суспільної відповідальності, розвиток громадянської суб'єктності, взаємодію держави і громадянського суспільства, формування довіри до недержавних акторів і здатність громадян брати участь у справах суспільства. Особливо виразним цей вимір стає в умовах війни, коли добровільна участь громадян безпосередньо пов'язана з підтримкою обороноздатності держави, захистом населення, гуманітарною допомогою, інформаційним спротивом і післявоєнним відновленням.

Волонтерство як соціально-політичний феномен поєднує добровільність, суспільну користь, самоорганізацію, солідарність, інституційну взаємодію та політичну значущість. Саме тому його дослідження потребує не лише опису окремих практик допомоги, а й аналізу тих соціальних зв'язків, інституційних форм і політичних наслідків, які виникають завдяки волонтерській діяльності.

У науковій літературі волонтерство розглядається з різних дослідницьких позицій. Соціологічний підхід акцентує увагу на волонтерстві як формі соціальної взаємодії, що сприяє формуванню довіри, взаємності, горизонтальних зв'язків і соціального капіталу. У межах цього підходу волонтерська діяльність постає як спосіб включення індивіда до ширших мереж суспільної участі, через які формується досвід співпраці, взаємодопомоги та колективної відповідальності. Саме тому волонтерство розглядається не лише як індивідуальна дія, а як процес створення і підтримання соціальних зв'язків, що мають значення для стабільності та згуртованості суспільства [223].

Економічний підхід до аналізу волонтерства зосереджується на його внеску у створення суспільної цінності, яка не завжди відображається у ринкових або бюджетних показниках. Зокрема, М. Саломон, С. Соколовський та М. Хеддок у своїх дослідженнях аналізують поняття волонтерства та пропонують методологію вимірювання макроекономічної вартості волонтерської праці [210]. Такий підхід важливий тим, що дозволяє вийти за межі сприйняття волонтерства як

«допоміжної» діяльності й показати його реальний внесок у функціонування суспільства, особливо у сферах соціальної підтримки, гуманітарного реагування, охорони здоров'я, освіти, допомоги постраждалим від криз та війни.

Соціально-комунікативний підхід звертає увагу на те, що волонтерство розвивається не лише через безпосередню допомогу, а й через інформаційну, медійну та цифрову взаємодію. Як зазначають Л. Писаренко, Л. Плукчи та І. Федорова, сучасне волонтерство охоплює нові види добровільної діяльності, зокрема медіаволонтерство [116]. Це особливо важливо для сучасного етапу, коли волонтерські практики значною мірою залежать від цифрових платформ, соціальних мереж, публічної комунікації, швидкого поширення інформації, онлайн-зборів і механізмів прозорості звітності.

У класичній соціологічній традиції солідарність розглядалася як одна з базових умов існування суспільства. Вона пояснює, чому індивіди, які мають різні інтереси, соціальні ролі та життєві досвіди, здатні визнавати спільні норми, підтримувати взаємні зобов'язання та діяти як частина ширшої соціальної цілісності. Для аналізу волонтерства це має принципове значення, оскільки добровільна допомога є не лише індивідуальним актом, а й практичним проявом солідарності, через який суспільство демонструє здатність до взаємопідтримки та колективної дії [29].

Правовий та інституційний підходи розглядають волонтерство як врегульовану суспільну діяльність, що має певні організаційні форми, суб'єктів, напрями, права та обов'язки. У цьому контексті важливими є дослідження П. Горінова та Р. Драпушка, які аналізують «волонтерську діяльність в Україні у контексті безпекових викликів», а також розв'язують проблеми «теоретичного та методологічного обґрунтування інституту волонтерства і волонтерської діяльності» [35]. Інституційний вимір волонтерства особливо актуалізується тоді, коли добровільні ініціативи набувають сталих організаційних форм: благодійних фондів,

громадських організацій, волонтерських платформ, мереж допомоги та партнерських структур взаємодії з державними органами.

Узагальнюючи наведені підходи, можна стверджувати, що сучасне розуміння волонтерства має спиратися на поєднання кількох пояснювальних моделей. Перша модель розглядає волонтерство як форму суспільно корисної поведінки, що ґрунтується на готовності особи діяти на користь інших без прямого матеріального примусу. Друга модель акцентує увагу на волонтерстві як формі громадянської участі, через яку люди долучаються до розв'язання суспільних проблем і впливають на життя громади. Третя модель трактує волонтерство як складову неприбуткового сектору та громадянського суспільства, що функціонує поряд із державою і ринком, але має власну логіку – добровільність, суспільну користь, довіру та самоорганізацію. Четверта модель розглядає волонтерство як механізм формування соціального капіталу, горизонтальних зв'язків і солідарності. П'ята модель дозволяє аналізувати волонтерство як політично значущу практику, особливо в умовах суспільних криз, війни, гуманітарних катастроф або інституційної нестабільності.

Для цього дисертаційного дослідження найбільш продуктивним є саме інтегральний підхід, який поєднує зазначені моделі. Волонтерство розглядається не лише як допомога окремим особам або групам, а як складна система громадянських практик, що має соціальні, політичні, інституційні, комунікаційні та ціннісні наслідки. У межах такого підходу волонтерські організації постають як важливі актори громадянського суспільства, здатні не лише надавати допомогу, а й формувати довіру, мобілізувати ресурси, підтримувати стійкість громад, забезпечувати горизонтальну взаємодію, впливати на публічний простір і сприяти консолідації суспільства.

У контексті української повномасштабної війни цей підхід набуває особливого значення. Волонтерство в Україні стало не лише відповіддю на гуманітарні потреби, а й практичним способом підтримання суспільної єдності.

Через волонтерські організації та ініціативи громадяни беруть участь у захисті держави, допомозі військовим, підтримці внутрішньо переміщених осіб, забезпеченні постраждалих громад, цифровій мобілізації ресурсів і післявоєнному відновленні. Тому волонтерство в сучасній Україні доцільно визначати як добровільну, соціально спрямовану та політично значущу форму громадянської самоорганізації, що забезпечує мобілізацію ресурсів, формування довіри, розвиток горизонтальних зв'язків і посилення консолідації суспільства.

В українському законодавстві волонтерська діяльність визначається як «добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється шляхом надання волонтерської допомоги» [125, с.1]. Таке визначення фіксує три базові ознаки волонтерства: добровільність, соціальну спрямованість і неприбутковий характер. Водночас сучасна практика свідчить, що цих ознак недостатньо для повного розкриття політичного значення волонтерства в умовах війни. Волонтерство не лише забезпечує допомогу окремим особам або групам, а й створює нові канали громадянської участі, мобілізує ресурси, посилює довіру та сприяє взаємодії між громадянами, громадами, волонтерськими організаціями, бізнесом, державою і міжнародними партнерами.

З позицій політичної науки волонтерство доцільно розглядати як соціально-політичний феномен, що поєднує морально-етичний, соціальний, інституційний, комунікативний і мобілізаційний виміри. Його політичний зміст полягає не в належності до партійної чи владної діяльності, а в тому, що волонтерство впливає на процеси громадянської участі, суспільної довіри, самоорганізації, формування соціального капіталу, легітимації спільної дії та взаємодії громадянського суспільства з державою. У кризових умовах, зокрема під час війни, ці характеристики стають особливо помітними, оскільки волонтерські ініціативи здатні швидко реагувати на потреби суспільства там, де державні інституції обмежені у часі, ресурсах або організаційній гнучкості.

Волонтерство як соціально-політичний феномен має низку ключових ознак. По-перше, воно ґрунтується на добровільності, тобто на внутрішній мотивації особи або групи діяти без зовнішнього примусу. По-друге, волонтерство має суспільно корисну спрямованість, оскільки орієнтоване на допомогу іншим, розв'язання спільних проблем або захист суспільного блага. По-третє, воно має неприбутковий характер, хоча його результати можуть мати значну соціальну, економічну та політичну цінність. По-четверте, волонтерство передбачає наявність довіри між тими, хто надає допомогу, тими, хто її отримує, та ширшим колом громадян, які підтримують відповідні ініціативи. По-п'яте, сучасне волонтерство має мережеву природу, оскільки спирається на горизонтальні зв'язки, комунікаційні платформи, громадські ініціативи, благодійні фонди та неформальні спільноти.

Особливістю волонтерства є його здатність поєднувати індивідуальний і колективний рівні дії. На індивідуальному рівні волонтерство є проявом особистої відповідальності, солідарності, емпатії та готовності допомагати. На рівні громади воно формує практики взаємодопомоги, довіри та локальної самоорганізації. На загальнонаціональному рівні волонтерство може виконувати функцію мобілізації суспільних ресурсів, підтримки державної спроможності та зміцнення суспільної консолідації. У міжнародному вимірі волонтерство сприяє залученню діаспори, іноземних партнерів, благодійних організацій і глобальних мереж підтримки.

Така багаторівневість волонтерства добре узгоджується з його типологічною різноманітністю. На індивідуальному рівні найпомітнішими є неформальні практики допомоги, коли людина безпосередньо реагує на потребу іншої особи або спільноти. На рівні громади особливого значення набувають локальні волонтерські ініціативи, групи взаємодопомоги, гуманітарні штаби, мережі підтримки внутрішньо переміщених осіб, ініціативи допомоги військовим і постраждалим. На організаційному рівні діють благодійні фонди, громадські організації, волонтерські

центри й асоціації, які забезпечують системність, сталість і публічну видимість волонтерської діяльності.

На інституційному рівні волонтерство може проявлятися у формах участі в дорадчих органах, наглядових структурах, координаційних радах, комісіях, робочих групах або інших майданчиках, де громадянський сектор бере участь у виробленні рішень, контролі, координації або представництві інтересів. Такі форми можна розглядати як управлінсько-координаційне волонтерство, тобто волонтерську участь, пов'язану не лише з безпосереднім наданням допомоги, а й з управлінськими, координаційними, консультативними чи стратегічними функціями.

Для українського контексту це важливо, оскільки волонтерство в умовах війни не обмежується збором коштів, закупівлею речей чи доставкою допомоги. Частина волонтерської участі пов'язана з координацією між громадськими ініціативами й державними структурами, участю у публічних консультаціях, розробкою стандартів допомоги, ініціюванням змін, контролем прозорості, експертною підтримкою, взаємодією з міжнародними партнерами та участю у формуванні політик. Отже, волонтерство може мати не лише сервісний, а й управлінсько-громадянський вимір.

Водночас на рівні великих організацій поширеним є програмне волонтерство, коли добровольці залучаються до виконання конкретних програм або напрямів діяльності в межах більшої організації. Такий тип волонтерства може існувати у благодійних фондах, громадських організаціях, міжнародних структурах, державних або муніципальних програмах, медичних, освітніх, гуманітарних чи соціальних проектах. Його значення полягає в тому, що волонтерська участь включається у ширшу організаційну систему, де є визначені завдання, процедури, відповідальність і координація.

Отже, волонтерство як форма громадянської участі має не лише “низовий”, а й організаційно-інституційний вимір. Воно може проявлятися як пряма допомога,

участь у локальній ініціативі, робота в межах асоціації, участь у програмі великої організації або виконання консультативних і координаційних функцій. Така різноманітність форм дозволяє краще пояснити, чому волонтерство здатне одночасно підтримувати локальну самоорганізацію, розвивати довіру, забезпечувати мобілізацію ресурсів і впливати на ширші процеси суспільної консолідації.

У контексті українського досвіду особливого значення набуває трансформація волонтерства після 2014 року та після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році. Якщо на ранніх етапах незалежності України волонтерство переважно асоціювалося із соціальною допомогою, молодіжними ініціативами, міжнародними програмами та підтримкою окремих заходів, то після Революції Гідності й початку війни на сході України воно стало одним із ключових механізмів громадянської самоорганізації. У 2022 році цей процес набув безпрецедентного масштабу: волонтерські організації та ініціативи стали важливими суб'єктами підтримки армії, допомоги цивільному населенню, евакуації, гуманітарного забезпечення, медичної підтримки, відновлення громад та інформаційної протидії агресору.

Саме український досвід демонструє, що волонтерство не можна зводити лише до благодійності або гуманітарної допомоги. В умовах війни воно виконує функцію суспільної мобілізації, створює інфраструктуру довіри, забезпечує зв'язок між громадянами та інституціями, підтримує відчуття спільної відповідальності за державу. Волонтерські організації в цьому контексті стають не лише посередниками у наданні допомоги, а й важливими акторами громадянського суспільства, які впливають на суспільні настрої, рівень солідарності, готовність громадян до участі та здатність суспільства до самоорганізації.

Отже, у межах цього дисертаційного дослідження волонтерство пропонується розуміти як добровільну, соціально спрямовану, неприбуткову, організовану або неформальну діяльність громадян та їх об'єднань, спрямовану на допомогу людям,

громадам, суспільству чи державі, яка в умовах криз і війни набуває значення соціально-політичного механізму громадянської самоорганізації, формування довіри, соціального капіталу, горизонтальної солідарності та суспільної консолідації. Таке визначення дозволяє поєднати класичне розуміння волонтерства як добровільної допомоги з його сучасним політичним змістом, що особливо виразно проявився в Україні в умовах російсько-української війни.

1.2. Поняття «солідарність» та «соціальний капітал» як чинники суспільної консолідації

Дослідження ролі волонтерства у консолідації українського суспільства потребує попереднього з'ясування змісту базових категорій, через які розкривається цей процес: суспільна консолідація, соціальна солідарність, соціальна згуртованість, довіра та соціальний капітал. Саме ці поняття дають змогу перейти від опису волонтерської діяльності як сукупності практик допомоги до її політологічного осмислення як механізму формування спільної дії, громадянської відповідальності та стійкості суспільства в умовах кризових викликів.

У цьому контексті важливо розглядати волонтерство не лише як окрему форму допомоги, а як практику, що функціонує всередині ширшої системи асоціативного життя суспільства. Добровільні асоціації, громадські об'єднання, благодійні фонди, неприбуткові організації, локальні ініціативи та неформальні мережі взаємодопомоги створюють простір, у якому громадяни набувають досвіду спільної дії, регулярної взаємодії, взаємного визнання та відповідальності перед іншими. Саме через такі повторювані форми взаємодії суспільна солідарність перестає бути лише ціннісною декларацією і набуває практичного організаційного змісту.

У міжнародній дослідницькій традиції асоціативна участь розглядається як один із важливих механізмів формування соціального капіталу. Йдеться про те, що участь людей у добровільних об'єднаннях створює не лише безпосередній результат діяльності конкретної організації, а й ширші соціальні наслідки:

формування довіри, норм взаємності, навичок співпраці, здатності домовлятися, координувати дії та брати участь у розв'язанні колективних проблем. У цьому сенсі асоціації виконують роль своєрідних “шкіл” громадянської взаємодії, де люди вчаться діяти не лише індивідуально, а й у межах спільної мети.

Для дослідження волонтерства це має принципове значення, оскільки волонтерські організації є не тільки інструментами надання допомоги, а й середовищами вироблення соціального капіталу. Вони формують мережі регулярної взаємодії між волонтерами, отримувачами допомоги, донорами, громадами, державними інституціями, бізнесом і міжнародними партнерами. У межах цих мереж виникають сталі очікування взаємності, репутаційні механізми, практики координації та довіри. Саме тому волонтерство доцільно аналізувати як один із практичних способів перетворення соціальної енергії громадян на організовану суспільну дію.

В умовах війни цей аспект набуває особливої ваги. Якщо в стабільних умовах асоціативне життя може виконувати переважно інтеграційну, комунікативну або представницьку функцію, то в ситуації екзистенційної загрози воно стає механізмом швидкої мобілізації ресурсів і підтримання суспільної стійкості. Волонтерські організації та ініціативи в такому разі не просто обслуговують окремі соціальні потреби, а створюють канали довіри, через які суспільство здатне швидко передавати ресурси, координувати допомогу, підтримувати вразливі групи та посилювати спроможність держави.

У політичній науці консолідація суспільства розглядається як процес зміцнення внутрішньої єдності соціальної спільноти, узгодження ключових цінностей, інтересів і цілей, а також формування здатності до колективної дії. На відміну від ситуативної мобілізації, консолідація передбачає не лише короточасне об'єднання перед зовнішньою загрозою, а й вироблення більш стійких моделей взаємодії, які забезпечують відносну цілісність суспільства, його здатність до самовідтворення, розвитку та подолання внутрішніх конфліктів. У цьому сенсі

консолідація пов'язана не тільки зі стабільністю, а й із суб'єктністю політичної нації, тобто її спроможністю усвідомлювати спільні інтереси та діяти в напрямі їх реалізації.

З огляду на це, суспільна консолідація не може бути зведена лише до формальної згоди щодо певних політичних цілей або до емоційного об'єднання в момент загрози. Вона потребує наявності соціальних механізмів, які здатні підтримувати взаємодію між громадянами, групами, організаціями та інституціями протягом тривалого часу. Одним із таких механізмів виступає асоціативна участь, оскільки саме вона створює простір регулярних контактів, повторюваної співпраці та взаємної відповідальності.

Добровільні асоціації мають значення для консолідації тому, що вони поєднують індивідуальний рівень громадянської активності з колективним рівнем суспільної організації. Людина, яка бере участь у волонтерській ініціативі або громадському об'єднанні, не просто реалізує власну моральну мотивацію, а входить у мережу соціальних зв'язків, де її дія узгоджується з діями інших. У такій взаємодії формується досвід кооперації, що є необхідною передумовою суспільної консолідації.

Саме тому волонтерство може бути розглянуте як практична форма консолідації. Воно не лише виражає вже наявну єдність суспільства, а й постійно її виробляє через повторювані дії допомоги, координації, донорства, логістики, комунікації та взаємної підтримки. Суспільна єдність у цьому випадку не існує лише на рівні символів або політичних гасел, а проявляється у конкретних практиках, через які громадяни беруть участь у спільній справі.

У цьому сенсі волонтерство поєднує ціннісний і поведінковий виміри консолідації. З одного боку, воно ґрунтується на цінностях солідарності, відповідальності, взаємодопомоги та підтримки спільного блага. З іншого боку, ці цінності набувають реального змісту лише тоді, коли перетворюються на дію: участь у зборах, допомогу військовим, підтримку внутрішньо переміщених осіб,

роботу гуманітарних штабів, логістичну координацію, інформаційну підтримку, залучення ресурсів та інші форми добровільної участі.

Такий підхід дозволяє розглядати волонтерські організації як важливих посередників між цінностями суспільства та практиками колективної дії. Вони переводять загальну готовність допомагати у конкретні організаційні форми, створюють правила взаємодії, канали комунікації, механізми розподілу ресурсів і репутаційні системи довіри. Завдяки цьому консолідація набуває не лише морально-символічного, а й інституційно-практичного виміру.

Важливим методологічним орієнтиром для розуміння суспільної консолідації є Національна доповідь «Україна: шлях до консолідації суспільства», у якій консолідацію і конфронтацію розглянуто як суперечливі соціальні процеси. У доповіді підкреслено, що консолідація не може бути самоціллю, оскільки її демократичний сенс полягає у сприянні гідному життю та самореалізації громадян, а також в актуалізації ролі країни як історичного і геополітичного суб'єкта. Водночас наголошується, що сучасна Україна в умовах гібридної війни потребує консолідації влади та громадянського суспільства, а вихід із кризового стану залежить від здатності суспільства зосередити свій потенціал і ресурси навколо спільної мети [152, с. 4–10].

Для цього дослідження особливо важливим є положення про те, що суспільна консолідація не означає усунення будь-яких відмінностей чи суперечностей. Демократичне суспільство не може бути абсолютно однорідним, оскільки плюралізм, конкуренція ідей та наявність різних соціальних інтересів є природними ознаками відкритого політичного порядку. Тому консолідацію доцільно розуміти не як ліквідацію різноманіття, а як здатність суспільства узгоджувати відмінності навколо спільних цінностей, стратегічних цілей і базових правил співжиття. У цьому контексті консолідація відрізняється від примусової уніфікації: вона має ґрунтуватися на довірі, діалозі, партнерстві та визнанні спільної відповідальності за майбутнє держави.

Поняття консолідації тісно пов'язане із категорією солідарності. У класичній соціологічній традиції Е. Дюркгейм розглядав солідарність як основу цілісності суспільства, розрізняючи механічну та органічну солідарність. Механічна солідарність характерна для відносно однорідних спільнот, у яких єдність забезпечується подібністю способу життя, вірувань і колективних уявлень. Органічна солідарність формується в більш складних суспільствах, де соціальна єдність виникає не через одноманітність, а через взаємозалежність, розподіл функцій і усвідомлення необхідності співпраці [189]. Для аналізу сучасного українського суспільства ця логіка є принциповою, оскільки консолідація в умовах війни не означає повернення до простої однорідності, а передбачає здатність різних соціальних груп виконувати взаємодоповнювальні функції у спільному спротиві та відновленні.

У сучасних підходах солідарність розглядається не лише як моральне почуття взаємної підтримки, а і як соціальний механізм, що дозволяє різним групам визнавати спільні інтереси, брати на себе взаємні зобов'язання та діяти на користь ширшої спільноти. Для аналізу волонтерства це має принципове значення, оскільки добровільна допомога в умовах кризи демонструє здатність суспільства переходити від індивідуальних переживань до організованої взаємопідтримки та колективної відповідальності. [192]

У межах такого підходу волонтерство може бути розглянуте як одна з форм органічної солідарності сучасного суспільства. Волонтерські практики об'єднують людей із різним соціальним статусом, регіональним походженням, професійним досвідом і політичними поглядами навколо конкретних спільних дій: допомоги військовим, підтримки внутрішньо переміщених осіб, евакуації цивільного населення, забезпечення медичних і гуманітарних потреб, відбудови громад. У цьому випадку солідарність проявляється не лише як емоційне відчуття єдності, а як практична взаємозалежність і готовність брати участь у спільному розв'язанні суспільно значущих проблем.

У контексті асоціативної участі солідарність не є лише абстрактною моральною категорією. Вона формується і підтримується через практики регулярної взаємодії, у яких люди бачать, що інші також готові діяти на користь спільного блага. Добровільні об'єднання, волонтерські ініціативи та громадські мережі створюють умови, за яких солідарність стає видимою, повторюваною і соціально підтвердженою. Це має велике значення, оскільки люди частіше долучаються до спільної дії тоді, коли бачать, що участь інших є реальною, стабільною і результативною.

Волонтерство в цьому сенсі є практикою вироблення солідарності. Воно не лише спирається на готовність людей допомагати, а й саме посилює цю готовність, оскільки включає громадян у мережі взаємної підтримки. Учасник волонтерської діяльності бачить не лише потребу, а й спільноту людей, які вже діють для її задоволення. Це створює ефект залучення, коли індивідуальна мотивація підсилюється колективним прикладом і перетворюється на повторювану участь.

Для суспільної консолідації особливо важливо, що волонтерство здатне поєднувати людей, які в інших умовах могли б залишатися розділеними за соціальними, регіональними, професійними, мовними, віковими або політичними ознаками. Спільна участь у допомозі армії, постраждалим громадам, внутрішньо переміщеним особам або ветеранам створює практичний досвід взаємодії, у межах якого відмінності не зникають повністю, але втрачають конфронтаційний характер, оскільки учасники орієнтовані на спільну мету.

Саме тому волонтерська солідарність має не лише емоційний, а й організаційний характер. Вона підтримується не тільки співчуттям або патріотичною мобілізацією, а й конкретними структурами взаємодії: волонтерськими штабами, фондами, локальними групами, цифровими каналами комунікації, донорськими спільнотами, логістичними ланцюгами та мережами взаємної перевірки. Завдяки цьому солідарність стає не разовою реакцією, а більш сталою практикою суспільної взаємодії.

Водночас солідарність і консолідація не є тотожними поняттями. Солідарність може бути емоційною, ситуативною, груповою або реактивною, особливо коли вона виникає у відповідь на зовнішню загрозу. Консолідація є ширшим і більш інституційно значущим процесом, оскільки передбачає перетворення солідарних настроїв і практик на стійкі соціальні зв'язки, правила взаємодії, форми довіри та механізми координації. Саме тому волонтерство в умовах війни важливо аналізувати не лише як прояв солідарності, а як потенційний механізм її інституціоналізації та перетворення на ресурс довготривалої суспільної консолідації.

Ще одним важливим поняттям для дослідження є соціальна згуртованість. У широкому розумінні вона означає здатність членів суспільства відчувати належність до спільноти, довіряти одне одному, підтримувати взаємодопомогу та визнавати спільні правила співжиття. Якщо консолідація акцентує увагу на політичному вимірі єдності, то соціальна згуртованість більше пов'язана з повсякденними горизонтальними зв'язками, рівнем взаємної підтримки, відчуттям спільної долі та практиками участі. У цьому сенсі соціальна згуртованість виступає соціальною основою політичної консолідації.

Сучасні українські дослідження підтверджують особливу актуальність цієї проблематики. Зокрема, у дослідженні Соціологічної групи «Рейтинг» щодо соціальної згуртованості в Україні зазначається, що українське суспільство зберігає стійкість, а індекс стійкості перебуває вище середнього рівня. Водночас фіксується високий рівень оптимізму щодо майбутнього України та власного майбутнього, значне відчуття єдності з іншими українцями, але нижчі оцінки солідарності, взаємодопомоги, справедливості та впевненості у правильності рішень держави в кризових ситуаціях [126]. Ці дані свідчать про складний характер української згуртованості: вона є потужною в умовах спротиву зовнішній агресії, але водночас потребує підтримки через розвиток довіри, справедливості та ефективної взаємодії між суспільством і державою.

Особливого значення набуває категорія довіри. Довіра є одним із базових елементів соціального капіталу та необхідною передумовою консолідації. Вона забезпечує готовність громадян до співпраці, знижує транзакційні витрати взаємодії, полегшує координацію спільних дій і створює підґрунтя для добровільної участі у суспільно значущих практиках. Без довіри солідарність залишається нестійкою, а консолідація може зводитися до формальної або ситуативної мобілізації.

Довіра у цьому контексті виступає не лише психологічною установкою, а й соціальним механізмом зменшення невизначеності у взаємодії між людьми та інституціями. Вона дозволяє громадянам передавати ресурси, долучатися до спільних ініціатив, підтримувати дії інших учасників і розраховувати на відповідальну поведінку партнерів [214]. У волонтерській діяльності довіра має особливе значення, оскільки саме вона лежить в основі донатів, передачі допомоги, делегування ресурсів волонтерським організаціям і готовності громадян брати участь у спільних діях.

У сучасних українських дослідженнях довіра, легітимність, соціальна згуртованість і громадянська активність розглядаються як взаємопов'язані елементи суспільної стійкості. Структурні характеристики публічної комунікації аналізує О. Козюпа [59], зміни суспільних відносин в умовах російсько-української війни - С. Вовк [22], індикатори та практики громадянського суспільства - Ю. Руденко [130], питання нації-держави - С. Римаренко [127], політичної культури - О. Саламаха [133], ролі Збройних Сил як гаранта національної єдності - Л. Новосколькова [106], розвитку волонтерства як соціально-політичного феномену - Г. Жекало [51], інститутів громадянського суспільства - Т. Мадрига [92], легітимності політичної влади в умовах воєнного стану - Н. Кононенко [62], а міждисциплінарні підходи до довіри - В. Ієремія [53].

У теорії соціального капіталу довіра розглядається як ресурс, що виникає в межах соціальних мереж і сприяє координації дій. П. Бурд'є пов'язував соціальний

капітал із сукупністю реальних або потенційних ресурсів, пов'язаних із належністю до стійкої мережі відносин взаємного визнання [177]. Дж. Коулман наголошував на функціональному значенні соціального капіталу, підкреслюючи, що він полегшує певні дії акторів у межах соціальної структури [183]. Р. Патнем розглядав соціальний капітал через довіру, норми взаємності та мережі громадянської участі, які підвищують ефективність колективної дії [208]. Ф. Фукуяма, своєю чергою, акцентував увагу на довірі як культурній характеристиці, що визначає здатність суспільства до кооперації [194].

Разом із тим у сучасній літературі соціальний капітал розглядається не лише як позитивний ресурс, а й як складне явище, що може мати різні форми та наслідки. З одного боку, він посилює довіру, взаємність і здатність до кооперації; з іншого – надмірно закриті групові зв'язки можуть обмежувати доступ до ресурсів, посилювати замкненість окремих спільнот, або створювати нерівність між різними спільнотами [206]. Для дослідження волонтерства це важливо, оскільки волонтерські мережі можуть одночасно формувати внутрішню солідарність і потребувати механізмів відкритості, прозорості та взаємодії між різними соціальними групами.

Застосування цих підходів до українського досвіду дає змогу розглядати волонтерство як практичну форму нагромадження соціального капіталу. Волонтерські організації та ініціативи створюють мережі взаємодії між громадянами, бізнесом, громадами, діаспорою, державними інституціями та міжнародними партнерами. Через регулярну допомогу, прозору звітність, повторювану взаємодію та спільну участь у розв'язанні кризових проблем формується довіра не лише до конкретних волонтерів або фондів, а й до самої можливості ефективної горизонтальної самоорганізації. У цьому сенсі волонтерство є не тільки наслідком наявного соціального капіталу, а й механізмом його виробництва.

Особливе значення для волонтерства має поєднання “сильних” і “слабких” соціальних зв’язків. Сильні зв’язки забезпечують підтримку всередині близьких груп, родин, локальних спільнот або сталих організацій, тоді як слабкі зв’язки розширюють доступ до нової інформації, ресурсів і партнерів за межами найближчого соціального оточення [195]. У волонтерській діяльності обидва типи зв’язків є важливими: перші забезпечують довіру й готовність до взаємодопомоги, другі – швидке поширення інформації, залучення нових учасників, донорів і міжрегіональних мереж підтримки.

Важливо розрізняти різні типи соціального капіталу. У сучасній літературі часто виділяють внутрішньогруповий соціальний капітал, який зміцнює зв’язки всередині певної спільноти; міжгруповий соціальний капітал, що забезпечує взаємодію між різними групами; та зв’язувальний, або інституційний, соціальний капітал, який пов’язує громадян і спільноти з інституціями влади. Для дослідження волонтерства всі три типи є важливими. Внутрішньо-груповий соціальний капітал проявляється у згуртуванні конкретних волонтерських команд, локальних громад або професійних спільнот. Міжгруповий соціальний капітал виникає тоді, коли волонтерські мережі поєднують різні регіони, соціальні групи, бізнес, діаспору та міжнародних партнерів. Вертикальний або інституційний вимір соціального капіталу формується через співпрацю волонтерських організацій із державними органами, військовими адміністраціями, органами місцевого самоврядування та міжнародними структурами.

У сучасних концепціях соціального капіталу важливим є виокремлення трьох його форм: зв’язувального, мостового та поєднувального соціального капіталу. Перший тип пов’язаний із внутрішньою згуртованістю близьких груп; другий – із формуванням зв’язків між різними соціальними групами; третій – із вертикальними зв’язками між громадянами, громадами та інституціями [46]. Для аналізу волонтерства це розмежування є важливим, оскільки волонтерські практики можуть одночасно зміцнювати внутрішню солідарність громад, створювати

міжгрупові мережі підтримки та забезпечувати комунікацію між громадянським суспільством і державними інституціями.

Саме поєднання цих вимірів дозволяє розглядати волонтерство як чинник консолідації, а не лише як гуманітарну допомогу. Якщо волонтерські практики залишаються замкненими в межах вузьких груп, вони можуть посилювати лише локальну солідарність. Однак коли вони створюють зв'язки між різними соціальними середовищами, регіонами та інституціями, вони формують ширшу інфраструктуру суспільної єдності. У цьому полягає особлива політична значущість волонтерства в Україні: воно не лише компенсує слабкість окремих державних інституцій у кризових ситуаціях, а й вибудовує горизонтальні та вертикальні канали довіри, які можуть зміцнювати демократичну стійкість суспільства.

Це дає підстави стверджувати, що консолідаційний потенціал волонтерства залежить не лише від масштабу допомоги, а й від характеру соціальних зв'язків, які воно формує. Якщо волонтерські ініціативи створюють відкриті канали взаємодії між різними групами, вони посилюють не тільки внутрішню згуртованість окремих спільнот, а й здатність суспільства до ширшої кооперації. Саме такі зв'язки мають особливе значення в умовах війни, коли суспільна єдність потребує не лише емоційної мобілізації, а й постійної практичної взаємодії між фронтом і тилом, громадами, державними структурами, бізнесом, діаспорою та міжнародними партнерами.

У цьому сенсі волонтерство виступає механізмом поєднання різних рівнів соціального капіталу. На локальному рівні воно зміцнює взаємодопомогу в громадах; на міжрегіональному рівні – підтримує зв'язки між різними частинами країни; на загальнонаціональному рівні – формує практику спільної відповідальності за спротив і відновлення; на міжнародному рівні – залучає ресурси діаспори та партнерських мереж. Така багаторівнева взаємодія дозволяє розглядати волонтерство як один із практичних інструментів суспільної консолідації.

Водночас важливо, що соціальний капітал, який формується через волонтерство, не є автоматичним або гарантованим результатом будь-якої добровільної активності. Він виникає тоді, коли волонтерські практики є відкритими, відповідальними, прозорими й орієнтованими на спільне благо. Якщо ж добровільна активність замкнена в межах вузьких групових інтересів або супроводжується непрозорістю, вона може не посилювати, а навпаки послаблювати довіру. Тому для консолідації важливе не лише саме існування волонтерських ініціатив, а й якість тих зв'язків, норм і практик довіри, які вони створюють.

Категорія національної консолідації також потребує окремого осмислення. У статті Г. Луцишин національна консолідація розглядається як «фундаментальна основа розвитку української політичної нації». Авторка наголошує, що «нації з низьким рівнем консолідації легко деформуються та руйнуються під впливом внутрішніх суперечностей і зовнішнього тиску, а сама консолідація не обмежується лише створенням політичної нації, оскільки передбачає формування спільних елементів етнокультурного характеру, національної єдності, національної ідеї та національних інтересів» [85, с. 195-198]. Цей підхід є важливим для аналізу України, оскільки російська агресія спрямована не лише проти територіальної цілісності держави, а й проти української політичної нації як спільноти громадян, об'єднаних цінностями свободи, гідності та незалежності.

Дотичним до цього є підхід, представлений у колективній монографії «Етнополітичні чинники консолідації сучасного українського суспільства». У ній проаналізовано етнічні, національні та суспільні ідентичнісні зміни після Революції Гідності, мовні та етноконфесійні аспекти суспільної консолідації, політику пам'яті та концепт майбутнього української нації [48]. Для цього дослідження важливо, що консолідація постає не як абстрактне єднання, а як багатофакторний процес, у якому поєднуються ідентичність, цінності, мова, історична пам'ять, громадянська участь і спільне бачення майбутнього.

У теоретичному вимірі проблему консолідації доцільно також розглядати крізь призму концепції «уявлених спільнот» Б. Андерсона. Нація, за Андерсоном, є уявленою політичною спільнотою, оскільки її члени ніколи не знатимуть більшості інших співгромадян особисто, але уявлятимуть свою належність до спільного політичного цілого [174]. Волонтерство в умовах війни надає такій уявленій спільноті практичного виміру: громадяни, які не знають одне одного особисто, долучаються до спільних зборів, евакуацій, гуманітарних ініціатив, цифрових кампаній та допомоги війську, відчуючи свою участь у спільній справі захисту держави.

З позицій теорії комунікативної дії Ю. Габермаса консолідація також пов'язана з можливістю суспільства виробляти порозуміння через комунікацію, публічне обговорення та участь громадян у формуванні спільних рішень [196]. У цьому аспекті волонтерство є не лише практикою допомоги, а й комунікативною інфраструктурою. Волонтерські ініціативи поширюють інформацію про потреби, формують публічні заклики до дії, звітують перед донорами, створюють канали зворотного зв'язку, координують дії різних суб'єктів. Через це вони сприяють не тільки матеріальній підтримці, а й виробленню спільного розуміння суспільних пріоритетів.

У цьому контексті важливо враховувати і значення публічної сфери як простору, у якому громадяни можуть артикулювати суспільні потреби, обговорювати спільні проблеми, формувати довіру та підтримувати колективні рішення. Волонтерські ініціативи, особливо в умовах війни, часто діють саме як такі комунікативні вузли: вони не лише збирають і розподіляють ресурси, а й пояснюють суспільству потреби, демонструють результати, формують публічну довіру та підтримують відчуття спільної участі. [178]

Сучасний український контекст засвідчує, що соціальний капітал не є статичним ресурсом. Він може зростати в умовах кризи, якщо суспільство має канали мобілізації, довіри та взаємної підтримки. Соціологічна група «Рейтинг» у

дослідженні соціального капіталу в Україні використовує метафору «невидимого клею», підкреслюючи, що українське суспільство продемонструвало надзвичайно високий рівень згуртованості у протистоянні ворогу, а результати опитувань засвідчують зростання національної, громадянської та мовної самоідентифікації у воєнних умовах [126]. Водночас ці дані вказують і на суперечливість процесу: згуртованість перед зовнішньою загрозою ще не автоматично означає повну консолідацію щодо всіх питань реформ, майбутнього розвитку або довіри до інституцій.

Це розмежування є методологічно важливим для всієї дисертації. Суспільна консолідація в умовах війни може мати як реактивний, так і конструктивний вимір. Реактивний вимір пов'язаний із відповіддю на агресію, захистом держави, емоційним об'єднанням і готовністю до жертви. Конструктивний вимір передбачає перетворення цієї мобілізації на стійкі практики довіри, участі, відповідальності, інституційної взаємодії та післявоєнного відновлення. Волонтерство є важливим саме тому, що поєднує обидва виміри: воно виникає як швидка відповідь на кризу, але водночас може створювати тривалі мережі співпраці й нові форми громадянської участі.

У контексті дослідження волонтерства як чинника консолідації українського суспільства особливого значення набувають наукові підходи, у яких консолідація розглядається не лише як формальна єдність громадян навколо державних інституцій, а як складний процес формування довіри, солідарності, соціальної згуртованості, громадянської відповідальності та готовності до спільної дії. В. Крисаченко [72], аналізуючи моральні імперативи формування сучасної української політичної нації, акцентує увагу на значенні довіри та людяності як ціннісних основ суспільного єднання. Я. Балінська та М. Чабанна [5, 162] розглядають політичну довіру як важливу передумову стабільності політичного порядку, легітимності влади та ефективної взаємодії між громадянами й інституціями. А. Рубан [129] досліджує консолідацію українського суспільства як

політичний процес, що передбачає не лише узгодження інтересів різних соціальних груп, а й формування спільного бачення майбутнього. О. Корнієвський [63], аналізуючи соціальну згуртованість українського суспільства в умовах війни, підкреслює значення горизонтальних зв'язків, взаємодопомоги та громадянської участі для підтримання суспільної стійкості. У цьому контексті волонтерство може розглядатися як практичний механізм перетворення довіри, солідарності та соціального капіталу на конкретні форми колективної дії.

Міжнародні дослідження асоціативного життя акцентують увагу на тому, що соціальний капітал формується не лише завдяки самому факту належності людини до певної групи, а передусім через регулярність і характер взаємодії всередині таких груп. Асоціації створюють інституціоналізовані можливості для соціального обміну: люди зустрічаються, координують дії, виконують спільні завдання, навчаються довіряти одне одному, перевіряють надійність партнерів і виробляють очікування взаємності. Саме така повторюваність контактів відрізняє асоціативну взаємодію від випадкових соціальних зв'язків [221].

Важливим є те, що асоціації не лише використовують уже наявну довіру, а й можуть її виробляти. Участь у спільній діяльності створює ситуації, у яких люди набувають досвіду відповідальності, дотримання домовленостей, виконання зобов'язань і спільного подолання труднощів. Унаслідок цього довіра перестає бути абстрактною установкою і набуває практичного характеру: люди довіряють не лише тому, що поділяють спільні цінності, а й тому, що мають досвід спільної результативної дії.

Для волонтерства це має особливе значення. Волонтерські організації та ініціативи формують довіру через постійне підтвердження своєї спроможності діяти: збирати ресурси, доставляти допомогу, звітувати, реагувати на потреби, підтримувати комунікацію і зберігати репутацію. У такому середовищі довіра виникає не лише як моральне ставлення до волонтерів, а як результат повторюваних практик відкритості, відповідальності та ефективності.

Волонтерство як практика довіри має також важливий політичний вимір. У демократичному суспільстві довіра між громадянами та недержавними організаціями посилює здатність суспільства до самоорганізації без постійного примусу з боку держави. Люди передають кошти, майно, інформацію або час волонтерським ініціативам тому, що визнають їхню легітимність, ефективність і моральну надійність. Це створює альтернативні, але не антидержавні канали суспільної кооперації, які в кризових умовах доповнюють державні механізми реагування [217].

У цьому сенсі волонтерські організації можна розглядати як виробників довіри. Вони одночасно спираються на довіру громадян і відтворюють її через результати своєї діяльності. Чим більш прозорими, ефективними й відкритими є волонтерські практики, тим більше вони зміцнюють довіру до громадянського суспільства загалом. Навпаки, псевдоволонтерство, непрозорість або зловживання ресурсами руйнують не лише репутацію окремих осіб чи організацій, а й ширші мережі соціального капіталу.

Отже, теоретичні засади дослідження суспільної консолідації, солідарності та соціального капіталу дають змогу визначити волонтерство як явище, що перебуває на перетині соціального, політичного та громадянського вимірів. У межах цього дослідження консолідація українського суспільства трактується не як статичний стан єдності, а як динамічний процес, у межах якого громадяни, громадські ініціативи, волонтерські організації та державні інституції виробляють практики взаємодії, взаємної підтримки й відповідальності за спільне благо. Консолідація розкриває стратегічний вимір єдності суспільства; солідарність пояснює морально-ціннісну та практичну готовність до взаємодопомоги; соціальна згуртованість характеризує повсякденну щільність соціальних зв'язків; довіра забезпечує можливість добровільної кооперації; соціальний капітал фіксує мережі, норми та ресурси, які роблять колективну дію ефективною. У сукупності ці категорії формують концептуальну рамку, в межах якої волонтерство може бути

проаналізоване як один із ключових чинників консолідації українського суспільства в умовах повномасштабної війни та післявоєнного відновлення, оскільки саме через волонтерські практики довіра й солідарність набувають організаційної, мобілізаційної та консолідаційної форми.

1.3. Волонтерство як форма громадянської участі та горизонтальної самоорганізації суспільства

У попередніх підрозділах волонтерство було розглянуто як соціально-політичний феномен, а також окреслено теоретичні засади дослідження суспільної консолідації, солідарності та соціального капіталу. Логічним продовженням цього аналізу є розкриття волонтерства як форми громадянської участі, що поєднує добровільну активність громадян, горизонтальні мережі взаємодії, довіру та здатність суспільства до самоорганізації. Саме в такому вимірі волонтерство виходить за межі благодійної чи гуманітарної практики й набуває значення одного з механізмів формування громадянського суспільства та суспільної консолідації.

У теоретичному плані громадянська участь охоплює не лише вибори чи формальні політичні процедури, а й ширший спектр добровільних практик, через які громадяни долучаються до вирішення суспільно значущих проблем. Волонтерство у цьому контексті є однією з найбільш практичних форм громадянської участі, оскільки поєднує індивідуальну ініціативу, асоціативну взаємодію, солідарність, довіру та здатність до самоорганізації [56]. Саме через такі практики громадянська участь набуває не лише декларативного, а й дієвого характеру.

Волонтерство як форма громадянської участі доцільно аналізувати поряд з іншими практиками взаємодії громадянського суспільства, політичних еліт, громадських організацій та інститутів держави. Такий підхід посилюється працями О. Назарчук [101], С. Дерев'янка [41], Д. Бойчук [21], О. Дручек [45], О. Шишкін [171], О. Колєватова, О. Крука, В. Мандрагелі [60], В. Назар [100], О. Березовської-

Чміль [10], Я. Ободянський [107] та О. Липчук [83]. У сукупності ці джерела показують, що громадянська участь формується не лише через інституційні канали, а й через практики довіри, відповідальності, історичної пам'яті, демократичного контролю та суспільної стійкості.

Для поглибленого аналізу волонтерства як форми громадянської участі важливо не обмежуватися його загальним визначенням, а розкрити різні типи волонтерських практик. Волонтерство не є однорідним явищем: воно може бути формальним і неформальним, індивідуальним і колективним, асоціативним і програмним, разовим, епізодичним або регулярним, локальним, національним чи транснаціональним, а в умовах криз – також спонтанним і надзвичайним. Саме виокремлення типів волонтерської участі дозволяє точніше пояснити, які форми волонтерства найбільше впливають на довіру, горизонтальну самоорганізацію та суспільну консолідацію.

Класифікація волонтерства має не лише описове, а й аналітичне значення. Вона дозволяє показати, що різні форми добровільної участі виконують різні соціальні й політичні функції: неформальна допомога забезпечує швидкість і близькість до конкретної потреби; організоване волонтерство створює сталість і підзвітність; асоціативне волонтерство формує мережі належності; програмне волонтерство забезпечує включення громадян у ширші організаційні структури; кризове волонтерство демонструє здатність суспільства до швидкої мобілізації в надзвичайних умовах [209].

У цьому контексті особливе значення має розмежування між волонтерством як індивідуальною практикою допомоги та волонтерством як участю в організованих формах громадянської дії. Перше може виникати ситуативно, на основі безпосередньої моральної реакції людини на потребу іншого. Друге передбачає включення особи до ширших мереж взаємодії, де добровільна участь координується, набуває повторюваності, організаційної форми та суспільної видимості. Для консолідації суспільства важливими є обидва виміри, однак вони

виконують різні функції: неформальна допомога демонструє моральну готовність до взаємопідтримки, тоді як організоване волонтерство створює сталі канали мобілізації ресурсів і довіри.

Типологічний підхід також дозволяє уникнути надмірного узагальнення, коли всі прояви добровільної допомоги описуються одним поняттям “волонтерство”. У реальному суспільному житті волонтер, який одноразово допомагає під час евакуації, волонтер благодійного фонду, член громадської асоціації, учасник волонтерської ради, координатор гуманітарного штабу, донор онлайн-збору або учасник програми допомоги при державній чи міжнародній організації діють у різних організаційних контекстах. Водночас усі ці практики можуть бути елементами ширшої громадянської участі, якщо вони спрямовані на суспільно значущу мету й ґрунтуються на добровільності.

Громадянська участь у сучасній політичній науці трактується не лише як участь громадян у виборах або діяльності політичних партій, а як ширший спектр дій, через які громадяни впливають на суспільне життя, беруть участь у вирішенні спільних проблем і реалізують власну відповідальність за стан громади, суспільства та держави. У цьому контексті волонтерство є однією з найбільш практичних форм громадянської участі, оскільки воно передбачає не декларативну підтримку певних цінностей, а їх безпосереднє втілення у конкретній дії: допомозі, координації, зборі ресурсів, підтримці вразливих груп, взаємодії з державними інституціями та громадськими організаціями.

На відміну від інституціоналізованих форм політичної участі, волонтерство здебільшого формується «знизу» і ґрунтується на добровільності, особистій мотивації, моральній відповідальності та довірі між учасниками. Такий характер волонтерської діяльності робить її особливо важливою для аналізу громадянського суспільства, адже вона демонструє здатність громадян діяти поза межами формального примусу, не очікуючи негайної матеріальної винагороди. У цьому сенсі волонтерство є не лише допомогою іншим, а й способом включення громадян

у процесі суспільного саморегулювання та спільного вироблення відповідей на кризові виклики.

У монографії П. Горінова та Р. Драпушка «волонтерська діяльність розглядається як соціальний феномен» і водночас як ресурс розвитку суспільства, що має значення для формування громадянського суспільства, національної ідентичності та здатності громадян швидко реагувати на зовнішні й внутрішні виклики [35, с. 4–7]. Такий підхід є важливим для політичного аналізу, оскільки дозволяє розглядати волонтерство не лише як сферу соціальної роботи або благодійності, а як практику громадянської самоорганізації, що безпосередньо впливає на якість суспільної взаємодії та рівень довіри в суспільстві.

Одним із базових типологічних розмежувань є поділ волонтерства на формальне та неформальне. Формальне волонтерство здійснюється в межах певної організації, програми, асоціації, фонду, громадської ініціативи або іншої інституційної структури, яка визначає мету діяльності, ролі учасників, правила взаємодії, канали комунікації та способи звітності. Неформальне волонтерство, навпаки, не обов'язково пов'язане з участю у зареєстрованій організації або сталому об'єднанні; воно може проявлятися у безпосередній допомозі іншим людям, сусідам, знайомим, внутрішньо переміщеним особам, військовим, постраждалим громадам або тимчасовим ініціативам.

Для політичного аналізу важливо, що формальне й неформальне волонтерство не слід протиставляти як “справжнє” і “несправжнє”. Вони є різними формами добровільної участі, які виконують різні суспільні функції. Формальне волонтерство забезпечує сталість, інституційну пам'ять, координацію, підзвітність і можливість масштабування діяльності. Неформальне волонтерство забезпечує швидкість реагування, гнучкість, близькість до конкретної потреби та здатність діяти там, де формальні інституції ще не встигли організувати відповідь.

В українських умовах це розмежування має особливе значення. Після початку повномасштабної війни значна частина допомоги виникала саме як неформальна

взаємодія: люди самостійно шукали транспорт, житло, ліки, продукти, амуніцію, засоби зв'язку, координували евакуацію, збирали кошти або передавали інформацію. Водночас частина таких ініціатив поступово набувала сталих організаційних форм: перетворювалася на волонтерські штаби, благодійні фонди, громадські організації, цифрові платформи або мережі підтримки. Це свідчить про динамічний характер волонтерства, у межах якого неформальна громадянська дія може ставати основою для формування нових організаційних структур.

Саме тому для дослідження консолідаційного потенціалу волонтерства важливо враховувати обидва рівні. Неформальні практики допомоги демонструють наявність у суспільстві моральної готовності до взаємопідтримки, тоді як формальні волонтерські структури перетворюють цю готовність на більш сталу систему координації, довіри та мобілізації ресурсів. У поєднанні вони створюють ширшу інфраструктуру громадянської самоорганізації.

Особливість волонтерства як форми громадянської участі полягає у тому, що воно поєднує індивідуальний і колективний виміри дії. З одного боку, рішення стати волонтером є особистим актом, пов'язаним із внутрішньою мотивацією, моральними цінностями, емпатією та прагненням бути корисним. З іншого боку, волонтерська діяльність майже завжди передбачає включення індивіда до ширшої мережі взаємодії: громадської організації, благодійного фонду, ініціативної групи, цифрової спільноти або локальної громади. Саме через таке поєднання особистої мотивації та колективної дії волонтерство стає механізмом горизонтальної самоорганізації суспільства.

У цьому сенсі волонтерство можна розглядати як простір переходу від приватної моральної мотивації до публічної громадянської дії. Особисте бажання допомогти набуває суспільного значення тоді, коли включається у мережу взаємодії, комунікації, координації та спільної відповідальності [57]. Саме ця властивість відрізняє волонтерство від разового індивідуального жесту допомоги й дозволяє аналізувати його як чинник громадянської самоорганізації.

З іншого боку, особисте рішення долучитися до волонтерства часто реалізується через асоціативні форми участі. Асоціативне волонтерство передбачає включення людини до діяльності добровільного об'єднання, громадської організації, благодійного фонду, локальної ініціативи, професійної спільноти, релігійної громади, неформального волонтерського кола або іншої мережі співпраці. У такому разі добровільна дія перестає бути лише індивідуальним вчинком і стає частиною колективної практики.

Асоціативне волонтерство має важливе значення для формування громадянської участі, оскільки воно створює простір, у якому люди навчаються співпрацювати, домовлятися, розподіляти ролі, координувати ресурси, брати відповідальність за спільний результат і підтримувати довіру. Саме через участь в асоціаціях і волонтерських мережах громадяни набувають досвіду колективної дії, який не завжди може бути сформований у межах індивідуальної допомоги.

Для суспільної консолідації асоціативне волонтерство є особливо значущим, оскільки воно поєднує різні індивідуальні мотивації в організовану систему взаємодії. Люди можуть мати різні причини участі – моральні, патріотичні, релігійні, професійні, емоційні або ціннісні, – однак у межах волонтерської асоціації ці мотиви спрямовуються на спільну мету. У результаті виникає не лише сума окремих добрих вчинків, а мережа взаємодії, яка здатна підтримувати сталі практики допомоги.

В умовах війни асоціативне волонтерство часто стає проміжною ланкою між неформальною самоорганізацією та інституційною взаємодією з державою. Волонтерські об'єднання можуть діяти достатньо гнучко й швидко, але водночас мати організаційну структуру, репутацію, канали збору ресурсів, систему звітності та контакти з військовими підрозділами, місцевою владою, громадами, бізнесом або міжнародними партнерами. Саме ця проміжна позиція робить їх важливими акторами громадянської участі.

Горизонтальна самоорганізація відрізняється від вертикальних моделей управління тим, що ініціатива виникає не внаслідок адміністративного наказу, а через взаємне визнання спільної проблеми та готовність громадян діяти разом. У такій моделі важливими є не лише формальні правила, а й довіра, репутація, спільні цінності, здатність до комунікації та готовність до координації. Волонтерські мережі часто функціонують саме за такою логікою: вони швидко мобілізують ресурси, розподіляють завдання, залучають нових учасників і адаптуються до змін ситуації без надмірної бюрократизації.

З погляду теорії соціального капіталу, волонтерство є однією з практик, у межах яких формуються й відтворюються мережі довіри, взаємності та співпраці. П. Бурдє визначав соціальний капітал як сукупність актуальних або потенційних ресурсів, пов'язаних із належністю особи до стійкої мережі соціальних зв'язків, що ґрунтуються на взаємному знайомстві, визнанні та підтримці [177, с. 248–249]. Для аналізу волонтерства це означає, що участь у волонтерських практиках створює не лише безпосередній результат у вигляді допомоги, а й накопичує ресурс соціальних зв'язків, які можуть бути використані для подальшої координації, підтримки та спільної дії.

Дж. Коулман, розглядаючи соціальний капітал у зв'язку зі створенням людського капіталу, наголошував на значенні соціальних структур, які полегшують дії індивідів та сприяють досягненню спільних цілей [183, с. 98–101]. У цьому сенсі волонтерські організації та неформальні волонтерські мережі можуть бути інтерпретовані як такі соціальні структури, що зменшують витрати на координацію, прискорюють обмін інформацією, формують очікування взаємної підтримки та створюють умови для ефективної колективної дії. Довіра між учасниками тут виступає не абстрактною моральною категорією, а практичним ресурсом, без якого неможлива швидка й результативна взаємодія.

Р. Патнем пов'язував соціальний капітал із мережами громадянської активності, нормами взаємності та довірою, які підвищують ефективність

демократичних інститутів і здатність спільнот до колективної дії [208]. Його підхід особливо важливий для дослідження волонтерства, оскільки дозволяє пояснити, чому громадянська активність не обмежується індивідуальними актами допомоги. Волонтерство створює сталі практики співпраці, у межах яких громадяни вчаться довіряти одне одному, координувати спільні зусилля, контролювати результат і брати відповідальність за спільне благо.

Ф. Фукуяма, аналізуючи роль довіри у створенні економічного та соціального добробуту, підкреслював, що довіра є важливою умовою ефективного функціонування соціальних інституцій [194]. У контексті волонтерства ця теза має особливе значення, оскільки волонтерські практики часто виникають у ситуаціях, коли формальні інституції не встигають або не можуть повністю забезпечити потреби суспільства. Саме довіра до волонтерів, благодійних фондів, громадських організацій і локальних ініціатив дозволяє громадянам передавати ресурси, долучатися до спільних дій і підтримувати сталі форми взаємодії навіть в умовах невизначеності.

Важливою особливістю волонтерства є те, що воно одночасно формує соціальний капітал на кількох рівнях. На індивідуальному рівні участь у волонтерській діяльності розширює коло соціальних контактів, посилює комунікативні навички, формує досвід відповідальності та співпраці. На організаційному рівні волонтерство зміцнює репутацію громадських ініціатив, благодійних фондів і локальних спільнот, створюючи навколо них мережі підтримки. На суспільному рівні воно сприяє зростанню довіри, норм взаємності та культури допомоги. У дослідженні П. Горінова та Р. Драпушка прямо підкреслюється, що у процесі волонтерської діяльності волонтери накопичують особистий соціальний капітал, капітал волонтерської організації, а також підвищують соціальний капітал суспільства загалом [35, с. 57–59].

Отже, волонтерство можна розглядати як практичний механізм переходу від індивідуального наміру допомогти до колективної здатності діяти. Цей перехід є

принципово важливим для суспільної консолідації, адже консолідація не може ґрунтуватися лише на спільних деклараціях або символічній єдності. Вона потребує практик, через які громадяни набувають досвіду спільної дії, взаємної підтримки та довіри. Волонтерська діяльність якраз і створює такі практики, перетворюючи солідарність із морального принципу на реальний механізм соціальної взаємодії.

У цьому контексті доцільно розрізнати щонайменше три взаємопов'язані функції волонтерства. Перша – інтеграційна, оскільки волонтерські практики залучають до спільної діяльності людей із різним соціальним, регіональним, професійним і віковим досвідом. Друга – комунікаційна, оскільки волонтерські мережі забезпечують швидкий обмін інформацією, створюють канали взаємодії між громадянами, організаціями, бізнесом і державними структурами. Третя – консолідаційна, оскільки волонтерство формує досвід спільної відповідальності, у межах якого громадяни відчують себе не пасивними спостерігачами, а активними учасниками суспільних процесів.

Для українського суспільства цей зв'язок має особливе значення. Події Революції Гідності, початок російської агресії у 2014 році та повномасштабне вторгнення 2022 року створили ситуації, у яких здатність суспільства до самоорганізації стала не другорядною, а життєво необхідною. Волонтерські ініціативи в цих умовах виконували функції, що виходять за межі традиційної благодійності: вони забезпечували матеріальну підтримку армії, допомогу внутрішньо переміщеним особам, координацію гуманітарних потоків, інформаційну підтримку, психологічну допомогу та комунікацію між різними соціальними групами.

У напрацьованих матеріалах дисертаційного дослідження вже було зафіксовано, що волонтерський рух в Україні в умовах російської агресії виконує не лише гуманітарну чи допоміжну функцію, а виступає одним із ключових механізмів суспільної єдності, самоорганізації та мобілізації громадян. Саме через волонтерські практики формуються горизонтальні зв'язки, зміцнюється довіра,

розвивається соціальний капітал і посилюється здатність суспільства до спільної дії в умовах кризи. Така логіка дозволяє розглядати волонтерство як важливий чинник консолідації українського суспільства і основу його стійкості в період війни.

Волонтерство як форма громадянської участі також змінює характер взаємодії між суспільством і державою. У традиційній моделі громадянин часто постає переважно як адресат державної політики або отримувач послуг. Натомість волонтерська практика демонструє інший тип громадянства – активний, відповідальний і залучений. Громадяни не лише очікують дій від держави, а й самостійно долучаються до вирішення суспільно значущих проблем, водночас взаємодіючи з державними інституціями, доповнюючи їхню спроможність або стимулюючи їх до більш ефективної роботи.

З погляду теорії громадянського суспільства, такі практики мають значення тому, що вони створюють простір автономної, але суспільно відповідальної дії громадян [182]. Громадянське суспільство в цьому розумінні не є лише сферою, відокремленою від держави; воно також виконує функцію посередника, критичного партнера, каналу артикуляції суспільних потреб і середовища вироблення практик участі. Волонтерство є однією з форм, через які ця функція набуває практичного змісту.

У цьому контексті типологія волонтерства дозволяє точніше показати різні моделі взаємодії громадянського суспільства з державою. Неформальне волонтерство часто виникає там, де люди безпосередньо реагують на невідкладну потребу, не очікуючи формального рішення. Асоціативне волонтерство створює сталі канали громадської участі та самоорганізації. Програмне волонтерство забезпечує включення добровольців у діяльність більших організаційних структур. Волонтерство у дорадчих, координаційних або наглядових органах формує простір участі громадян у виробленні й коригуванні публічних рішень.

Саме ця різноманітність форм робить волонтерство важливим механізмом державно-суспільної взаємодії. Воно не замінює державу, але може доповнювати її

спроможність, виявляти проблеми швидше, ніж формальні інституції, мобілізувати ресурси в короткі строки, створювати зворотний зв'язок із суспільством і пропонувати практичні рішення. У демократичному суспільстві така взаємодія є важливою не лише з погляду ефективності допомоги, а й з погляду формування активного громадянства.

Для України це має особливе значення, оскільки в умовах війни держава і громадянське суспільство часто діють не в режимі конкуренції, а в режимі взаємного доповнення. Волонтерські організації, благодійні фонди, місцеві ініціативи, бізнес, громади й державні структури можуть виконувати різні функції, але бути включеними в одну спільну мету – захист країни, підтримку населення та збереження суспільної стійкості. Саме тому волонтерство слід розглядати як одну з форм практичної участі громадян у публічному житті, навіть якщо ця участь не має партійного або виборчого характеру.

У цьому полягає політичне значення волонтерства. Воно не обов'язково має партійний або виборчий характер, але має безпосередній вплив на якість публічного життя, рівень довіри до громадянського суспільства, здатність держави і суспільства діяти разом у кризових умовах. Волонтерство створює простір, у якому громадяни засвоюють практики відповідальності, прозорості, звітності, взаємного контролю і спільної дії. У цьому сенсі воно виступає школою громадянської участі, де формуються навички, необхідні для функціонування демократичного суспільства.

У такому вимірі волонтерство може розглядатися як одна зі “шкіл громадянства”, оскільки через участь у спільних ініціативах громадяни засвоюють практики відповідальності, взаємодії, публічної довіри, контролю й солідарності [215]. Ці навички мають значення не лише для окремої сфери допомоги, а й для ширшого демократичного розвитку, оскільки посилюють здатність громадян діяти спільно, взаємодіяти з інституціями та брати участь у публічному житті.

Довіра є центральною ланкою між волонтерством і соціальним капіталом, оскільки без неї громадяни не готові передавати ресурси, долучатися до спільних ініціатив або підтримувати діяльність інших. Водночас сама участь у волонтерських практиках виробляє нову довіру, оскільки громадяни бачать результати спільної роботи, переконуються в ефективності горизонтальної взаємодії та отримують досвід співпраці. Між довірою і волонтерством формується двосторонній зв'язок: довіра стимулює участь, а участь відтворює і поглиблює довіру.

У цьому аспекті важливо не змішувати теоретичний і емпіричний рівні аналізу. У межах цього підрозділу довіра розглядається передусім як теоретична категорія, що пов'язує громадянську участь, соціальний капітал і горизонтальну самоорганізацію. Конкретна динаміка довіри до волонтерів, а також її співвідношення з обсягом благодійних внесків, має бути предметом окремого аналізу в третьому розділі дисертації, де будуть використані соціологічні дані та матеріали щодо благодійних практик в Україні у 2014–2025 роках.

Горизонтальні волонтерські мережі мають особливу цінність в умовах війни, оскільки вони здатні діяти швидше і гнучкіше, ніж формальні бюрократичні структури. Їхня ефективність пояснюється не відсутністю організації, а іншим типом організації – мережевим, децентралізованим, заснованим на довірі, репутації та спільній меті. Саме цей тип взаємодії дозволяє волонтерам оперативно реагувати на зміну потреб, залучати ресурси з різних джерел, координувати діяльність між регіонами та підтримувати зв'язок між фронтом, тилом, громадами, бізнесом і міжнародними партнерами.

Мережева природа волонтерства дозволяє поєднувати децентралізованість і координацію. На відміну від жорстко ієрархічних структур, мережі здатні швидко адаптуватися до зміни потреб, перерозподіляти ресурси, залучати нових учасників і підтримувати комунікацію між різними локальними осередками [179]. Водночас

ефективність таких мереж залежить від довіри, репутації, повторюваності взаємодії та наявності спільної мети.

Водночас горизонтальність волонтерства не означає повної відсутності організаційного виміру. Навпаки, у процесі розвитку волонтерські ініціативи можуть набувати організаційної форми, створювати благодійні фонди, громадські організації, цифрові платформи, системи звітності та внутрішньої координації. Це свідчить про перехід від стихійної самоорганізації до більш стійких форматів громадянської участі. Важливо, однак, що така інституціоналізація не повинна руйнувати базові принципи волонтерства – добровільність, довіру, відкритість, гнучкість і зв'язок із реальними суспільними потребами.

Інституціоналізація волонтерства має подвійний характер. З одного боку, вона підвищує сталість, прозорість, підзвітність і здатність волонтерських організацій діяти довгостроково. З іншого боку, надмірна бюрократизація може послаблювати гнучкість, швидкість реагування і довіру, які становлять сильні сторони волонтерської самоорганізації [211]. Тому для волонтерського сектору особливо важливим є баланс між організаційною сталістю та збереженням горизонтальної, добровільної й довірчої природи участі.

У сучасних українських дослідженнях волонтерство розглядається як одна з найбільш виразних практик громадянської участі та горизонтальної самоорганізації суспільства. Ю. Шайгородський [168], аналізуючи сучасні політичні інститути та процеси, пов'язує волонтерство із суспільною мобілізацією та довірою, що дає підстави розглядати його не лише як форму допомоги, а як механізм активізації громадян у кризових умовах. Т. Мадрига [91] у дослідженні соціальної самоорганізації українського суспільства в умовах війни акцентує увагу на здатності громадянських ініціатив швидко реагувати на суспільні потреби, формувати мережі взаємодопомоги та підтримувати стійкість громад. Ю. Руденко [130], аналізуючи індикатори та практики громадянського суспільства, підкреслює значення реальних форм громадянської участі, через які суспільство виявляє свою

суб'єктність і спроможність до колективної дії. У цьому ж контексті С. Даниленко [185] розглядає інституції громадянського суспільства як важливих учасників демократичних процесів. Отже, волонтерство можна визначити як практичний прояв громадянського суспільства, у якому поєднуються самоорганізація, мережеві зв'язки, довіра, участь громадян у вирішенні суспільно значущих проблем і здатність діяти оперативніше, ніж формалізовані інституційні механізми.

У цьому підрозділі також важливо зафіксувати методологічний висновок: волонтерство доцільно досліджувати не як ізольовану сферу благодійності, а як вузлову практику, у якій перетинаються громадянська участь, соціальний капітал, довіра, самоорганізація та суспільна консолідація. Такий підхід дозволяє поєднати інституційний аналіз волонтерських організацій із вивченням неформальних мереж, соціологічних даних про довіру, історичного контексту розвитку волонтерства та політичного значення громадянської мобілізації.

Типологічний підхід доповнює цей методологічний висновок, оскільки дозволяє розглядати волонтерство не як однорідний масив практик, а як систему різних, але взаємопов'язаних форм громадянської участі. Формальне волонтерство забезпечує сталість, організаційну спроможність і публічну підзвітність; неформальне волонтерство демонструє гнучкість, близькість до конкретної потреби і швидкість реагування; асоціативне волонтерство формує мережі взаємодії та громадянської належності; програмне волонтерство включає добровольців у діяльність ширших організаційних структур; управлінсько-координаційне волонтерство пов'язує добровільну участь із процесами координації, представництва й ухвалення рішень; кризове волонтерство проявляє здатність суспільства до негайної самоорганізації в умовах надзвичайної загрози.

Окреме місце в цій системі посідає спонтанне волонтерство в умовах надзвичайних ситуацій. Його особливість полягає в тому, що воно виникає як швидка громадянська реакція на кризу, коли формальні інституції або організовані структури не встигають повністю охопити всі потреби. У таких умовах першими

реагують місцеві спільноти, сусіди, родичі, неформальні групи, локальні ініціативи та громадяни, які часто не мають попереднього досвіду волонтерської діяльності, але беруть на себе конкретні функції допомоги. Важливо, що спонтанне волонтерство не обов'язково залишається хаотичним: у процесі тривалої кризи воно може поступово поєднуватися з формальними структурами, набувати елементів координації, звітності, цифрової комунікації та мережевої взаємодії. Саме тому цей тип волонтерства є важливим для розуміння того, як у кризових умовах громадянська самоорганізація переходить від негайної реакції до більш сталої форми суспільної мобілізації [222].

У сукупності ці типи волонтерства дозволяють точніше пояснити, чому волонтерство може виступати чинником консолідації. Воно працює не через одну універсальну форму, а через поєднання різних практик: особистої допомоги, участі в організаціях, мережевої координації, програмної діяльності, публічної звітності, дорадчої участі, цифрової мобілізації та кризового реагування. Саме це поєднання робить волонтерство гнучким і водночас суспільно значущим феноменом.

Для українського досвіду така типологія має не лише теоретичне, а й практичне значення. Вона дозволяє побачити, що волонтерський рух у період повномасштабної війни не зводиться до діяльності окремих фондів або зборів коштів. Він охоплює широку систему добровільної участі – від неформальної допомоги сусідам і переселенцям до роботи великих благодійних організацій, від локальної самоорганізації громад до міжнародних мереж підтримки, від безпосередньої гуманітарної допомоги до участі у виробленні публічних рішень. Саме в цій багаторівневості полягає його консолідаційний потенціал.

Отже, волонтерство як форма громадянської участі, довіри та горизонтальної самоорганізації суспільства є одним із ключових механізмів формування соціального капіталу і консолідації. Його значення полягає не лише у наданні допомоги конкретним людям або групам, а у створенні стійких практик взаємодії, які зміцнюють суспільну довіру, розширюють простір громадянської

відповідальності та підвищують здатність суспільства до спільної дії. У подальших розділах ця теоретична логіка буде конкретизована через аналіз еволюції волонтерства в Україні, цифрових форм волонтерської мобілізації, динаміки довіри до волонтерів, благодійних внесків і ролі волонтерських практик у консолідації українського суспільства в умовах повномасштабної війни.

Висновки до Розділу 1

Теоретико-методологічний аналіз волонтерства та суспільної консолідації засвідчує, що волонтерство не може розглядатися лише як допоміжна форма благодійної, гуманітарної чи соціальної діяльності. Історична еволюція цього явища, його сучасні організаційні форми та особливо досвід України в умовах війни доводять, що волонтерство є складним соціально-політичним феноменом, який поєднує добровільність, соціальну відповідальність, громадянську участь, самоорганізацію, довіру та здатність суспільства до колективної дії. У цьому сенсі волонтерство постає не як периферійний елемент громадянського суспільства, а як одна з його найбільш динамічних практик, через яку громадяни безпосередньо включаються у вирішення суспільно значущих проблем.

Проблема суспільної консолідації є однією з ключових категорій політичної науки, оскільки вона пов'язана зі здатністю суспільства зберігати цілісність, стійкість і суб'єктність у періоди криз, трансформацій та зовнішніх загроз. Консолідація не зводиться до короткочасного єднання перед лицем небезпеки або до емоційної солідаризації. Вона передбачає формування більш стійкої системи зв'язків між громадянами, соціальними групами, громадськими організаціями та державними інституціями, що ґрунтується на спільних цінностях, взаємній довірі, готовності до співпраці та здатності діяти в межах спільного бачення майбутнього.

Застосування теорій соціальної солідарності, уявлених спільнот, комунікативної дії та соціального капіталу дає змогу глибше розкрити природу волонтерства як механізму консолідації. Теорія соціальної солідарності дозволяє пояснити волонтерство як практику взаємозалежності та взаємної підтримки; концепція уявлених спільнот – як механізм формування спільних смислів, символів і відчуття належності; теорія комунікативної дії – як простір горизонтальної комунікації, узгодження позицій і практичної взаємодії; теорія соціального капіталу – як процес створення мереж довіри, взаємності та співпраці. У сукупності ці

підходи формують методологічну основу для подальшого аналізу волонтерства як чинника консолідації українського суспільства.

Волонтерство як форма громадянської участі змінює традиційну модель взаємодії громадянина і держави. Якщо в класичній адміністративній моделі громадянин постає переважно як адресат державної політики або отримувач послуг, то волонтерська практика демонструє інший тип громадянства – активний, відповідальний і залучений. У межах такої моделі громадяни не лише очікують дій від держави, а й самостійно беруть участь у розв’язанні суспільно важливих проблем, доповнюють спроможність державних інституцій, посилюють горизонтальні мережі взаємодії та в окремих випадках стимулюють державні структури до більш ефективної роботи.

У цьому аспекті волонтерство виступає практикою горизонтальної самоорганізації суспільства. Його особливість полягає у тому, що воно формується переважно “знизу”, на основі добровільної участі, особистої ініціативи, взаємної довіри та спільного усвідомлення проблеми. На відміну від формальних інституційних механізмів, волонтерські ініціативи здатні швидко реагувати на кризові ситуації, мобілізувати ресурси, об’єднувати різні соціальні групи та створювати мережі взаємодії, які не завжди залежать від бюрократичних процедур. Саме тому волонтерство може розглядатися як одна з найбільш гнучких і адаптивних форм громадянської активності.

Волонтерство може проявлятися у формальних і неформальних практиках, асоціативній участі, програмному волонтерстві, дорадчих і координаційних формах участі, а також у кризових або надзвичайних формах самоорганізації. Такий типологічний підхід дозволяє точніше пояснити, що консолідаційний потенціал волонтерства формується не через одну універсальну модель допомоги, а через поєднання різних практик: особистої участі, діяльності організацій, мережевої координації, програмної підтримки, публічної звітності, цифрової мобілізації та взаємодії громадянського суспільства з державою.

Отже, у першому розділі обґрунтовано теоретичну логіку подальшого дослідження: волонтерство є соціально-політичним феноменом, що через механізми громадянської участі, асоціативної взаємодії, довіри, соціального капіталу, типологічно різних форм добровільної участі та горизонтальної самоорганізації здатне впливати на процеси суспільної консолідації. Саме ця логіка дає змогу перейти до аналізу історичної еволюції волонтерства, його трансформації в Україні після 2014 року, цифровізації волонтерських практик і подальшого розкриття ролі волонтерських організацій у процесах консолідації українського суспільства, розвитку громадянської участі, зміцнення суспільної довіри, соціального капіталу та взаємодії між державою і громадянським суспільством в умовах повномасштабної російсько-української війни.

РОЗДІЛ 2. Еволюція волонтерства та його трансформація в умовах глобальних і національних викликів

Еволюція волонтерства відображає поступовий перехід від традицій взаємодопомоги, релігійної благодійності та локальної громадської підтримки до складних інституціоналізованих, міжнародних і цифрових форм добровільної діяльності [35, с. 28–33; 35, с. 156–160]. У різні історичні періоди волонтерство виконувало неоднакові функції: підтримувало бідних і хворих, сприяло подоланню наслідків війн і катастроф, ставало інструментом миротворчості, соціального розвитку, захисту прав людини, гуманітарного реагування та громадянської мобілізації. У цьому розділі волонтерство розглядається як динамічний соціально-політичний феномен, що змінювався під впливом глобальних криз, національних трансформацій, технологічного розвитку та зростання ролі громадянського суспільства.

2.1. Історичні етапи становлення та розвитку волонтерства у світовому й українському контекстах

Історичний розвиток волонтерства відображає поступову трансформацію добровільної допомоги від звичаєвих практик взаємопідтримки у межах родини, громади чи релігійної спільноти до організованого суспільного руху, що має власні інституції, нормативне регулювання, міжнародні програми та політичне значення [214, с. 28–30].

Волонтерство не виникло як готовий соціальний інститут. Його витоки пов'язані з базовою потребою людських спільнот у взаємодопомозі, солідарності та підтримці вразливих груп. Саме тому дослідження історичних етапів розвитку волонтерства є важливим для розуміння його сучасної ролі у формуванні громадянської участі, соціального капіталу та суспільної консолідації.

У міжнародній історико-соціологічній літературі дослідники розглядають розвиток волонтерства у тісному зв'язку з історією добровільних асоціацій. На їхню

думку, добровільна допомога і волонтерська участь не існували ізольовано від ширших форм суспільної організації. [212; 187; 221]. Такий підхід є важливим, оскільки дає змогу побачити, що добровільна допомога і волонтерська участь не існували ізольовано від ширших форм суспільної організації. Вони поступово формувалися в межах родинних, локальних, релігійних, професійних, благодійних, громадських і пізніше неприбуткових об'єднань. Тому історію волонтерства доцільно розглядати не лише як історію індивідуальної доброчинності, а і як історію асоціативного життя, у межах якого люди добровільно об'єднувалися для захисту спільних інтересів, підтримки вразливих груп, реалізації моральних обов'язків або розв'язання суспільних проблем.

Дослідники історії добровільної участі звертають увагу на те, що неформальні практики допомоги є значно давнішими за формальні організації [212]. Взаємодопомога як спосіб виживання і підтримки спільноти існувала задовго до появи модерних інституцій громадянського суспільства. Водночас формалізоване волонтерство, пов'язане з діяльністю асоціацій, організацій, програм і спеціалізованих структур, виникало поступово – у міру ускладнення суспільств, розвитку осілого життя, міських громад, релігійних інституцій, професійних груп і публічної сфери. Саме тому в історії волонтерства важливо розрізняти два взаємопов'язані процеси: тривалу традицію неформальної взаємодопомоги та поступову інституціоналізацію добровільної участі.

Такий підхід дозволяє краще пояснити, чому волонтерство в різні історичні періоди мало неоднакові форми. У традиційних суспільствах воно здебільшого проявлялося як взаємна підтримка в межах родини, сусідства, громади або релігійної спільноти. У міру розвитку міст, торгівлі, ремесел, церковних структур, університетів, професійних корпорацій і благодійних організацій добровільна участь почала набувати більш стійких форм. У модерну добу вона дедалі частіше пов'язувалася з громадськими об'єднаннями, соціальними рухами, філантропічними товариствами, професійними асоціаціями, міжнародними

гуманітарними організаціями та неприбутковим сектором. Отже, історична еволюція волонтерства є одночасно еволюцією способів самоорганізації суспільства.

Дослідники історії волонтерства відзначають, що перші форми добровільної допомоги можна простежити ще у стародавніх цивілізаціях, де взаємодопомога була необхідною умовою виживання громади. У таких суспільствах допомога хворим, бідним, людям похилого віку, подорожнім або постраждалим не була волонтерством у сучасному значенні цього поняття, однак уже містила його базові ознаки: добровільність, орієнтацію на підтримку інших, моральне зобов'язання перед спільнотою та готовність діяти в інтересах загального блага. У стародавньому Єгипті, Греції та Римі існували практики пожертв на будівництво храмів, лікарень, шкіл, підтримку бідних і хворих. Такі дії переважно були пов'язані з релігійними, моральними або статусними мотивами, проте вони започатковували традицію суспільно значущої допомоги поза межами вузького приватного інтересу.

Водночас у ранніх суспільствах добровільна допомога рідко була повністю відокремлена від звичаєвих, релігійних або статусних обов'язків. Участь у підтримці громади могла сприйматися не як індивідуальний вибір у сучасному розумінні, а як частина належності до спільноти. Саме тому ранні форми взаємодопомоги доцільно розглядати як передумову волонтерства, а не як його повністю сформовану форму. Вони демонструють, що основа добровільної участі виникала з потреби підтримувати цілісність групи, забезпечувати виживання її членів і зберігати моральний порядок спільноти.

Історичне коріння волонтерства пов'язане не лише з милосердям, а й із соціальною взаємозалежністю. Допомога іншим була способом підтримання стабільності громади, зменшення вразливості її членів і відтворення норм взаємності. Такий досвід став важливою передумовою пізніших форм добровільної участі, оскільки саме з практик взаємної підтримки поступово формувалися

закріплені в суспільній свідомості уявлення про обов'язок перед іншими, суспільну користь і відповідальність за спільне благо.

У середньовічний період добровільна допомога значною мірою розвивалася в межах релігійних інституцій, а її мотивація була пов'язана з моральними та релігійними принципами підтримки інших [35, с. 29–30]. Християнські монастирі, братства, ордени й парафіяльні громади виконували функції, які в сучасних суспільствах частково належать системам соціального захисту, охорони здоров'я та гуманітарної підтримки. Релігійні ордени та братства опікувалися хворими, бідними, паломниками, сиротами й знедоленими. Прикладом такої діяльності був орден госпітальєрів, який із XI ст. опікувався хворими паломниками [2], а також францисканський рух, зорієнтований на служіння, братерство та допомогу соціально вразливим групам [109]. У цей період волонтерські практики ще не були відокремлені від релігійної благодійності, проте саме релігійні інституції забезпечили перші сталі організаційні форми добровільної допомоги.

Важливо, що саме середньовічні релігійні та братські структури започаткували перехід від ситуативної допомоги до більш організованих форм опіки. Монастирі, ордени, братства й парафіяльні громади не лише надавали допомогу, а й створювали сталі правила, ролі, норми служіння, механізми збору ресурсів і розподілу підтримки. У цьому сенсі вони були ранніми формами асоціативної організації допомоги, хоча ще не відповідали модерному розумінню неприбуткових чи громадських організацій.

Релігійна благодійність також формувала моральну мову добровільної участі. Допомога нужденним, хворим, сиротам, подорожнім і постраждалим пояснювалася не лише практичною потребою, а й уявленнями про милосердя, служіння, братерство, спасіння, моральний обов'язок і спільну відповідальність. Саме ці уявлення надалі вплинули на розвиток світських благодійних товариств, гуманітарних організацій і професійних форм догляду. Тому середньовічний етап

важливий не лише як період релігійної допомоги, а як час формування організаційних і ціннісних передумов волонтерства.

Важливою особливістю ранніх форм волонтерства було те, що вони поєднували моральну мотивацію, релігійний обов'язок і громадську функцію. Допомога іншому розглядалася не лише як приватна чеснота, а як спосіб підтримання соціального порядку та солідарності в межах спільноти. У цьому сенсі історичні витоки волонтерства пов'язані не тільки з благодійністю, а й із ранніми формами соціальної інтеграції, коли добровільна підтримка сприяла збереженню цілісності громади, пом'якшенню соціальних конфліктів і захисту вразливих категорій населення.

Дослідники історії громадянського суспільства відзначають, що новий етап розвитку волонтерства пов'язаний із модерною добою, коли поступово змінювалися уявлення про людину, суспільство, громадянську відповідальність і роль недержавних об'єднань. Сам термін “волонтер” походить від латинського *voluntarius*, що означає “добровільний” або “той, хто діє з власної ініціативи” [35, с. 331]. У XVII ст. це поняття набуло поширення насамперед у військовому контексті й позначало осіб, які добровільно вступали до війська. Згодом зміст терміну розширився [116, с. 156–160]: ним почали позначати не лише військових добровольців, а й осіб, які безоплатно долучалися до благодійних, гуманітарних, соціальних, освітніх та громадських ініціатив.

Автори історичних досліджень волонтерства відзначають, що у XVIII–XIX ст. волонтерство поступово набуло організованих форм. Цей процес був пов'язаний із розвитком громадянського суспільства, урбанізацією, індустріалізацією, зростанням соціальних проблем і появою нових гуманітарних потреб. Саме в цей період виникають організації, діяльність яких уже можна розглядати як перехід від традиційної благодійності до модерного волонтерського руху. Важливу роль відіграли християнські молодіжні, благодійні та соціальні організації, зокрема “Християнська організація молодих людей” (1844), “Армія спасіння” (1865) та інші

об'єднання, які залучали добровольців до допомоги соціально вразливим групам [35, с. 229].

Створення Міжнародного Комітету Червоного Хреста стало важливим етапом інституціоналізації гуманітарного волонтерства [199]. Його діяльність стала важливим етапом у формуванні міжнародних стандартів допомоги постраждалим від воєн і катастроф. Червоний Хрест заклав модель нейтральної, організованої, гуманітарної допомоги, яка ґрунтувалася на принципах людяності, неупередженості та добровільної участі. Саме ця модель значною мірою вплинула на подальший розвиток міжнародного гуманітарного волонтерства.

У XIX ст. розвиток добровільної допомоги дедалі більше пов'язувався з переходом до більш організованих форм гуманітарної діяльності. Якщо раніше допомога часто існувала в межах релігійних громад або локальних традицій взаємопідтримки, то в цей період вона почала оформлюватися через спеціалізовані організації, правила, процедури, стандарти, міжнародні принципи та професійні підходи. Це означало перехід від переважно морально-релігійної моделі допомоги до організованої гуманітарної діяльності, здатної діяти поза межами однієї громади, конфесії або держави.

Саме в цей період волонтерство почало набувати рис, властивих сучасному розумінню цього явища: організованості, спеціалізації, публічної легітимності, нормативного оформлення та зв'язку з ширшими гуманітарними принципами. Добровільна участь уже не обмежувалася допомогою ближньому в межах локальної спільноти, а ставала частиною міжнародних практик реагування на війни, катастрофи, епідемії та соціальні кризи. Це був важливий крок до формування волонтерства як соціального інституту, що поєднує моральну мотивацію, організаційну спроможність і публічну відповідальність.

Водночас перехід до організованих форм волонтерської діяльності не усунув значення неформальної взаємодопомоги. Навпаки, він створив новий рівень співіснування двох логік: з одного боку, локальної спонтанної допомоги, що

виникає безпосередньо у відповідь на потребу; з іншого – організованої волонтерської діяльності, яка має структуру, правила, ресурси та інституційну сталість. Саме поєднання цих логік згодом стане характерним для багатьох кризових ситуацій, включно з українським досвідом ХХІ ст.

У цей самий історичний період важливий внесок у розвиток організованої допомоги хворим і пораненим зробила Флоренс Найтінгейл. Її діяльність під час Кримської війни та подальші реформи у сфері сестринської справи стали прикладом того, як добровільна допомога може перетворюватися на професійно організовану систему догляду, засновану на дисципліні, знаннях, відповідальності та гуманістичних цінностях. У цьому контексті волонтерство почало набувати не лише морального, а й професійного виміру, оскільки ефективна допомога потребувала підготовки, організації та спеціальних навичок [220, с. 21–54].

Дослідники міжнародного волонтерського руху зазначають, що після Першої світової війни волонтерство остаточно оформлюється як окреме соціальне явище міжнародного масштабу. Важливою подією став перший міжнародний робочий табір, організований у 1920 р. у Франції для відновлення зруйнованого війною селища Еснес-ан-Аргонн. Його учасники з різних країн, зокрема Франції та Німеччини, працювали разом як символ примирення після війни. Один із засновників цього руху П. Серезоль надалі створив *Service Civil International*, діяльність якого була спрямована на миротворчість, міжкультурну взаємодію та подолання наслідків конфліктів через спільну працю [205].

Міжвоєнний період засвідчив, що волонтерство може бути не лише інструментом допомоги, а й засобом примирення та міжнародного діалогу. Добровольці брали участь у відновленні територій після стихійних лих, воєнних руйнувань і соціальних криз. «У 1928 р. понад 700 добровольців із 28 країн допомагали відновлювати Ліхтенштейн після паводків». Такі приклади показують, що волонтерство поступово набувало транснаціонального характеру, формуючи практики солідарності, які виходили за межі національних кордонів [35, с. 89].

П. Штомпка у праці «Trust: A Sociological Theory» [214, с. 229–230] звертає увагу на те, що в США у 1930-х роках волонтерські ініціативи набули важливого державного значення завдяки програмам «Нового курсу» Ф. Рузвельта. У період Великої депресії президент Ф. Рузвельт ініціював створення Civilian Conservation Corps (державної програми “Нового курсу”, що передбачала залучення безробітної молоді до оплачуваних робіт із охорони природи, відновлення інфраструктури та розвитку громадських територій), спрямованого на подолання наслідків економічної кризи через залучення безробітної молоді до суспільно корисної праці. Учасники програми займалися посадкою дерев, відновленням лісів, створенням національних парків, боротьбою з ерозією ґрунтів. Цей приклад демонструє, що добровільна й суспільно корисна діяльність може набувати державної підтримки та використовуватися як інструмент соціальної стабілізації, зайнятості й відновлення громад [35, с. 229–230].

Після Другої світової війни волонтерство отримало новий імпульс у зв’язку з масштабними гуманітарними потребами, пов’язаними з руйнуваннями, переміщенням населення, допомогою жертвам війни та відновленням соціальної інфраструктури. Значну роль відіграли міжнародні організації, зокрема Адміністрація допомоги й реабілітації Організації Об’єднаних Націй (UNRRA), а також структури, пов’язані з ЮНЕСКО. У 1948 р. було створено Координаційний комітет міжнародної волонтерської служби, що сприяло подальшій координації міжнародних добровольчих ініціатив [35, с. 230].

Дослідники міжнародного волонтерського руху відзначають, що у 1950–1960-х роках відбувалося активне формування мережі міжнародних волонтерських програм [184]. До таких програм належали Australian Volunteers, Volunteer Service Overseas, Peace Corps, Canadian Volunteer Service Overseas та інші ініціативи [184]. Їхня діяльність була спрямована на освіту, охорону здоров’я, розвиток громад, технічну допомогу, подолання бідності та підтримку країн, що розвиваються. Саме

в цей період волонтерство дедалі більше сприймається як форма глобальної громадянської відповідальності.

У другій половині XX ст. волонтерський рух набуває більшої різноманітності. Поряд із гуманітарним і соціальним волонтерством розвиваються екологічні, культурні, освітні, спортивні, молодіжні та правозахисні напрями. У 1985 р. Генеральна Асамблея ООН проголосила 5 грудня Міжнародним днем волонтерів, що стало важливим символічним кроком у міжнародному визнанні значення добровільної діяльності. У 1990 р. була прийнята Загальна декларація про волонтерську діяльність, яка підкреслила роль волонтерства як засобу соціального й економічного розвитку та інструменту активної громадянської участі [35, с. 231–232].

Автори досліджень європейських волонтерських програм підкреслюють, що розвиток волонтерства в Європі тісно пов'язаний із молодіжною мобільністю, неформальною освітою та міжкультурною взаємодією [203]. Європейський парламент підтримав створення Європейської волонтерської служби, яка згодом була інтегрована в ширші програми Європейської Комісії, зокрема “Youth in Action” та Erasmus+ [203]. Ці програми сприяли формуванню європейської моделі волонтерства, орієнтованої на участь молоді, соціальну інтеграцію, розвиток компетентностей, солідарність і міжкультурну взаємодію.

Отже, у світовому контексті історію волонтерства можна умовно поділити на кілька етапів. Перший етап охоплює традиційні форми взаємодопомоги в давніх і середньовічних суспільствах. Другий пов'язаний із релігійною благодійністю, діяльністю братств, орденів і громад. Третій етап характеризується модерною інституціоналізацією добровільної допомоги у XVIII–XIX ст., зокрема через розвиток благодійних організацій, Червоного Хреста і професіоналізацію догляду. Четвертий етап припадає на період після Першої і Другої світових воєн, коли волонтерство стає інструментом примирення, гуманітарного реагування та міжнародного співробітництва. П'ятий етап, що триває від другої половини XX ст.

до сьогодення, характеризується глобалізацією, спеціалізацією, цифровізацією та розширенням сфер волонтерської діяльності.

Така періодизація свідчить, що західна історія волонтерства значною мірою пов'язана з розвитком добровільних асоціацій, тобто добровільних об'єднань громадян, через які громадяни брали участь у благодійній, релігійній, професійній, освітній, культурній, гуманітарній, громадській або політичній діяльності. Саме асоціативні форми стали одним із механізмів переходу від розрізнених актів допомоги до організованого громадянського сектору. Через них добровільна участь набувала більш сталої структури, видимості, повторюваності й здатності впливати на суспільний розвиток.

У цьому полягає важлива відмінність між загальноєвропейською історією добровільних асоціацій і українською традицією взаємодопомоги. У західному контексті розвиток добровільної участі значною мірою відбувався через поступове зростання автономних асоціацій, клубів, благодійних товариств, професійних об'єднань, громадських організацій і неприбуткового сектору. В українському контексті, натомість, важливу роль відігравали не лише формальні об'єднання, а й неформальні практики громадської солідарності, взаємопідтримки, толоки, братської допомоги, церковного й громадського служіння, козацької взаємності, локальної самоорганізації та пізніших національно-культурних ініціатив.

Це не означає, що українська традиція була менш розвиненою; радше вона формувалася в інших історичних умовах, часто за відсутності сталої державності, під впливом імперських обмежень, соціальних потрясінь, воєн, заборон українських інституцій і необхідності збереження культурної та громадської самобутності. Тому українська модель добровільної участі довго поєднувала інституційні й неформальні форми, а громадська взаємодопомога нерідко виконувала не лише соціальну, а й національно-консолідаційну, культурну та самоорганізаційну функції. Саме ця особливість пізніше вплинула на здатність українського суспільства швидко мобілізуватися в умовах криз.

Як зазначає Р. Кудряшов, український контекст розвитку волонтерства має власну історичну специфіку [73]. Традиції взаємодопомоги на українських землях були пов'язані з громадською солідарністю, релігійною благодійністю, братськими організаціями, козацькими звичаями взаємопідтримки, діяльністю церковних громад, доброчинних товариств і локальних ініціатив. Хоча ці практики ще не мали сучасного інституційного оформлення, вони формували культурні передумови для добровільної участі, взаємної підтримки та громадської відповідальності [73].

Особливістю української історичної традиції є те, що добровільна участь часто розвивалася не як окремий сектор, відокремлений від повсякденного життя громади, а як органічна частина локальної соціальної взаємодії. Взаємодопомога у селі, громаді, парафії, братстві, ремісничому чи освітньому середовищі була не лише способом підтримки вразливих осіб, а й механізмом збереження соціальної єдності. У багатьох випадках така допомога мала неформальний характер, але саме завдяки цьому була швидкою, гнучкою і близькою до конкретних потреб спільноти.

Українські традиції спільної громадської праці, церковної доброчинності, братського служіння, козацької взаємопідтримки та локальної самоорганізації свідчать про те, що добровільна участь була пов'язана не лише з благодійністю, а й з підтриманням автономності громади. В умовах, коли українські землі тривалий час перебували у складі різних державних утворень, саме громадські практики самоорганізації та взаємодопомоги часто забезпечували збереження горизонтальних зв'язків, культурної пам'яті, освітніх ініціатив і соціальної відповідальності.

Тому українська історія волонтерства не повинна механічно копіювати західну схему розвитку добровільних асоціацій. Для України важливо враховувати власне поєднання формальної організації та неформальної взаємодопомоги. Якщо в західній традиції акцент часто робиться на історії автономних добровільних об'єднань то в українському контексті не менш важливими є локальні практики солідарності, громади, церковні структури, братства, культурно-освітні товариства,

доброчинні ініціативи та форми самоорганізації, які виконували функції підтримки, захисту, освіти й національного самозбереження.

У XIX – на початку XX ст. на українських землях поступово формувалися різноманітні благодійні, просвітницькі, жіночі, студентські, професійні та громадські ініціативи, які виконували соціальні, освітні й культурні функції. Значна частина таких об'єднань була пов'язана з підтримкою освіти, допомогою малозабезпеченим верствам населення, розвитком культури, збереженням національної ідентичності та самоорганізацією громад. У цей період добровільна суспільна активність часто поєднувала соціальну допомогу з просвітницькою діяльністю та національно-культурним відродженням.

У радянський період добровільна діяльність існувала переважно у формі формалізованої громадської активності, інтегрованої у державну та партійну систему. Масові громадські організації, суботники, молодіжні рухи, шефська допомога та інші форми «добровільної» участі часто мали мобілізаційний, ідеологічний або адміністративно організований характер. Через це вони лише частково відповідали сучасному розумінню волонтерства, яке передбачає добровільність, автономність, неприбутковість та громадянську ініціативу. Водночас практики взаємодопомоги, неформальної підтримки та локальної солідарності продовжували існувати поза офіційними інституційними рамками.

Після здобуття Україною незалежності волонтерство почало розвиватися в умовах становлення громадянського суспільства, появи недержавних організацій, міжнародних програм і нових соціальних потреб. Економічні труднощі 1990-х років, трансформація соціальної політики, зростання ролі громадських організацій і міжнародної допомоги сприяли виникненню різних форм добровільної підтримки. На початку 2000-х років активізувалися студентські, молодіжні, соціальні та міжнародні волонтерські ініціативи, зокрема пов'язані з діяльністю Корпусу миру, Волонтерів ООН та інших програм міжнародного співробітництва [35, с. 36; 41].

Офіційне визнання волонтерства в Україні відбулося поступово. Важливим кроком стала постанова Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р., яка засвідчила увагу держави до розвитку добровільної діяльності [35, с. 233]. Наступним етапом стало прийняття Закону України “Про волонтерську діяльність” 19 квітня 2011 р. Закон закріпив «нормативне розуміння волонтерської діяльності як добровільної, соціально спрямованої, неприбуткової діяльності, що здійснюється шляхом надання волонтерської допомоги» [125]. Його прийняття було пов’язане, зокрема, з підготовкою України до чемпіонату Європи з футболу 2012 р., під час якого тисячі громадян долучилися до організації спортивних і культурних заходів.

Як зазначає Р. Кудряшов, Євро-2012 стало важливим досвідом масового організованого волонтерства в Україні [73]. У межах підготовки й проведення чемпіонату значна кількість людей, передусім молоді, отримала перший досвід формалізованої добровільної участі, роботи з іноземними гостями, координації подій, комунікації, логістики й організаційної підтримки. Хоча цей етап ще не мав виразного політичного або кризового характеру, він сприяв поширенню уявлень про волонтерство як легітимну та суспільно корисну форму громадянської активності.

У контексті еволюції волонтерства період до 2014 року доцільно розглядати як етап формування інституційних, організаційних та суспільних передумов сучасного українського волонтерського руху. У цей час волонтерство розвивалося переважно в соціальній, освітній, молодіжній, спортивній, гуманітарній та міжнародній сферах. Воно ще не було масовим мобілізаційним феноменом, але вже мало організаційні, нормативні та культурні основи для подальшого розвитку. Саме ці передумови стали важливими для швидкої активізації громадянського суспільства під час Революції Гідності, початку російської агресії у 2014 р. та подальшої трансформації волонтерства у ключовий чинник суспільної стійкості [35].

До початку новітнього етапу українського волонтерства вже існували кілька важливих історичних передумов. По-перше, тривала традиція локальної взаємодопомоги й громадської солідарності, що забезпечувала культурну готовність до добровільної участі. По-друге, досвід релігійної, братської, доброчинної, освітньої та національно-культурної самоорганізації, який сформував уявлення про допомогу як про громадський обов'язок. По-третє, поступове становлення організаційних форм волонтерства у незалежній Україні через громадські організації, молодіжні програми, благодійні ініціативи, міжнародні проекти та нормативне визнання волонтерської діяльності.

Саме поєднання цих передумов пояснює, чому українське волонтерство після 2014 року змогло швидко перейти від відносно обмеженої соціальної й гуманітарної активності до масштабної громадянської мобілізації. На відміну від моделей, у яких волонтерство розвивається переважно як стабільний сектор громадянського суспільства в умовах інституційної сталості, український випадок демонструє іншу логіку: історичні традиції взаємодопомоги, мережі громадянської самоорганізації та досвід локальної солідарності в умовах кризи швидко перетворюються на ресурс національної стійкості.

Це дає підстави розглядати історію українського волонтерства як процес накопичення не лише організаційного, а й культурного та морального потенціалу громадянської участі. Саме цей потенціал став основою для подальшого розвитку волонтерського руху в умовах Революції Гідності, російської агресії з 2014 року та повномасштабної війни після 2022 року.

Отже, розвиток волонтерства в Україні доцільно розглядати як послідовність кількох історичних етапів. Перший етап охоплює традиційні форми взаємодопомоги, релігійної благодійності та громадської солідарності, що сформували культурні передумови добровільної участі. Другий етап пов'язаний із розвитком благодійних, просвітницьких, громадських і національно-культурних організацій у XIX – на початку XX ст. Третій етап припадає на радянський період,

коли добровільна активність переважно існувала у формалізованих і контрольованих державою формах. Четвертий етап охоплює період незалежності України до 2014 року, протягом якого відбувалося становлення сучасних організаційних і нормативних засад волонтерської діяльності. П'ятий етап розпочався після російської агресії 2014 року та характеризувався перетворенням волонтерства на важливий механізм громадянської мобілізації. Шостий етап пов'язаний з повномасштабною російсько-українською війною, в умовах якої волонтерський рух набув системного характеру та став одним із ключових чинників суспільної стійкості й консолідації.

Таким чином, історичні етапи становлення волонтерства у світовому та українському контекстах засвідчують його поступову еволюцію від локальних практик взаємодопомоги до організованого соціального інституту, що здатний виконувати гуманітарні, інтеграційні, мобілізаційні та політичні функції. У світовому вимірі волонтерство пройшло шлях від релігійної та громадської благодійності до міжнародних гуманітарних програм і глобальних мереж солідарності. В українському вимірі воно сформувалося на перетині традицій взаємодопомоги, громадської самоорганізації, нормативного визнання та досвіду масової участі, що створило основу для його якісної трансформації після 2014 року.

2.2. Цифровізація волонтерства та нові моделі громадянської мобілізації в Україні після 2014 року

Трансформація волонтерського руху в Україні після 2014 року є одним із найбільш показових процесів розвитку громадянського суспільства в умовах системної кризи, війни та глибокої суспільної перебудови. Якщо до 2014 року волонтерська діяльність в Україні існувала переважно у формах соціальної допомоги, благодійних ініціатив, молодіжних і культурних проєктів, то після Революції Гідності, анексії Криму та початку російської агресії на сході України вона набула якісно нового змісту, масштабу та функціонального навантаження [35,

с. 36-38; 116, с. 156-160]. Відтак ідеться не лише про розширення кількості волонтерських ініціатив, а про зміну самої природи волонтерства: від відносно локальної, фрагментарної та переважно соціально орієнтованої діяльності - до системного, політично значущого, технологічно оснащеного та суспільно легітимного інституту, який став одним із ключових механізмів мобілізації ресурсів, формування соціальної стійкості та забезпечення національної консолідації.

Ключовою особливістю цього етапу стало те, що українське волонтерство почало швидко переходити від переважно стихійної кризової допомоги до більш організованої мережевої моделі діяльності. На початковому етапі громадянська допомога виникала як безпосередня реакція на гостру нестачу ресурсів, інституційну розгубленість і потребу оперативної підтримки військових, поранених, переселенців та постраждалого населення. Вона часто ґрунтувалася на особистих контактах, локальних ініціативах, неформальних групах, соціальних мережах і швидкій мобілізації довіри.

Водночас уже впродовж 2014–2015 років ця стихійність почала поступово поєднуватися з елементами організованості. Волонтерські групи формували сталі канали комунікації, вибудовували логістику, налагоджували співпрацю з військовими підрозділами, лікарнями, громадами, органами влади, бізнесом і міжнародними партнерами. Частина ініціатив перетворювалася на благодійні фонди, громадські організації, волонтерські штаби або постійні мережі підтримки. У такий спосіб кризова самоорганізація поступово набувала рис більш сталої громадянської інфраструктури.

Саме цей перехід має принципове значення для розуміння подальшої ролі волонтерства у консолідації українського суспільства. Після 2014 року волонтерство стало не лише реакцією на надзвичайну ситуацію, а й механізмом формування горизонтальних зв'язків, суспільної довіри, практик координації та нових моделей взаємодії між громадянами, державою і громадянським

суспільством. Тому трансформацію волонтерського руху після 2014 року доцільно розглядати як перехід від спонтанної мобілізації до організованої мережевої моделі, яка згодом стала основою масштабної волонтерської активності в умовах повномасштабної війни.

Сучасні українські дослідники також підкреслюють, що трансформація волонтерського руху після 2014 року полягала не лише у кількісному зростанні волонтерських ініціатив, а й у зміні його суспільно-політичної ролі. Г. Б. Трушевич [151], аналізуючи політичні орієнтири функціонування волонтерського руху в Україні, акцентує увагу на його значенні як форми громадянської активності, що пов'язана з мобілізацією суспільства та підтримкою державної спроможності в умовах війни. Ю. Манелюк, В. Луценко та Н. Савчук [93] розглядають волонтерський рух України в умовах військової агресії як відповідь громадянського суспільства на безпекові, гуманітарні та організаційні виклики, що постали перед державою і суспільством. На регіональному рівні цю логіку підтверджує дослідження С. Атаманської [3], присвячене волонтерському руху Київщини в умовах російсько-української війни, у якому волонтерство постає як форма локальної самоорганізації, підтримки спротиву та допомоги постраждалим громадам. Т. Мадрига [91], аналізуючи соціальну самоорганізацію українського суспільства в умовах війни, також підкреслює значення громадянських ініціатив у формуванні мереж взаємодопомоги, підтриманні стійкості громад і консолідації суспільства.

Таким чином, після 2014 року волонтерство пройшло шлях від переважно стихійної кризової допомоги до більш організованого, мережевого й суспільно значущого явища. Після 2022 року ця трансформація поглибилася: волонтерський рух став не лише допоміжним сектором підтримки держави й армії, а частиною ширшої моделі національного спротиву, суспільної мобілізації та громадянської консолідації.

До 2014 року волонтерський сектор в Україні, попри наявність законодавчого регулювання та окремих яскравих ініціатив, не мав такого рівня суспільної ваги, який би дозволяв розглядати його як один із визначальних інститутів суспільного розвитку. Закон України «Про волонтерську діяльність» закріпив базове нормативне розуміння волонтерства як «добровільної, соціально спрямованої, неприбуткової діяльності, що здійснюється шляхом надання волонтерської допомоги» [125]. Водночас практичний розвиток цієї сфери залишався відносно обмеженим, а основними напрямками були соціальні, освітні, молодіжні, спортивні та культурні проекти. Як слушно зазначають П. Горінов і Р. Драпушко, до 2014 року в Україні вже існували організаційні, нормативні та культурні передумови для активізації волонтерства, але саме вони стали реальним ресурсом суспільної мобілізації лише після початку війни [35, с. 36-38].

Події 2014 року стали переломним моментом, який радикально змінив як суспільне сприйняття волонтерства, так і його практичний зміст. В умовах, коли держава виявилася не повністю готовою до оперативного реагування на нові безпекові виклики, саме громадянське суспільство взяло на себе значну частину функцій із забезпечення обороноздатності та гуманітарної підтримки. Волонтери почали збирати кошти на бронежилети, каски, транспорт, тепловізори, медикаменти, засоби зв'язку, а також координувати забезпечення військових підрозділів тим, що не встигала надати держава [35, с. 64–67]. У цій ситуації волонтерський рух виник не як результат заздалегідь продуманого інституційного дизайну, а як відповідь на екзистенційний виклик. Саме тому початковий етап трансформації волонтерського руху після 2014 року доцільно визначати як етап екстреної громадянської мобілізації.

Громадянська самоорганізація в умовах війни має також молодіжний, локальний, екологічний, комунікаційний та інституційний виміри. Відповідні аспекти можна підсилити працями С. Атаманської [3], А. Бадер [4], О. Безрука [8], А. Бугайчук [22], Г. Буканова [23], С. Вовк [26], Ю. Дзюраха [42], І. Єрмоленко

[50], А. Лясоти [86] та Т. Ляшенко [88]. Для цього дослідження вони корисні тим, що розкривають громадянське суспільство не як абстрактну категорію, а як систему практик, інституцій, комунікацій і горизонтальних зв'язків, які активізуються під впливом воєнних викликів.

На цьому етапі волонтерський рух мав кілька принципових рис. По-перше, він був надзвичайно швидким у прийнятті рішень і побудові логістики. По-друге, він мав горизонтальну, а не ієрархічну природу: у більшості випадків волонтерські групи утворювалися на основі особистих контактів, громадянської довіри, соціальних мереж та неформальної координації. По-третє, важливою особливістю стала висока адаптивність: волонтери оперативно змінювали формат діяльності залежно від нових потреб фронту та тилу. Саме така гнучкість, недоступна для громіздких бюрократичних структур, зробила волонтерський рух одним із найефективніших механізмів кризового реагування у 2014-2015 роках [102, с. 64-67; 35, с. 156-160].

Водночас трансформація волонтерства після 2014 року не обмежувалася лише військовим напрямом. Паралельно відбувалося стрімке розширення гуманітарних, медичних, соціальних і психологічних практик допомоги. Значна частина ініціатив була спрямована на підтримку внутрішньо переміщених осіб, сімей військовослужбовців, поранених, людей, які втратили житло або роботу, а також на евакуацію цивільного населення із зони бойових дій [102, с. 64–67]. У цьому сенсі волонтерський рух почав виконувати функцію своєрідного компенсаторного механізму, частково заповнюючи прогалини, зумовлені слабкістю або перевантаженням окремих державних інституцій.

У 2015–2021 роках розпочинається наступний етап трансформації – інституціоналізація волонтерського руху. Ідеться про поступовий перехід від спонтанних груп швидкого реагування до більш оформлених благодійних фондів, громадських організацій, волонтерських платформ і спеціалізованих ініціатив. Якщо у 2014 році волонтерський рух рятував ситуацію передусім завдяки

швидкості та самовідданості, то в подальші роки його ефективність дедалі більше спиралася на організаційну сталість, професіоналізацію та суспільну довіру.

Показовим у цьому сенсі є розвиток фонду «Повернись живим», який із волонтерської ініціативи перетворився на потужну інституцію з чіткою стратегією, внутрішнім розподілом повноважень і довгостроковим баченням розвитку безпекових спроможностей України. У звіті фонду за 2019-2020 роки наголошувалося, що організація переходить від логіки «гасіння пожеж» до стратегічного посилення держави та підготовки до війни нового типу, а також до розвитку сил територіальної оборони, аналітики та ветеранських напрямів [18, с. 10-14]. Отже, ще до повномасштабного вторгнення частина волонтерського сектору продемонструвала рух від суто гуманітарної ролі до стратегічного партнерства у сфері безпеки.

Саме в цей період волонтерство дедалі більше набуває ознак окремого суспільного інституту. Воно вже не лише реагує на дефіцит ресурсів, а й формує нові моделі співпраці між громадянами, бізнесом, місцевими громадами, медіа та державою. Цей процес має важливий політичний вимір: волонтерський рух фактично формує новий тип громадянської участі, в якому моральний імператив допомоги поєднується з компетентністю, самодисципліною, підзвітністю та готовністю впливати на суспільні процеси. Унаслідок цього волонтерство перестає бути лише формою благодійності й набуває ознак громадянської інфраструктури, здатної підтримувати стійкість суспільства в кризових умовах [152, с. 15-16].

Окремого значення в процесі трансформації набуває феномен суспільної довіри. Висока довіра до волонтерів стала одним із головних факторів стабільності й легітимності волонтерського руху. За результатами дослідження Центру Разумкова, волонтерські організації належать до інститутів із найвищим рівнем суспільної довіри, а у воєнний період рівень цієї довіри залишається вищим, ніж до початку повномасштабного вторгнення [111, 7–8, 11]. Така довіра має декілька причин: практична результативність, швидкість реагування, персоніфікована

комунікація, прозорість звітності та відчуття, що волонтери діють не з формального обов'язку, а з моральної відповідальності. У цьому сенсі волонтерський рух став одним із ключових генераторів соціального капіталу - мереж взаємності, довіри та горизонтальної солідарності, без яких неможлива довготривала суспільна стійкість.

Важливо також, що волонтерство після 2014 року не лише допомагало армії та постраждалим, а й змінювало саму структуру суспільної взаємодії. Українське суспільство, яке до війни часто описувалося як розділене за регіональними, мовно-культурними та політичними лініями, отримало нові практики взаємодопомоги та співпраці, які сприяли зменшенню внутрішніх соціальних дистанцій [18, с. 36-38]. Волонтерські практики стали простором, де мешканці різних регіонів, професійних груп і поколінь об'єднувалися навколо спільної дії, що мало не лише практичний, а й символічний ефект. У цьому контексті волонтерство можна розглядати як механізм подолання фрагментації та поступового формування спільної громадянської ідентичності.

Повномасштабне вторгнення 2022 року стало початком другого великого етапу якісної трансформації волонтерства після 2014 року. Якщо перший етап був пов'язаний із народженням і базовою інституціоналізацією руху, то другий етап означав його безпрецедентну масштабну мобілізацію та функціональне ускладнення. Волонтерський рух у 2022–2025 роках уже не можна описувати лише як реакцію на провали держави. Навпаки, він став співучасником національного спротиву, партнером сил оборони та місцевих громад [145, с. 63]. Саме у цей період фонди та ініціативи почали оперувати бюджетами, співставними з окремими державними програмами, а волонтерська логістика й комунікація стали невід'ємною частиною суспільного життя.

Різке зростання масштабів благодійності та донатів у 2022-2025 роках підтверджується як українськими, так і міжнародними джерелами. У щорічній доповіді CAF World Giving Index 2023 зазначається, що Україна посіла друге місце у світі за рівнем благодійної активності, що стало безпрецедентним стрибком

порівняно з попередніми роками [226, с. 1]. У дослідженні М. Климак та співавторів, здійсненому на основі аналізу 2,9 млн транзакцій фонду «Повернись живим», показано, що трагічні події, втрати цивільних і пікові медійні цикли прямо корелювали зі зростанням обсягів пожертв, що свідчить не лише про чутливість суспільства до новинних тригерів, а й про високу ступінь емоційно-нормативної інтегрованості навколо волонтерського руху [201, с. 2-4]. Таким чином, волонтерство перетворилося на один із основних каналів, через які суспільство виражало свою солідарність, відповідальність і здатність до самоорганізації.

Цей етап характеризується й поглибленням спеціалізації волонтерства. Поряд із класичною допомогою армії та гуманітарними зборами активно розвиваються напрями евакуації цивільного населення, реабілітації поранених, психологічної допомоги, підтримки ветеранів, відновлення деокупованих територій, освітніх ініціатив, документування воєнних злочинів, підтримки дітей та жінок, які постраждали від війни [35, с. 64-67]. Волонтерський рух перестає бути лише «тилом для фронту»; він охоплює майже всі ключові напрями суспільної життєздатності. Саме тому його доречно розглядати як нову соціальну інфраструктуру, що функціонує паралельно з державними механізмами, але водночас взаємодіє з ними.

Однак процес трансформації волонтерського руху не був і не є лінійним або позбавленим внутрішніх суперечностей. Масштабування волонтерства породжує нові виклики, зокрема ресурсні обмеження, забюрократизовані процедури отримання підтримки та складні питання взаємодії з державними інституціями [145, с. 62-63]. Частина волонтерського сектору залишається максимально гнучкою, але менш формалізованою; інша, навпаки, дедалі більше набуває ознак великої організації з високим рівнем процедурності. Це створює напругу між швидкістю дії та потребою у прозорості, між горизонтальністю та потребою в управлінській стабільності. Проте саме здатність українського волонтерського руху адаптуватися до цих суперечностей і є однією з ознак його зрілості.

Не менш важливим є міжнародний вимір трансформації. Після 2022 року український волонтерський рух дедалі активніше включався у глобальні мережі підтримки, а різке зростання міжнародної благодійної активності на користь України стало одним із проявів цієї тенденції [145, с. 1; 213, с. 1]. У цьому контексті волонтерство набуває значення не лише внутрішнього механізму мобілізації, а й каналу комунікації та солідарності між Україною та зовнішнім світом.

Отже, трансформація волонтерського руху в Україні після 2014 року має багатовимірний характер. Вона проявляється, по-перше, у переході від локальних і відносно обмежених форм допомоги до масштабного національного руху. По-друге, у переході від спонтанної самоорганізації до більш організованих, системних і технологічно розвинених форм діяльності. По-третє, у зміні функціонального статусу волонтерства: воно перестало бути периферійним соціальним явищем і стало одним із центральних механізмів суспільної мобілізації, соціальної стійкості та національної консолідації [35, с. 64–67].

У підсумку можна стверджувати, що після 2014 року волонтерський рух в Україні пройшов шлях від стихійної реакції на кризу до системного суспільного інституту, який поєднує функції допомоги, мобілізації, інтеграції, інновації та партнерства. Саме ця еволюція створила підґрунтя для того, щоб після 2022 року волонтерство стало не тимчасовою відповіддю на надзвичайну ситуацію, а структурним елементом української моделі спротиву та суспільної організації. Тому аналіз трансформації волонтерського руху після 2014 року має не лише описовий, а й теоретичний сенс: він дозволяє зрозуміти, яким чином у кризових умовах формується нова якість громадянського суспільства, де волонтерство виступає не додатком до держави, а повноцінним чинником історичної суб'єктності українського суспільства.

Ще одним важливим напрямом еволюції сучасного волонтерського руху стала його цифровізація. Якщо у попередні історичні періоди волонтерство спиралося переважно на безпосередню міжособистісну взаємодію, діяльність

локальних спільнот та організаційну координацію «офлайн», то в українських умовах після 2014 року дедалі більшу роль почали відігравати соціальні мережі, месенджери, онлайн-платформи та цифрові інструменти мобілізації ресурсів. Саме вони забезпечили швидкість комунікації, масштабованість допомоги, публічну звітність і залучення широких груп громадян до волонтерської діяльності. Проте справжній якісний стрибок цифрової трансформації відбувся після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році, коли волонтерство стало функціонувати не лише як мережа фізичної допомоги, а і як високотехнологічна система мобілізації, координації та суспільної взаємодії [201, с. 2–3].

У міжнародних дослідженнях цифрового волонтерства підкреслюється, що онлайн- та віртуальна добровільна участь є формами допомоги, які здійснюються за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій і не потребують постійної фізичної присутності волонтера в місці її надання. Такий підхід дозволяє розглядати цифрове волонтерство не лише як використання соціальних мереж або електронних платіжних інструментів, а як зміну самого простору громадянської участі. Волонтер може дистанційно шукати можливості для допомоги, обирати організацію чи ініціативу, виконувати інформаційні, аналітичні, комунікаційні, освітні, координаційні або фандрейзингові завдання, підтримувати публічну звітність і долучатися до спільної дії незалежно від місця перебування. У цьому сенсі онлайн- та віртуальне волонтерство розширюють межі громадянської мобілізації, оскільки роблять участь доступнішою для людей, які не можуть бути фізично присутніми, але здатні підтримувати волонтерські ініціативи часом, знаннями, цифровими навичками, комунікаційними ресурсами або фінансовими внесками.

У цьому контексті цифровізацію волонтерства доцільно розглядати не лише як впровадження нових технічних засобів у вже існуючі практики допомоги, а як структурну зміну самої моделі громадянської участі. Вона трансформувала механізми збору коштів, перевірки потреб, комунікації з аудиторією, організації

логістики, звітності та контролю за використанням ресурсів. Інакше кажучи, цифрові інструменти не просто прискорили окремі операції, а створили нову архітектуру волонтерського руху, в якій горизонтальна самоорганізація поєднується з цифровими механізмами координації та новими формами довіри.

Початкові ознаки такої трансформації проявилися вже після 2014 року. Соціальні мережі Facebook, Twitter, Telegram, YouTube, а також численні волонтерські групи в месенджерах стали основними каналами поширення інформації про нагальні потреби армії, постраждалих цивільних, медичних закладів і внутрішньо переміщених осіб. Через цифрові канали відбувалося не лише інформування, а й оперативне узгодження запитів, збір коштів, пошук транспорту, постачальників, перевізників, медиків і добровольців. Унаслідок цього цифрове середовище стало основним комунікаційним каркасом волонтерського руху, який дозволив поєднати швидкість горизонтальної самоорганізації з публічністю та масовістю [35, с. 64–67].

Після 24 лютого 2022 року цифровий вимір волонтерства набув безпрецедентного значення. В умовах повномасштабної війни саме цифрові платформи стали одним із головних механізмів мобілізації коштів, моніторингу потреб, поширення перевіреної інформації та координації між волонтерами, донорами, фондами, бізнесом і державними структурами. Дослідження М. Климак, А. Косенко, О. Коренок, Д. Михайлишиної та К. Василяки, здійснене на основі аналізу 2,9 млн транзакцій на користь фонду «Повернись живим», показало, що цифрові пожертви прямо реагують на трагічні події, новинні піки та інформаційні тригери, а отже, цифрові канали не лише забезпечують технічну можливість донатів, а й перетворюються на механізм суспільної емоційної мобілізації [201, с. 2–3]. Така залежність свідчить, що цифрове волонтерство є не просто організаційною інновацією, а новою формою включення громадян у спільну дію, коли участь у допомозі стає миттєвою, персоніфікованою і публічно видимою.

Цифровий і комунікаційний вимір волонтерства також пов'язаний із ширшими змінами політичної свідомості, громадянської самоорганізації та культури донатів. Зокрема, О. Березовська-Чміль і Р. Ставичний [11], Н. Горло [36], О. Кравчук [67], Т. Мадрига [90; 91], Я. Мущенко [99], М. Предко [119; 120], М. Примуш [121] та Я. Стефурак [141] розглядають різні аспекти формування культури добровільних внесків, політичної комунікації, соціальної самоорганізації та громадянської мобілізації в умовах війни. Їхні висновки дають підстави стверджувати, що цифрове волонтерство і культура донатів є складовими ширших процесів розвитку політичної культури, суспільної довіри та громадянської участі.

Цифровізація волонтерського руху мала кілька ключових наслідків. По-перше, вона істотно знизила бар'єр входу у волонтерську діяльність. Участь у підтримці армії, постраждалих громад чи гуманітарних ініціатив перестала бути прив'язаною виключно до фізичної присутності чи організаційного членства. Людина могла долучитися до волонтерства не лише як безпосередній виконавець на місці, а й як донор, поширювач інформації, модератор чатів, адміністратор онлайн-спільнот, аналітик даних, ІТ-фахівець, координатор логістики чи учасник цифрових кампаній. Це означає, що цифровізація перетворила волонтерство на більш інклюзивну модель громадянської участі, відкриту для різних соціальних і професійних груп.

По-друге, цифрові інструменти суттєво підвищили рівень довіри до волонтерських ініціатив. У воєнний період довіра до волонтерських організацій зберігається на надзвичайно високому рівні: за даними Центру Разумкова, вони належать до інститутів із найвищими показниками суспільної довіри, а у воєнний період ця довіра залишається вищою, ніж до початку повномасштабного вторгнення [111, с. 7–8, 11]. Однією з причин такого рівня довіри стала саме цифрова прозорість: постійні публічні звіти, фото і відео фіксація переданого обладнання, фінансова аналітика зборів, відкриті «банки» в Монобанк, та щоденна комунікація з аудиторією. Таким чином, цифрове середовище стало не лише

каналом мобілізації допомоги, а й інфраструктурою легітимації волонтерського руху.

По-третє, цифровізація сприяла міжнародному розширенню українського волонтерства. Завдяки цифровим платформам українські волонтерські ініціативи отримали змогу оперативно залучати підтримку діаспори, іноземних донорів, громадян інших держав та міжнародних благодійних спільнот. Державна платформа UNITED24, цифрові інструменти фондів, онлайн-кампанії у соціальних мережах, інтеграція з міжнародними платіжними системами й постійна публічна присутність України у глобальному інформаційному просторі створили принципово нові моделі транснаціональної мобілізації. У цьому сенсі цифровізація не просто спростила комунікацію із зовнішнім світом, а перетворила українське волонтерство на частину ширших глобальних мереж солідарності [186].

Сучасні українські дослідження дають змогу поглибити розуміння цифровізації волонтерства як явища, що змінює не лише технічні способи організації допомоги, а й характер громадянської участі. Н. Горло [36], аналізуючи культуру донатів у період повномасштабної російсько-української війни, розглядає добровільний внесок не лише як фінансовий внесок, а як складову політичної культури, форму солідарності та символічної підтримки спротиву. О. Чорний [165], досліджуючи взаємозв'язок громадянського суспільства, соціальних мереж, YouTube і політичних комунікацій, підкреслює значення цифрових платформ для формування громадської думки, поширення суспільно значущих ініціатив і залучення аудиторій до публічної взаємодії. У цьому контексті висновки Т. Мадриги [91] щодо соціальної самоорганізації українського суспільства в умовах війни дають підстави розглядати цифрові волонтерські практики як продовження ширших процесів громадянської самоорганізації, взаємодопомоги та мобілізації. Отже, цифрові платформи, соціальні мережі, донати й онлайн-комунікації перетворюють волонтерство на швидкий, мережевий і публічно видимий механізм

громадянської мобілізації, у межах якого фінансова, інформаційна та символічна участь громадян поєднуються в єдину практику підтримки спротиву.

Одним із найбільш показових проявів цифрової трансформації волонтерства стало формування нових моделей громадянської мобілізації. Якщо класичні форми мобілізації спиралися на організаційну структуру, тривалу підготовку та фізичне включення учасників, то цифрове середовище створило умови для миттєвої мобілізації великої кількості громадян навколо конкретного запиту чи збору. Мобілізація набула не лише колективного характеру, а й дедалі більше спирається на цифрові механізми координації. Саме цифрові сервіси забезпечили перехід до моделей мікродонатів, вірусних кампаній, мережевої координації, краудфандингової участі (масового збору коштів через онлайн-платформи), верифікованої адресної допомоги (цільової допомоги конкретним отримувачам після перевірки запиту) та громадянського спостереження за процесом використання зібраних ресурсів.

Унаслідок цього відбувається зміна самої логіки громадянської участі. Вона дедалі більше ґрунтується на коротких, але повторюваних цифрових актах включення: переказ коштів, поширення збору, підтвердження запиту, приєднання до онлайн-спільноти, участь у координації, цифрова перевірка інформації, створення контенту або супровід комунікаційної кампанії. У сукупності такі дії створюють новий тип масової громадянської мобілізації, який базується на постійній циркуляції інформації, довіри та ресурсів. Ця модель принципово відрізняється від традиційного розуміння волонтерства як виключно офлайн-діяльності й дозволяє говорити про формування специфічного «цифрового суспільного фронту».

Особливого значення в українському контексті набуло поєднання цифровізації волонтерства з фінтех-рішеннями (цифровими фінансовими технологіями для переказу, збору та обліку коштів) та банківськими сервісами. Саме інтеграція волонтерських зборів із цифровими фінансовими інструментами

створила можливість для небаченої раніше швидкості мобілізації коштів. Унаслідок цього благодійність набула характеру повсякденної дії, доступної майже кожному користувачеві смартфона чи онлайн-банкінгу. Це не лише збільшило загальний обсяг пожертв, а й сформувало нову звичку регулярної цифрової підтримки, в якій громадянин не очікує прямої організаційної інструкції, а діє проактивно, вбудовуючи допомогу в повсякденну цифрову поведінку.

Додатковим проявом фінансової цифровізації волонтерства стало поширення механізмів регулярної підтримки. Зокрема, цифрові банківські сервіси, у тому числі monobank, пропонують інструменти регулярних платежів і благодійних переказів, що дає змогу користувачам налаштовувати систематичну фінансову підтримку обраних ініціатив без потреби щоразу здійснювати платіж вручну. У практичному вимірі це означає перехід від разових пожертв до моделі повторюваної участі, коли громадянин заздалегідь визначає прийнятний для себе обсяг допомоги, а платформа або фонд можуть більш прогнозовано планувати надходження коштів і, відповідно, закупівлю необхідного обладнання, ліків чи інших ресурсів. Такий механізм посилює фінансову стабільність зборів, зменшує залежність волонтерських ініціатив від ситуативних інформаційних піків і формує культуру довгострокової цифрової солідарності.

Водночас цифровізація не означає зникнення традиційних ризиків волонтерського руху. Навпаки, вона створює нові виклики: інформаційне перевантаження, конкуренцію між зборами за видимість у медійному просторі, ризики цифрового шахрайства, проблему верифікації запитів, нерівний доступ окремих громад до цифрових інструментів, а також імовірність «виснаження уваги» аудиторії. Саме тому цифрове волонтерство потребує не лише технічної інфраструктури, а й нової культури відповідальної публічної комунікації, етичних стандартів роботи з донорами, прозорості зборів та інституційних механізмів перевірки.

Окремої уваги потребує питання правового регулювання цифрового волонтерства. Стрімкий розвиток онлайн-зборів, цифрових платформ координації допомоги, регулярних електронних донатів, верифікації запитів та дистанційної участі громадян у волонтерській діяльності свідчить про те, що чинна нормативна база не повною мірою охоплює нові форми громадянської мобілізації. У зв'язку з цим перспективним напрямом є вдосконалення правового регулювання у частині визначення статусу цифрового волонтерства, запровадження базових стандартів прозорості онлайн-зборів, механізмів верифікації запитів і звітності, захисту персональних даних отримувачів допомоги, а також унормування взаємодії між державними інституціями, фінтех-сервісами та волонтерськими платформами. Це сприятиме не лише зниженню ризиків шахрайства й зловживань, а й підвищенню довіри до цифрових механізмів волонтерської діяльності.

Важливим проявом нових моделей громадянської мобілізації є взаємодія цифрового волонтерства з державними та громадськими інституціями. У воєнний період держава, громадські ініціативи, бізнес і волонтерські структури дедалі частіше функціонують у режимі спільних цифрових екосистем. Ідеться не лише про великі фандрейзингові платформи (цифрові сервіси, онлайн-платформи для організації та збору благодійних коштів), а й про верифікацію запитів, цифрову маршрутизацію допомоги, інформаційну синхронізацію, використання електронних інструментів комунікації та поєднання формальних і неформальних каналів мобілізації. У цьому сенсі цифровізація волонтерства сприяє формуванню нових моделей взаємодії між державою і громадянським суспільством, у яких швидкість, гнучкість і довіра стають не менш важливими, ніж формальні процедури.

Показово, що така цифрова трансформація волонтерства корелює зі зростанням громадянської активності у ширшому сенсі. Результати міжнародних і національних досліджень свідчать, що у воєнний період Україна демонструє високий рівень готовності громадян допомагати іншим, здійснювати пожертви та

брати участь у громадських ініціативах [57]. Це дає підстави розглядати цифровізацію не як вузькотехнічний процес, а як важливий чинник суспільної консолідації, оскільки через цифрові практики громадяни отримують нові форми спільної дії, що підтримують горизонтальні зв'язки, культуру довіри та відчуття належності до спільноти.

Отже, цифровізація волонтерства в Україні після 2014 року, а особливо після 2022 року, означає не лише модернізацію окремих інструментів допомоги, а якісну зміну самої моделі громадянської мобілізації. Вона зробила волонтерський рух швидшим, прозорішим, доступнішим і здатним діяти у значно ширших масштабах. Перетворила участь у допомозі на повсякденну цифрову практику; посилила суспільну довіру та сприяла залученню міжнародної підтримки. Саме тому цифрове волонтерство доцільно розглядати як нову форму громадянської участі, яка поєднує технологічну інфраструктуру, моральну мотивацію, фінансову мобілізацію та горизонтальну самоорганізацію. У політичному вимірі це означає формування нової якості громадянського суспільства, де цифрові інструменти стають не лише засобом комунікації, а й одним із ключових ресурсів суспільної стійкості.

Висновки до Розділу 2

Аналіз еволюції волонтерства та його трансформації в умовах глобальних і національних викликів дає підстави стверджувати, що волонтерський рух є не статичним соціальним явищем, а динамічною формою суспільної самоорганізації, зміст і функції якої змінюються залежно від характеру історичних викликів, рівня розвитку громадянського суспільства, стану державних інституцій та домінуючих технологічних моделей комунікації. Історичний розвиток волонтерства у світовому та українському контекстах свідчить про поступове розширення його суспільного значення: від морально мотивованої допомоги й благодійності до складного механізму громадянської мобілізації, здатного виконувати гуманітарні, інтеграційні, безпекові, комунікаційні та інституційно-компенсаторні функції.

У світовому вимірі еволюція волонтерства демонструє, що його розвиток тісно пов'язаний із кризовими етапами історії: війнами, соціальними потрясіннями, гуманітарними катастрофами, соціальними та інституційними трансформаціями та процесами глобалізації. Саме такі обставини зумовлювали перехід від локальних і переважно релігійно-благодійних форм допомоги до організованих, спеціалізованих і транснаціональних моделей волонтерської діяльності. Унаслідок цього волонтерство поступово перестало бути лише етичною практикою допомоги іншому й набуло ознак важливого суспільного інституту, здатного підтримувати соціальну стійкість, міжнародну солідарність і громадянську відповідальність у ситуаціях, коли традиційні інституційні механізми виявляються недостатніми або перевантаженими.

Український досвід водночас підтверджує і конкретизує цю загальну логіку. До 2014 року волонтерська діяльність в Україні вже мала певні нормативні, організаційні та культурні передумови для розвитку, однак залишалася переважно обмеженою сферами соціальної, освітньої, молодіжної та гуманітарної підтримки. Саме після початку російської агресії 2014 року волонтерство вперше постало як явище загальнонаціонального масштабу, яке почало компенсувати дефіцит

державної спроможності у критично важливих сферах. Таким чином, визначальною рисою української моделі стало те, що волонтерський рух розвинувся не лише як форма громадянської активності, а як відповідь суспільства на екзистенційний виклик, що безпосередньо стосується безпеки, державності та виживання країни.

У ході дослідження встановлено, що трансформація волонтерського руху в Україні після 2014 року має не кількісний, а якісний характер. Йдеться не просто про збільшення кількості волонтерів, фондів чи напрямів допомоги, а про зміну самого місця волонтерства у структурі суспільного життя. Якщо на початковому етапі волонтерські ініціативи діяли переважно як швидка реакція на критичну нестачу ресурсів, то в подальшому вони набули ознак структурованого, організаційно зрілого і суспільно легітимного середовища, здатного до довготривалого функціонування. Саме в цьому полягає одна з ключових особливостей українського волонтерства: воно не зникло після стабілізації першого кризового шоку, а навпаки, зміцнилося, розширилося функціонально і перетворилося на постійно діючий елемент суспільної інфраструктури.

Ця трансформація супроводжувалася суттєвою зміною функціонального статусу волонтерства. Воно перестало бути периферійним доповненням до соціальної політики або гуманітарної підтримки і стало одним із центральних механізмів суспільної мобілізації. Волонтерський рух в Україні почав виконувати не лише допоміжну, а й інтеграційну, комунікаційну, організаційну та, частково, стабілізаційну функції. Через нього відбувається залучення громадян до спільної дії, формування мереж довіри, координація ресурсів, поєднання приватної ініціативи з публічним інтересом та виникнення нових моделей взаємодії між громадянським суспільством, державою, бізнесом і міжнародними партнерами. Саме тому волонтерство в сучасній Україні доцільно розглядати не лише як форму допомоги, а як окремий механізм суспільної організації в умовах тривалої кризи.

Окремим результатом дослідження є висновок про те, що повномасштабне вторгнення 2022 року не просто посилило вже наявний волонтерський рух, а

перевело його в інший масштаб суспільного функціонування. Якщо після 2014 року йшлося про народження нової моделі громадянської мобілізації, то після 2022 року ця модель набула ознак системності, комплексності та високої соціальної легітимності. Волонтерство почало діяти одночасно у військовому, гуманітарному, соціальному, медичному, освітньому, психологічному, інформаційному та міжнародному вимірах, що свідчить про його перетворення на багатофункціональний інструмент підтримання суспільної життєздатності. Це означає, що в сучасній Україні волонтерство виконує не ситуативну, а структурну роль, будучи одним із чинників стабільності суспільства в умовах війни.

Принципово важливо, що ця трансформація відбувається не лише в інституційному, а й у технологічному вимірі. Цифровізація волонтерства засвідчила зміну самої логіки громадянської мобілізації. Соціальні мережі, месенджери, цифрові платформи, фінтех-інструменти, краудфандингові механізми, регулярні онлайн-пожертви та системи публічної звітності перетворили волонтерство на форму колективної дії, що ґрунтується на цифрових механізмах координації. Унаслідок цього участь у волонтерській діяльності стала значно доступнішою, швидшою, прозорішою та більш інклюзивною. Громадянин може бути включеним у волонтерський рух не лише через безпосередню фізичну участь, а й через цифрові акти підтримки, донати, поширення інформації, адміністрування спільнот, верифікацію запитів та інші форми дистанційної участі. Це дає підстави стверджувати, що цифровізація створила нову модель громадянської мобілізації, в якій технологічне середовище стає одним із ключових чинників самоорганізації суспільства.

Таким чином, у другому розділі доведено, що еволюція волонтерства і його сучасна трансформація в Україні після 2014 року відображають більш широкий процес зміни характеру взаємодії між суспільством, державою і технологічним середовищем. Волонтерство у сучасних українських умовах є не просто формою добровільної допомоги, а механізмом мобілізації колективної дії, розвитку

громадянської участі, зміцнення суспільної довіри, накопичення соціального капіталу, посилення взаємодії між державою та громадянським суспільством, а також адаптації суспільства до тривалих кризових умов. Саме такий висновок створює необхідне підґрунтя для переходу до наступного розділу дисертації, у якому волонтерство буде розглянуто не лише як історично й організаційно трансформований феномен, а як один із ключових чинників консолідації українського суспільства в умовах повномасштабної російсько-української війни.

РОЗДІЛ 3. Значення волонтерських організацій в організації спротиву російській агресії та посиленні згуртованості нації

Повномасштабна війна Російської Федерації проти України стала не лише воєнним і політичним викликом, а й потужним каталізатором глибокої трансформації суспільства. В умовах екзистенційної загрози відбулося різке посилення процесів суспільної солідарності, громадянської самоорганізації та мобілізації ресурсів, центральним ядром яких став волонтерський рух як один із системоутворюючих механізмів консолідації українського суспільства [152, с. 4–5; 147, с. 87]. До повномасштабного вторгнення українське суспільство нерідко описувалося як таке, що зберігало значний потенціал конфронтаційності, зумовлений регіональними, мовно-культурними та політичними лініями поділу [56]. Війна 2022 року радикально змінила цю конфігурацію: базові питання існування держави, безпеки, свободи та майбутнього країни вийшли на перший план, що сприяло переорієнтації суспільства від логіки відмінностей до логіки спільної долі та спільної дії. У цьому розділі волонтерство розглядається вже не лише як історично сформований і організаційно трансформований феномен, а як один із ключових чинників консолідації українського суспільства в умовах повномасштабної війни. Особлива увага зосереджується на тому, яким чином волонтерські практики, довіра, благодійні внески, горизонтальна солідарність, взаємодія держави і громадянського суспільства, а також морально-ціннісні, інформаційно-комунікаційні, мовно-культурні, зовнішньополітичні та інші чинники утворюють єдиний простір суспільної стійкості та національної єдності.

3.1. Повномасштабна війна як каталізатор громадянської самоорганізації та суспільної консолідації

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року стало не лише безпрецедентним актом зовнішньої агресії, а й подією, яка

радикально змінила внутрішню динаміку українського суспільства. Війна актуалізувала питання виживання держави, безпеки громадян, збереження політичної суб'єктності нації та захисту базових цінностей, що спричинило різке зростання суспільної солідарності, готовності до взаємодії та рівня особистої відповідальності за спільний результат [152, с. 241–242]. Якщо в мирний період консолідація нерідко розглядалася як бажаний, але відносно абстрактний стан суспільної єдності, то в умовах війни вона перетворилася на практичну необхідність, без якої неможливими є ані ефективний опір агресору, ані стабільне функціонування соціуму.

У цьому сенсі війна має розглядатися не тільки як руйнівний чинник, а і як каталізатор прискореної громадянської самоорганізації. Зовнішня загроза створює ситуацію, в якій колективна дія перестає бути факультативною формою участі й набуває екзистенційного змісту. Як слушно зазначає А. Слива, в умовах зовнішньої агресії консолідація суспільства має не лише оборонний, а й світоглядний характер, оскільки пов'язана з переосмисленням базових цінностей, пріоритетів та місця держави у світовому політичному просторі [137, с. 251–253]. Саме тому в українському випадку повномасштабна війна стала імпульсом не лише до мобілізації ресурсів, а й до зміни суспільної свідомості, в межах якої громадянська активність, взаємодопомога та волонтерство почали сприйматися як норма відповідальної поведінки.

Теоретично це підтверджує положення про те, що консолідація в умовах війни не зводиться до короткочасного емоційного єднання перед лицем небезпеки. Йдеться про глибший процес формування стійких зв'язків між громадянами, соціальними групами, громадськими організаціями та державними інституціями, які ґрунтуються на спільних цілях, взаємній довірі, готовності до координації та практичній взаємодії [137]. У цьому контексті повномасштабна війна прискорила ті процеси солідаризації, які в умовах мирного часу розвивалися б значно повільніше й, імовірно, менш виразно. Внаслідок цього консолідація українського суспільства

почала проявлятися не лише в символічній підтримці держави, а в повсякденних практиках спільної дії.

На відміну від адміністративної мобілізації, що здійснюється переважно «згори», громадянська самоорганізація має низовий характер. Вона виникає через добровільне об'єднання людей, горизонтальні мережі взаємодії, швидке залучення ресурсів та здатність самостійно визначати нагальні проблеми і шляхи їх розв'язання. У сучасному українському досвіді саме ця самоорганізаційна здатність стала одним із найважливіших ресурсів національної стійкості. У монографії «Суспільно-політична солідарність в Україні в умовах війни» наголошується, що «поєднаний політичною солідарністю український народ зміг відстояти право на власну державу саме завдяки самоорганізації та громадсько-політичній участі його найбільш активної частини» [152, с. 289–290]. Це положення дає підстави розглядати громадянську самоорганізацію не як другорядне явище, а як структурний елемент суспільної стійкості.

Важливо, що самоорганізація після 24 лютого 2022 року не обмежувалася винятково волонтерською допомогою у вузькому значенні. Вона охопила різні форми колективної дії: участь у територіальній обороні, евакуацію цивільного населення, пошук житла для внутрішньо переміщених осіб, розподіл гуманітарної допомоги, медичну та психологічну підтримку, інформаційне протистояння російській пропаганді, цифрові збори коштів, пошук транспорту, засобів зв'язку, генераторів, ліків, а також організацію локальної взаємодопомоги в громадах. Саме це свідчить, що суспільна мобілізація не була точковою реакцією на окремі проблеми, а набула характеру широкої інфраструктури підтримки життєздатності суспільства.

У праці «Соціальна згуртованість в Україні: Частина II / Оцінювання горизонтальних відносин за допомогою Індексу RESCORE 2023» показано, що співпраця у громаді, соціальна близькість, толерантність та відсутність відчуття соціальної загрози є важливими елементами стійкості під час війни [139, с. 8–10].

Особливо показовим є зафіксоване зростання показника «співпраці у громаді» у великих містах, де до повномасштабного вторгнення горизонтальні відносини були слабшими. Це свідчить про те, що війна активувала не лише загальнонаціональний, а й локальний рівень консолідації, коли спільна дія в межах громади стала відповіддю на ризики та невизначеність [137, с. 10–13]. Отже, громадянська самоорганізація виявилася не лише воєнним ресурсом, а й механізмом посилення соціальної згуртованості.

Саме в цих умовах волонтерський рух перетворився на найбільш видимий і суспільно значущий прояв громадянської самоорганізації. Його роль полягає не лише у збиранні коштів чи наданні матеріальної допомоги. Волонтерство забезпечило практичне переживання спільності: через нього громадяни різних регіонів, професій, поколінь і соціальних середовищ включилися у колективну дію, спрямовану на захист держави та підтримку постраждалих. Саме тому волонтерство в умовах повномасштабної війни виконує не тільки компенсаторну функцію, частково заповнюючи прогалини державної спроможності, а й інтеграційну – воно створює простір горизонтальної солідарності, який є практичною основою консолідації суспільства [152, с. 87; 152, с. 289–290].

Цю логіку підтверджують і сучасні українські дослідження, у яких повномасштабна війна розглядається не лише як чинник руйнування, а й як каталізатор громадянської самоорганізації, соціальної згуртованості та оновлення громадянської ідентичності. Т. Мадрига [91], аналізуючи соціальну самоорганізацію українського суспільства в умовах війни, підкреслює значення громадянських ініціатив, волонтерських практик і мереж взаємодопомоги для підтримання стійкості громад. О. Корнієвський [63] у дослідженні соціальної згуртованості українського суспільства в умовах війни акцентує увагу на тому, що саме горизонтальні зв'язки, довіра та готовність до спільної дії стають важливими ресурсами суспільної стійкості. О. Тимошенко та О. Корнієвський [149], розглядаючи громадянську ідентичність в умовах воєнного стану, показують, що

війна активізує нові форми громадянської участі, солідарності та належності до політичної спільноти. У цьому ж контексті С. М. Дерев'янка [41] пов'язує засади майбутнього демократичного розвитку України з активністю громадянського суспільства, відповідальністю громадян і здатністю суспільства до самоорганізації. Отже, волонтерські практики, взаємодопомога, донати, локальні ініціативи й мережеві форми підтримки можна розглядати як механізми формування нової якості громадянської ідентичності та соціальної згуртованості в умовах повномасштабної війни.

Слід наголосити, що масове волонтерство в Україні не виникло на порожньому місці. Воно спиралося на досвід громадянської мобілізації після 2014 року, коли суспільство вже виробило певні навички самоорганізації, горизонтальної взаємодії та довіри до громадських ініціатив. Однак після 2022 року ці процеси набули принципово іншого масштабу. Якщо раніше волонтерство часто функціонувало як важливий, але все ж один із секторів громадянської активності, то в умовах повномасштабної війни воно стало невід'ємним компонентом загальної системи суспільного спротиву. Це дає підстави говорити про перехід від фрагментарної громадянської участі до масштабної моделі громадянської мобілізації.

У політичному вимірі така мобілізація означає зміну самого розуміння громадянства. Громадянин перестає бути лише адресатом рішень держави або отримувачем послуг. У ситуації війни він дедалі більше постає як активний учасник процесів захисту, підтримки та відновлення країни. Через волонтерську діяльність, донорство, участь у цифрових зборах, логістиці допомоги, комунікаційних ініціативах та роботі громадських організацій реалізується модель активного громадянства, в якій особиста участь стає способом практичного включення в національний спротив. У цьому сенсі волонтерство функціонує як школа відповідальності, де формується не лише навичка допомагати, а й усвідомлення причетності до спільної політичної долі.

Важливу роль у зміцненні суспільної стійкості України в умовах повномасштабної війни відіграє міжнародна солідарність та взаємодія з державами-партнерами. Як зазначає О. Кукуруз, у перший рік широкомасштабної російської агресії українсько-польська взаємодія здійснювалася як на офіційному, так і на громадському рівнях та охоплювала політичну, правову, організаційну, гуманітарну й психологічну підтримку українців. Така взаємодія сприяла не лише забезпеченню нагальних потреб населення, а й посиленню суспільної стійкості, розвитку горизонтальної солідарності та консолідації демократичних держав у протидії російській агресії [78].

Не менш важливим наслідком війни стала трансформація взаємовідносин між громадянським суспільством і державою. Український досвід показав, що ефективність суспільного спротиву залежить не лише від сили державних інституцій, а й від їх здатності взаємодіяти з суспільством у режимі партнерства. У праці М. Сунгуровського про державно-громадське співробітництво в забезпеченні цивільної стійкості України наголошується, що після початку повномасштабного вторгнення держава була змушена значною мірою покладатися на громадське суспільство і волонтерський рух, а самі волонтерські ініціативи стали важливою частиною механізмів компенсації обмеженої інституційної спроможності держави [145, с. 60–63]. Отже, консолідація в умовах війни формується не шляхом поглинання суспільства державою, а через вироблення моделей координації, де обидві сторони виконують функції, що підсилюють одна одну.

Цей процес особливо виразно проявляється в діяльності громадянського суспільства. Звіт ІСАР «Єднання» «Громадянське суспільство України в умовах війни 2022–2025 рр.» показує, що після початку повномасштабного вторгнення громадські та благодійні організації не лише зберегли активність, а й значно розширили сфери залучення – від гуманітарної підтримки та допомоги ВПО до участі у відновленні громад, контролі за прозорістю розподілу коштів і співпраці з органами влади [39, с. 51–54]. Водночас посилилася їхня взаємодія з органами

влади та іншими суспільними акторами, а також роль у координації допомоги й забезпеченні прозорості окремих напрямів діяльності [15, с. 16–20]. Це означає, що громадянське суспільство в українських умовах не було витіснене державою через воєнний стан, а навпаки – стало одним із ключових каналів самоорганізації, мобілізації та відновлення.

Паралельно війна суттєво змінила й характер суспільної довіри. У монографії «Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023» підкреслюється, що в умовах широкомасштабного вторгнення зросла довіра до ключових політичних інститутів, а також посилився феномен політичної єдності влади та народу в ситуації екзистенційної загрози [153, с. 98–99]. Хоча йдеться насамперед про довіру до політичних інституцій, цей процес має значення і для розуміння суспільної консолідації загалом: під впливом війни відбувається зниження гостроти традиційного антагонізму між населенням і державою, а довіра дедалі більше починає ґрунтуватися на видимих результатах спільної дії. У такій моделі волонтерство виступає важливим посередником між громадянами і державою, оскільки громадяни бачать, що їхня участь безпосередньо впливає на обороноздатність, стійкість і соціальне відновлення країни.

Консолідація, породжена війною, має не тільки політичний чи організаційний, а й морально-ціннісний вимір. Спільне переживання небезпеки, втрат, взаємної підтримки та спільної відповідальності формує новий етичний горизонт суспільства. Війна актуалізувала цінності солідарності, взаємодопомоги, жертвовності, гідності та відповідальності за спільне благо. Через волонтерські практики ці цінності перестають бути декларативними й набувають форми повсякденної поведінки. Саме це дозволяє говорити, що громадянська самоорганізація в умовах війни стає не лише функціональною відповіддю на кризу, а механізмом моральної інтеграції суспільства.

Разом із тим, війна не усуває всіх суперечностей і не гарантує автоматичної єдності. Навпаки, стійкість консолідаційних процесів залежить від того, чи зможе

суспільство закріпити досвід мобілізації, довіри та взаємодопомоги після завершення активної фази воєнних дій. У цьому сенсі важливо розрізняти ситуативне згуртування перед лицем спільної небезпеки і більш глибоку консолідацію, яка передбачає тривалі зміни в системі цінностей, моделях взаємодії та рівні громадянської участі. Український досвід демонструє, що війна може стати не лише фактором короточасного об'єднання, а й підґрунтям для формування нової соціальної норми активного громадянства – за умови, що набутий досвід самоорганізації, волонтерства та взаємної довіри буде збережено і переосмислено в процесі повоєнного розвитку.

Таким чином, повномасштабна війна в Україні виступила потужним каталізатором громадянської самоорганізації та суспільної консолідації, оскільки створила умови, за яких колективна дія, горизонтальна координація, взаємодопомога та спільна відповідальність набули стратегічного значення для збереження держави й суспільства. У цих умовах волонтерство постало не лише як реакція на воєнні виклики, а як один із ключових механізмів мобілізації соціального капіталу, зміцнення довіри та практичного втілення солідарності. Це дає підстави розглядати його як один із центральних чинників консолідації українського суспільства в умовах повномасштабної російсько-української війни. У такому зв'язку особливого значення набуває аналіз довіри до волонтерів і благодійних внесків як емпіричних індикаторів суспільної згуртованості та мобілізації.

У цьому контексті довіра до волонтерів і масштаби благодійних внесків набувають значення не лише окремих соціологічних показників, а емпіричних індикаторів глибших процесів суспільної згуртованості та громадянської мобілізації. Якщо консолідація як політико-соціальний процес у теоретичному вимірі охоплює спільність цілей, наявність горизонтальних зв'язків, готовність до координації та підтримку колективної дії, то в емпіричному вимірі вона має виявлятися через конкретні, вимірювані прояви. Саме довіра до волонтерських ініціатив і готовність громадян систематично жертвувати кошти, ресурси та час є

такими проявами, оскільки фіксують не декларативне, а практичне включення людей у спільну справу. У цьому сенсі вони відображають ступінь соціальної інтегрованості суспільства, його здатність до самоорганізації та рівень легітимності громадянських практик допомоги.

Сучасні українські дослідження довіри, політичної легітимності та благодійної участі дають змогу поглибити розуміння довіри до волонтерів і донорської поведінки як взаємопов'язаних показників суспільної мобілізації. І. Симисенко [136], аналізуючи інституційну довіру як чинник трансформації політичної участі, акцентує увагу на тому, що довіра впливає на готовність громадян долучатися до суспільно значущих дій і підтримувати ті інституції або практики, які сприймаються як ефективні та легітимні. Я. Балінська [5] та М. Чабанна [162] розглядають політичну довіру як важливу передумову стабільної взаємодії між громадянами, суспільством і політичними інституціями, що особливо важливо в умовах війни та високої невизначеності. М. Примуш [121], досліджуючи динаміку довіри до політичних і силових інституцій, дає підстави розглядати довіру як змінний, але стратегічно важливий ресурс суспільної стійкості. Н. Горло [36], аналізуючи культуру донатів у період повномасштабної російсько-української війни, показує, що благодійний внесок є не лише фінансовою дією, а й формою політичної культури, солідарності та символічної участі громадян у спротиві. Водночас Ю. Мацієвський [96], розглядаючи проблему волонтерства та псевдоволонтерства, звертає увагу на ризики зловживань, які можуть підірвати суспільну довіру до волонтерського руху. Отже, довіра до волонтерів і готовність громадян здійснювати благодійні внески є не лише показниками емоційної підтримки, а й індикаторами соціальної згуртованості, суспільної легітимації волонтерського руху та здатності громадян мобілізувати ресурси без прямого адміністративного примусу.

Довіра до волонтерів має особливий політичний і соціальний зміст. Вона свідчить не лише про позитивне ставлення населення до певної групи громадських

акторів, а й про готовність передавати їм ресурси, делегувати частину суспільно значущих функцій та визнавати за ними право діяти від імені спільного блага. На відміну від абстрактної підтримки ідей солідарності, довіра до волонтерського руху є практичною формою суспільної легітимації: громадяни погоджуються з тим, що саме через волонтерські ініціативи можуть найефективніше реалізовуватися допомога армії, підтримка постраждалих, гуманітарне реагування, відновлення громад та інші завдання воєнного часу. Отже, високий рівень довіри до волонтерів відображає не лише репутацію окремих фондів чи організацій, а й більш загальний стан суспільної солідарності.

Дані соціологічних досліджень підтверджують, що довіра до волонтерських організацій залишається однією з найвищих серед усіх соціальних інститутів України. Так, за результатами опитувань Разумков Центр, рівень довіри зріс із 63,6% у грудні 2021 року до 80% у березні 2025 року, при цьому баланс довіри–недовіри стабільно коливається у діапазоні +65–67 пунктів [112].

Якою мірою Ви довіряєте таким соціальним інститутам?

	Зовсім не довіряю	Скоріше не довіряю	Скоріше довіряю	Повністю довіряю	Важко відповісти	баланс довіри-недовіри**
Волонтерські організації	3,8	10,4	49,6	30,4	5,8	65,8

Наскільки Ви довіряєте таким соціальним інститутам?

	Липень–серпень 2021				Вер.24				Лютий–березень 2025			
	не довіряють*	довіряють*	важко відповісти	баланс довіри-недовіри*	не довіряють*	довіряють**	важко відповісти	баланс довіри-недовіри*	не довіряють*	довіряють**	важко відповісти	баланс довіри-недовіри*
Волонтерські організації	25,1	63,6	11,3	38,5	13,7	80,3	5,9	66,6	14,2	80	5,8	65,8

* сума відповідей «зовсім не довіряю» та «скоріше не довіряю»

** сума відповідей «повністю довіряю» та «скоріше довіряю»

*** різниця між часткою тих, хто довіряє і тих, хто не довіряє

Показово, що в цьому ж дослідженні зазначено: рівень довіри до волонтерських і громадських організацій залишається вищим, ніж до початку повномасштабного вторгнення [153]. Це означає, що волонтерський рух у свідомості громадян асоціюється не лише з екстреною допомогою, а зі стійким і легітимним суспільним ресурсом, здатним діяти ефективно навіть у затяжних кризових умовах.

Ще більш виразну динаміку демонструє звіт ІСАР «Єднання» «Громадянське суспільство України в умовах війни 2022–2025 рр.», який узагальнює результати соціологічних досліджень Центру Разумкова за 2021–2025 роки. Якщо в липні 2021 року волонтерським організаціям довіряли 64% опитаних, то вже в серпні 2022 року цей показник зріс до 85%, у лютому 2023 року – до 88%, а впродовж 2024–початку 2025 років стабілізувався на рівні близько 80% [39, с. 38–40]. Для громадських організацій динаміка теж була позитивною, хоча й менш стрімкою: від 47% у 2021 році до 61% у лютому–березні 2025 року [112, с. 38–40]. Таким чином, саме волонтерський сектор виявився тією частиною громадянського суспільства, яка отримала найбільш виразний кредит суспільної довіри у воєнний період.

Зростання довіри до волонтерів має кілька взаємопов'язаних причин. Насамперед волонтерський рух продемонстрував здатність до швидкого реагування на нагальні потреби армії, цивільного населення, внутрішньо переміщених осіб, лікарень і громад. Водночас після початку повномасштабного вторгнення громадські та благодійні організації не лише зберегли активність, а й суттєво розширили сфери своєї участі: від гуманітарної підтримки до допомоги у відновленні громад і взаємодії з органами влади [112, с. 52–59]. Довіру посилювала також видимість результатів: суспільство могло спостерігати не лише заклики про допомогу, а й конкретні наслідки зібраних коштів – закупівлю техніки, амуніції, транспорту, дронів, засобів зв'язку та іншого необхідного обладнання [153]. Важливу роль у цьому процесі відігравали публічна звітність, регулярна комунікація та відкритість інформації про використання зібраних коштів, що суттєво зміцнювало суспільну легітимність волонтерських ініціатив.

У такому контексті довіра до волонтерів стає не просто емоційною реакцією на їхню діяльність, а різновидом соціального капіталу. Вона створює умови, за яких люди готові вступати у відносини взаємності з незнайомими їм ініціативами, переказувати кошти, поширювати інформацію про збори, переконувати інших долучатися до допомоги та співпрацювати в мережевих форматах підтримки. Саме

цей зв'язок між довірою та участю є ключовим для розуміння консолідаційного потенціалу волонтерства. Без довіри волонтерська активність залишалася б локальним явищем, а благодійні кампанії – короткотривалими та нестійкими. Натомість стійкий високий рівень довіри перетворює волонтерський рух на інфраструктуру колективної дії.

Проблему довіри до волонтерства доцільно розглядати разом із питаннями державної політики щодо громадянського суспільства, громадянської освіти, політичної довіри, псевдоволонтерства, інформаційної стійкості та соціальної згуртованості. Ці аспекти висвітлюють Т. Андрійчук [1], Т. Бевз [7], Ю. Дьомкіна [46], О. Корнієвський [63], Ю. Ніколаєць [105], Ю. Мацієвський [96], Є. Перегуда [115], І. Цигвинцев [161] та М. Чабанна [162, 163]. У такий спосіб довіра до волонтерів може бути показана не лише як соціологічний показник, а як елемент ширшої інфраструктури громадянського суспільства, політичної культури та соціальної згуртованості.

Не менш важливим індикатором згуртованості та мобілізації суспільства є благодійні внески. На відміну від декларативної підтримки, пожертва – це конкретна форма участі, яка передбачає готовність людини добровільно передати частину власних ресурсів заради спільної мети. Саме тому динаміка донатів у воєнний період є одним із найбільш наочних показників того, наскільки глибоко суспільство включене у процеси підтримки армії, постраждалих громад і гуманітарного реагування. У цьому сенсі благодійні внески є не просто фінансовим ресурсом, а формою політичної та моральної участі у спільному спротиві.

Протягом останнього десятиліття Україна показала вражаючий прогрес у рейтингу World Giving Index [226, с.1], що є свідченням значного покращення рівня залученості населення до волонтерської діяльності, благодійних ініціатив та допомоги іншим (див. графік 1). Якщо у 2014 р. Україна займала 103-є місце з індексом 23%, то вже у 2023 р. вона піднялася до 2-го місця з показником 62%. Це

можна пояснити як зростанням активності громадян, так і зміною соціально-політичних умов, зокрема через російську агресію та кризу, що вона спричинила.

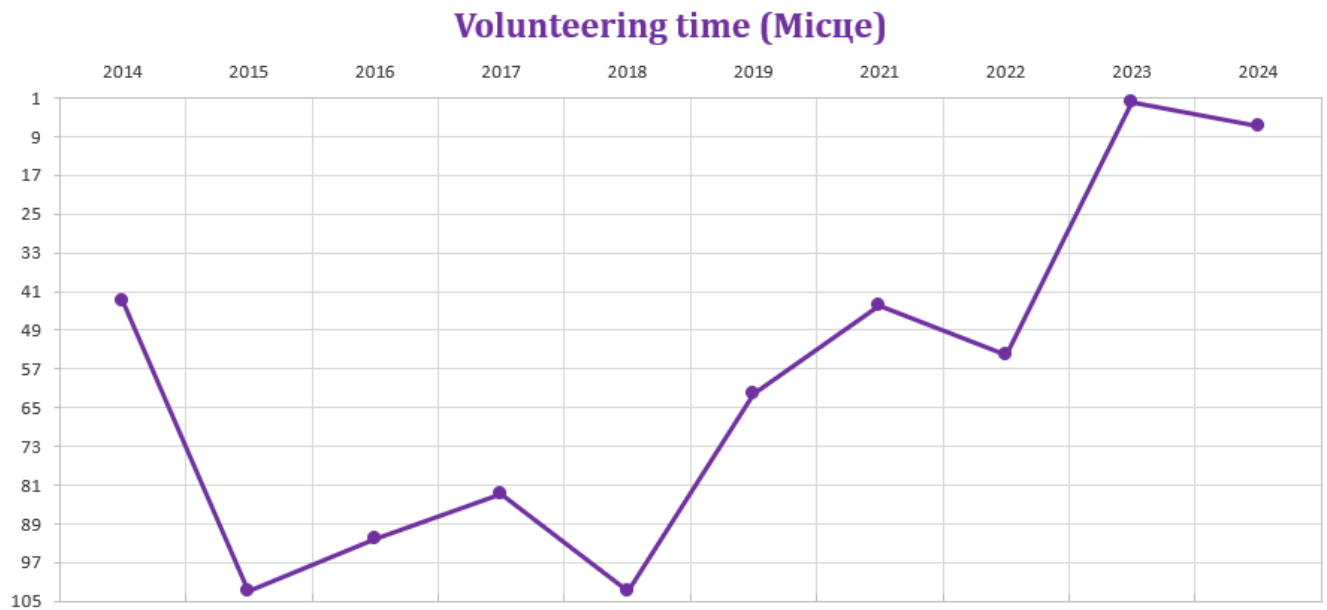
Графік 1 (Динаміка зростання позицій України у World Giving Index у 2014–2023 рр.) [14]



Аналіз показника часу, що витрачається українцями на волонтерську діяльність, засвідчує позитивну динаміку громадянської залученості. Якщо у 2014 р. Україна займала 43-тє місце з показником 26%, то у 2023 р. піднялася до 2-го місця з показником 37%. Це свідчить про істотне посилення участі громадян у волонтерських ініціативах, особливо в умовах повномасштабної війни (див. Графік 2).

Такі результати є безпрецедентними, якщо враховувати попередню динаміку країни. Це свідчить не лише про кількісне зростання благодійності, а й про якісну зміну суспільних практик: допомога іншим, участь у волонтерстві та підтримка незнайомих людей стали значно більш поширеними та соціально нормалізованими.

Графік 2 (Зростання залученості українців до волонтерської діяльності за показником *Volunteering Time* у *World Giving Index*) [14]



Особливу аналітичну цінність мають не лише загальні рейтинги, а й структура показників World Giving Index [226]. Зростання позицій України відбулося не за рахунок одного окремого параметра, а внаслідок підвищення всіх основних індикаторів – готовності допомагати незнайомим людям, жертвувати кошти і приділяти час волонтерській діяльності. Така комплексність є принципово важливою, оскільки вона свідчить не про епізодичні кампанії милосердя, а про поширення ширшої культури взаємодопомоги. Саме ця культура і є одним із маркерів соціальної згуртованості: суспільство не лише співпереживає, а систематично включається у практики підтримки інших.

На основі аналізу даних World Giving Index [226] можна зробити кілька важливих висновків щодо підвищення рівня залученості населення України до волонтерської діяльності:

1. Соціально-політичні кризи, такі, як війна, стимулюють громадян до активної участі у волонтерстві. Показники допомоги незнайомцям та фінансової

підтримки зросли найбільше саме під час кризових періодів, коли мобілізація населення була критичною.

2. Україна демонструє стійке покращення у всіх ключових категоріях волонтерства: допомога незнайомцям, пожертвування коштів та час на волонтерську діяльність. Це свідчить про формування в Україні нової культури благодійності та взаємодопомоги.

3. Міжнародні організації та донорські ініціативи відіграють важливу роль у розвитку волонтерства в Україні. Дані свідчать, що українці стали активніше жертвувати кошти та час, і це позитивно впливає на їх участь у світовому русі допомоги.

Волонтерський рух в Україні є одним із ключових елементів громадянського суспільства у періоди криз. Починаючи з 2014 року, після Революції Гідності та початку війни на Донбасі, громадські ініціативи взяли на себе низку критично важливих функцій: матеріально-технічне забезпечення армії, допомогу цивільному населенню, координацію гуманітарних потоків, інформаційну протидію російській пропаганді. Цей рух став не лише інструментом виживання у кризових умовах, а й символом горизонтальної самоорганізації суспільства, яке не покладається виключно на державні інститути.

Період 2014–2021 рр. відзначився становленням потужних волонтерських мереж, інституціоналізацією деяких ініціатив у вигляді фондів та громадських організацій, формуванням культури регулярної громадянської підтримки армії, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб (ВПО), та соціально вразливих груп. З'явилися перші практики звітності, прозорості, цифрових платформ збору коштів.

У сучасному вигляді волонтерський рух в Україні сформувався після Революції Гідності та початку війни на Донбасі у 2014 році. Якщо раніше добровільна допомога була радше елементом локальних ініціатив, то після початку бойових дій вона набула системного характеру. Виникли перші стійкі організації, які забезпечували армію засобами захисту, технікою та амуніцією – благодійний

фонд «Повернись живим» [17, с.1], благодійний фонд «Армія SOS» [16, с.1], благодійний фонд Сергія Притули [20, с.1], а пізніше Урядова платформа United 24 [155, с.1].

Дослідження Національного інституту стратегічних досліджень наголошує, що саме волонтерський рух «об'єднав суспільство, створив дієву структуру громадських організацій, котрі взяли на себе вирішення найбільш нагальних та болючих проблем держави. Саме волонтери стали тією рушійною силою, яка допомагає армії в умовах воєнного стану, коли держава не в змозі належним чином забезпечити деякі потреби сектору безпеки та оборони» [118, с.1]. Таким чином, у суспільній свідомості сформувався стереотип, волонтери допомагають іноді ефективніше, ніж держава. Це стало фундаментом для високого рівня довіри до цього інституту у наступні роки.

Фонд «Повернись живим», з 2014 року перетворився на найбільшу інституцію оборонного волонтерства, яка має розгалужену структуру, прозору систему фінансової звітності та співпрацює з Міністерством оборони [17].

Фонд Сергія Притули, створений у 2020 році, швидко інтегрувався у мережу громадської підтримки армії, зробивши акцент на масових краудфандингових кампаніях. Завдяки цій моделі вдавалося оперативно мобілізувати десятки й сотні мільйонів гривень на закупівлю безпілотників, засобів зв'язку та іншого критично важливого обладнання [20, с.1].

Також масові краудфандингові кампанії (публічні збори коштів від великої кількості людей) проводить С. Стерненко, відомий громадський діяч. Збори благодійного фонду С. Стерненко через соціальні мережі стали потужним інструментом підтримки армії. Завдяки великій довірі та активній аудиторії, Сергій Стерненко організовує закупівлі автомобілів, дронів, тепловізорів, медичного обладнання та засобів зв'язку. Його ініціативи часто збирають необхідні суми всього за кілька годин чи днів, що робить його одним із найпомітніших волонтерів сучасної України [19, с.1].

Вже у 2014–2015 рр. в Україні розпочався процес інституціоналізації волонтерського руху: від розрізнених локальних ініціатив, до масштабних структур із власним менеджментом, фінансовою та організаційною звітністю. У цей період волонтерство мало як правило оборонну направленість і було зосереджене на забезпеченні базових потреб армії: від бронежилетів і касок до автомобілів та засобів зв'язку. Водночас саме тоді закладалися моделі прозорості фінансової звітності та довгострокового менеджменту, які стали основою для подальшого розвитку руху. Важливо, що цей процес відбувався синхронно із формуванням нової політичної культури, у якій громадянське суспільство стало не лише додатковим ресурсом держави, а й самостійним суб'єктом у сфері національної безпеки. Після 2020 року почала формуватися друга хвиля волонтерства, що спиралася на масові онлайн-кампанії та нові форми громадської мобілізації ресурсів, прикладами чого стали діяльність Фонду Сергія Притули та збори фонду «Спільнота Стерненка». Завдяки такій еволюції українське волонтерство набуло ознак стійкого суспільного інституту, здатного впливати на стратегічні рішення, мобілізувати значні матеріальні та людські ресурси та формувати в суспільній свідомості ідею громадянської відповідальності.

Варто підкреслити, що волонтери в Україні користуються навіть більшою довірою, ніж більшість державних інституцій. Для порівняння: у 2025 р. довіра до Збройних Сил України становила 90%, до Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) – 83%, тоді як до Верховної Ради лише 23% [112, с.1].

Світовий досвід свідчить, що благодійність та волонтерство різко активізуються у періоди криз. Так, дослідження К. Берребі, та Х. Йонах показує, що після терористичних атак значно зростала фінансова підтримка гуманітарних організацій [12, с.1].

Інші дослідження підтверджують, що гуманітарна активізація значною мірою залежить від трагічних подій та рівня суспільного емоційного напруження.

Аналітична робота М. Климак, продемонструвала чітку закономірність: збільшення кількості загиблих цивільних на 1% у конкретний день призводило до зростання обсягів донатів на 0,25–0,36% (еквівалент \$4860–\$6992). Це означає, що навіть поодинокі трагедії безпосередньо конвертувалися у хвилі суспільної фінансової підтримки, створюючи ефект швидкої мобілізації ресурсів у відповідь на людські втрати. Водночас дослідження показало, що такий емоційний імпульс мав обмежений часовий горизонт: пік активності тривав 2–3 дні, після чого поступово згасав до 10-го дня, поки нові трагічні події знову не запускали аналогічний механізм [201, с.3,4,15,19].

Не менш важливим чинником виявився інформаційний контекст. За даними того ж дослідження, зростання кількості згадок у новинах про військових і бойові дії на 1% стимулювало додаткові 0,46% пожертв, що становило близько \$2521 на день. Таким чином, масоване медійне висвітлення воєнних подій підсилювало готовність громадян робити внески, синхронізуючи емоційний відгук суспільства. У цій моделі вирішальним залишався рівень довіри: прозорість звітності та відсутність скандалів у діяльності фонду «Повернись живим» забезпечували підтримку понад 80% населення. Це свідчить, що саме поєднання емоційних тригерів і високої інституційної надійності створює стійку модель громадянського фінансування війни, де короткострокові емоційні сплески інтегруються у довгострокову систему стабільної допомоги.

Таким чином, у дослідженні М. Климак, показано, що українська модель воєнної благодійності поєднує як короткострокові емоційні імпульси, так і довгострокові інституційні чинники. З одного боку, динаміка пожертв підтверджує надзвичайну чутливість суспільства до людських втрат і новинного фону: трагічні події чи інтенсивне медіа-висвітлення здатні буквально впродовж кількох годин мобілізувати тисячі людей до фінансової підтримки армії. З іншого боку, ефект «емоційного вибуху» має короткий життєвий цикл і поступово згасає, що робить стабільність волонтерських фінансів залежною від репутації та прозорості

організацій. Саме баланс цих двох складових: емоційної мобілізації та інституційної надійності, забезпечує довгострокову життєздатність волонтерського сектору в умовах війни [201, с.20].

Український випадок має унікальність: громадяни-донори самі перебувають у зоні ризику. Це означає, що їхня мотивація не є дистанційною «солідарністю», як це відбувається у випадку міжнародних донорів чи громадян інших країн, а безпосереднім внеском у власну безпеку та виживання їхніх сімей. Благодійність і волонтерство в умовах війни трансформуються із форми альтруїзму у форму колективної самооборони. Люди, жертвуючи кошти чи час, фактично інвестують у створення умов для збереження життя та майбутнього своїх близьких.

Важливо відзначити, що такий тип участі виходить за межі класичних моделей благодійності. Якщо у мирний час пожертви часто спрямовані на допомогу «іншому» (бідним, хворим, вразливим групам), то в умовах війни «інший» і «свій» майже зливаються. У цьому полягає особливість української моделі воєнного волонтерства: вона поєднує риси солідарності, патріотизму та інстинкту самозбереження.

Ця форма участі створює новий рівень довіри у суспільстві: коли громадяни бачать прямий результат своїх внесків (закуплені дрони, бронежилети чи автомобілі на фронт), формується культура відповідального громадянства. Таким чином, благодійність у час війни стає не просто соціальним явищем, а частиною стратегії виживання, яка зміцнює як індивідуальну, так і колективну безпеку.

Досвід фонду «Повернись живим» доводить, що довіра до інституцій може переважати емоційні імпульси. Регулярна звітність, відсутність корупційних скандалів і прозора система використання коштів, саме такі чинники перетворюють одноразові емоційні пожертви на стійку, довгострокову підтримку. Саме поєднання емоційної мобілізації та інституційної надійності створює ефективну модель громадянського фінансування війни. Цю модель доповнює приклад співпраці із «monobank»: через сервіс «банка» у застосунку можна оформити щомісячні донати

на рахунок БФ «Спільнота Стерненка» [19, с.1]. Це робить процес пожертв стандартизованим і регулярним. Як зазначено у інтерв'ю співзасновника «monobank», Олега Гороховського, по всій системі було створено понад 120 тисяч таких «банок», на які українці перерахували понад 5 млрд грн загалом, а тільки збір «Rusoriz» Сергія Стерненка через цей формат залучив до 1 млрд грн. [169, с.1].

У ширшому контексті цей досвід демонструє, що волонтерські організації в Україні стали не лише каналами збору коштів, а й ключовими носіями суспільної довіри. Вони функціонують як «моральні посередники» між емоційними реакціями суспільства та реальними потребами фронту, забезпечуючи трансформацію солідарності у відчутний матеріальний ресурс. Таким чином, український кейс доводить, що у кризових умовах стійкість системи підтримки формується на перетині двох вимірів: соціальної емоційності та інституційної спроможності.

Для аналізу рівня довіри до волонтерів та обсягу пожертвувань використано кілька груп даних. Насамперед це соціологічні опитування, проведені Київським міжнародним інститутом соціології [56], та Разумков Центр [111]. Другим важливим блоком стали фінансові звіти провідних волонтерських фондів «Повернись живим» [17], Фонду Сергія Притули [20], та ініціативи United24 [186]. Крім того використовувались аналітичні матеріали Національного інституту стратегічних досліджень [118].

На їх основі, по-перше, створено узагальнену таблицю довіри до волонтерських організацій, побудовану відповідно до бази даних соціологічних опитувань 2021, 2024 та 2025 років, що дозволило простежити динаміку змін у громадській думці. По-друге, здійснено збір та систематизацію даних про щомісячні надходження до фонду «Повернись живим» у 2022–2025 рр. з урахуванням різних джерел пожертв. На основі цієї інформації побудовано графік динаміки фінансової підтримки в розрізі кварталів, що дало можливість візуалізувати коливання обсягів донатів у часі. По-третє, проведено порівняльний аналіз показників довіри та фінансових надходжень, що дозволило виявити

потенційні взаємозв'язки між рівнем суспільної довіри та масштабами благодійної підтримки. Таким чином, поєднання соціологічних та фінансових даних забезпечило комплексне бачення факторів, які впливають на сталість волонтерського руху в Україні.

Аналіз даних Разумков Центр свідчить про суттєву зміну рівня суспільної довіри до волонтерських організацій упродовж останніх років. У 2021 р. довіра становила 63,6%, тоді як недовіра – 25,1% (баланс +38,5%). Після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 р. зафіксовано різкий стрибок: у 2024 р. рівень довіри зріс до 80,3%, при цьому недовіра знизилася до 13,7% (баланс +66,6%). У 2025 р. показники залишаються стабільними: довіра – 80,0%, недовіра – 14,2% (баланс +65,8%). Таким чином, з 2022 року сформувалася нова «стеія довіри», яка утримується на рівні близько 80% [111].

Фінансові дані фонду Повернись живим демонструють подібну картину. У 2022р. було зібрано понад 5 млрд грн, у 2023 р. – 4,2 млрд грн, у 2024 р. – 3,1 млрд грн. [17].



Подібна динаміка простежується і в інших великих ініціативах: Фонді Сергія Притули [20, с.1], та United24 [186, с.1]: після піку 2022–2023 рр. обсяги

надходжень дещо знизилися, але закріпилися на стабільно високому рівні, який суттєво перевищує «довоєнні» показники. Це свідчить, що навіть на четвертому році повномасштабної війни українське суспільство зберігає готовність системно підтримувати волонтерські та благодійні проекти, що підтверджує гіпотезу про інституціоналізацію волонтерства як форми соціальної стійкості.

Зіставлення двох ключових параметрів: довіри та фінансових надходжень показує, що у 2022 р. пік довіри збігся з рекордними обсягами донатів. У 2023–2025 рр. динаміка змінилася: довіра стабілізувалася на високому рівні, тоді як обсяги пожертв поступово зменшилися, але залишилися на стабільному рівні. Це свідчить про те, що для українського суспільства благодійність перетворилася на більш звичну та регулярну практику, навіть попри зменшення обсягів внесків.

У ширшому контексті це підтверджується і даними про соціальну згуртованість в Україні. У дослідженні ПРООН / reSCORE 2023 зазначено, що показники горизонтальних відносин – співпраця у громаді, соціальна близькість, толерантність і відсутність відчуття соціальної загрози – є важливими елементами стійкості під час війни [139, с. 8–10]. Зокрема, на національному рівні показник співпраці у громаді зріс із 5,1 у 2021 році до 5,5 у 2023 році, а у великих містах – із 4,4 до 5,5, що свідчить про посилення готовності до взаємодії, спільного розв’язання проблем і опори на горизонтальні зв’язки [56, с. 9–11]. У такому соціальному середовищі довіра до волонтерів і практика пожертв стають не ізольованими явищами, а складовими ширшого процесу зміцнення горизонтальної солідарності.

Показово, що в умовах війни зростає не лише довіра до волонтерських організацій як окремих акторів, а й довіра між людьми загалом. За даними Gradus Research, у червні 2022 року 63% українців заявили, що довіряють людям загалом, тоді як у жовтні 2021 року цей показник становив 45%; довіра до мешканців свого населеного пункту зросла з 35% до 62%, а до сусідів – до 67% [216, с. 1,2]. Такі дані важливі, оскільки показують: високий рівень довіри до волонтерів не існує у

вакуумі, а формується в більш широкому середовищі підвищеної міжособистісної довіри, характерному для суспільства, що переживає спільний екзистенційний виклик.

Вищий рівень довіри та готовності до взаємодії знаходить вияв і в масштабах мобілізованих через благодійні механізми ресурсів. Так, у звіті про надходження і витрати коштів зі спеціального рахунку НБУ для підтримки Збройних Сил України, який публікується в межах UNITED24, зафіксовано, що станом на 17.01.2025 загальний обсяг витрат за відповідними напрямками становив 21,95 млрд грн, або 604,89 млн дол. США в еквіваленті [186, с. 16]. Хоча ці дані відображають уже спрямовані, а не лише акумульовані кошти, вони дають уявлення про безпрецедентний рівень ресурсів, мобілізованих через благодійні та суспільно орієнтовані канали. У цьому сенсі великі платформи і фонди постають не лише технічними інструментами збору коштів, а й інституціями довіри, через які мільйони громадян реалізують свою участь у підтримці держави, армії та постраждалого населення.

Важливо, однак, не зводити значення благодійних внесків лише до їхнього фінансового еквівалента. У політичному і соціальному сенсі пожертви є ще й формою символічної участі, яка дозволяє людям відчувати власну залученість у захист країни, навіть якщо вони не беруть безпосередньої участі в бойових діях або волонтерській роботі на місці. Мікродонат, регулярна підтримка фонду, долучення до великого збору чи поширення інформації про нього створюють ефект причетності до спільної справи. Саме тому благодійні внески є важливими не лише для фінансування конкретних потреб, а й для підтримання морального зв'язку між окремим громадянином і ширшим колективним проектом спротиву.

Цей зв'язок особливо добре простежується у співвідношенні між довірою до волонтерів і масштабами благодійних внесків. Довіра створює передумови для донатів, а регулярні й результативні збори, у свою чергу, відтворюють та зміцнюють довіру. Таким чином формується самопідсилювальний, кумулятивний

цикл: чим вищою є довіра до волонтерського руху, тим більшою є готовність громадян підтримувати його матеріально; чим масштабнішими і прозорішими стають результати такої підтримки, тим стійкішою виявляється суспільна довіра. Саме цей цикл є одним із найбільш виразних механізмів соціальної згуртованості у воєнний період, оскільки поєднує моральну підтримку, фінансову участь і спільно визнану результативність

Разом із тим високі показники довіри і масштабні благодійні внески не повинні романтизуватися як гарантовано незмінні. Довіра до волонтерського руху тримається на результативності, прозорості, публічній звітності та відсутності значних репутаційних скандалів. Благодійна активність, своєю чергою, може зазнавати впливу воєнної втоми, економічного виснаження населення, конкуренції між зборами, зміни медійного порядку денного та локальних криз довіри. Саме тому значення аналізованих індикаторів полягає не лише в тому, що вони засвідчують уже досягнутий рівень згуртованості, а й у тому, що вони дозволяють відстежувати стійкість або вразливість суспільної мобілізації у динаміці.

Довіра до волонтерів і благодійні внески в умовах повномасштабної війни є важливими емпіричними індикаторами соціальної згуртованості та мобілізації українського суспільства. Вони відображають готовність громадян до координації навколо спільної мети, делегування ресурсів громадянським ініціативам, підтримки горизонтальних мереж солідарності та участі у практиках колективної дії. Саме через ці індикатори фіксується не лише емоційна підтримка волонтерського руху, а реальна здатність суспільства конвертувати довіру у матеріальну й організаційну підтримку спільного спротиву. Це, своєю чергою, дає підстави перейти до аналізу того, як самі волонтерські практики формують горизонтальну солідарність, соціальний капітал та нові моделі взаємодії держави і громадянського суспільства.

Отже, благодійні внески в умовах війни слід розглядати як чутливий індикатор суспільної мобілізації. Вони фіксують не тільки загальну готовність допомагати, а й силу емоційно-нормативного зв'язку між індивідом і спільнотою.

Коли громадяни відгукуються на трагічні події жертвами, вони фактично перетворюють співпереживання на дію. У цьому полягає одна з найважливіших відмінностей сучасного українського досвіду: реакція на загрозу часто набуває форми не соціального паралічу, а швидкої самоорганізації та перерозподілу приватних ресурсів на користь суспільно значущих цілей.

3.2. Волонтерські практики у формуванні горизонтальної солідарності та соціального капіталу

У сучасних умовах повномасштабної війни волонтерські практики в Україні доцільно розглядати не лише як форму допомоги армії, постраждалим громадам чи внутрішньо переміщеним особам, а як один із ключових механізмів формування горизонтальної солідарності, відтворення соціального капіталу та перебудови моделей взаємодії між державою і громадянським суспільством. Якщо у мирний час волонтерство часто сприймалося переважно як сфера благодійної або гуманітарної активності, то в умовах війни воно набуло значення щоденної практики громадянської участі, через яку реалізуються взаємодопомога, довіра, координація ресурсів і колективна відповідальність. Саме тому аналіз волонтерських практик у цьому підпункті спрямований не лише на опис окремих напрямів допомоги, а на виявлення того, яким чином через них формується стійка тканина суспільних зв'язків, здатна підтримувати єдність соціуму в умовах тривалої кризи.

Сучасні українські дослідження громадянського суспільства та його взаємодії з державою дають змогу глибше розкрити інституційний вимір волонтерських практик. О. Стойко [143], аналізуючи громадянське суспільство як чинник забезпечення незалежності судової влади, підкреслює його значення як простору суспільного контролю, громадянської участі та стримування надмірної концентрації влади. У контексті цього дослідження такий підхід важливий тим, що дає змогу розглядати волонтерство як одну з практичних форм активності

громадянського суспільства, яка не замінює державні інституції, але доповнює їхню спроможність і посилює суспільний контроль за використанням ресурсів. Ю. Шайгородський [167, 168], розглядаючи взаємодію держави і громадянського суспільства, а також зв'язок волонтерства, суспільної мобілізації та довіри, акцентує увагу на тому, що громадянська активність у кризових умовах може ставати важливим ресурсом політичної стійкості. С. Даниленко [185] аналізує інституції громадянського суспільства як учасників демократичних процесів, що дозволяє трактувати волонтерські організації як частину ширшої інституційної мережі громадянської участі. О. М. Назарчук [101], досліджуючи взаємодію політичних еліт і громадянського суспільства в Україні, порушує питання якості комунікації між владою та суспільством, а Г. Буканов [23] розглядає громадянське суспільство як суб'єкт політичних комунікацій у громадсько-політичному просторі. О. Безрук [8], аналізуючи інститути публічної влади та громадянське суспільство в умовах гібридної війни, підкреслює значення джерел легітимності та взаємодії державних і недержавних акторів. У сукупності ці підходи дають підстави розглядати волонтерство як форму горизонтальної солідарності, яка одночасно зміцнює громадянське суспільство, відтворює соціальний капітал і створює новий формат взаємодії з державою – не через підміну її функцій, а через партнерське доповнення, швидкість реагування, довіру і гнучкість.

Горизонтальна солідарність у політико-соціальному вимірі означає такий тип суспільної взаємодії, за якого спільна дія виникає переважно не внаслідок вертикальної команди чи адміністративного примусу, а на основі добровільної координації, взаємного визнання потреби у співпраці та готовності брати участь у розв'язанні спільних проблем. Дослідження соціальної згуртованості в Україні показує, що вона охоплює не лише ставлення чи цінності, а й дії та поведінку, які виявляються у співпраці в громаді, довірі, відчутті належності та готовності діяти заради спільного блага. [139, с. 9–12]. У цьому сенсі волонтерські практики є однією з найбільш виразних форм матеріалізації горизонтальної солідарності, оскільки

вони переводять абстрактне почуття єдності у повторювані дії: донати, збір і доставку допомоги, пошук ресурсів, локальну взаємодію, інформаційну підтримку та участь у громадських ініціативах.

Волонтерство створює специфічний простір солідарності «знизу», в якому люди об'єднуються навколо не формального статусу, а спільно усвідомленої мети. Саме тому горизонтальна солідарність, що формується у волонтерських практиках, має не декларативний, а практичний характер. Вона не вичерпується емоційним співпереживанням, а передбачає готовність до витрати часу, коштів, сил і професійних компетенцій заради підтримки інших. У статті про механізми горизонтальної мобілізації суспільства під час війни підкреслено, що волонтерство, краудфандинг (масовий збір коштів від великої кількості людей) і самоорганізація громад «створюють інфраструктуру солідарності, зміцнюють довіру та соціальну згуртованість і водночас відкривають простір для компліментарності із державними інституціями в межах моделі гібридного врядування» [134, с. 55–56]. Ця теза є принципово важливою для розуміння українського досвіду: волонтерство не просто компенсує нестачу ресурсів, а формує горизонтальні зв'язки, що набувають стратегічного значення для стійкості суспільства.

Особливість волонтерських практик полягає в тому, що вони поєднують локальний і загальнонаціональний рівні солідарності. Людина може одночасно діяти в межах власної громади, допомагаючи сусідам, лікарні, місцевому гуманітарному штабу чи сім'ям ВПО, і бути включеною у загальнонаціональні кампанії підтримки армії або збору коштів на великі оборонні проекти. Таке поєднання різних масштабів дії створює багаторівневу структуру громадянської мобілізації, у межах якої локальні мережі допомоги стають складовою ширшої системи суспільного спротиву. У цьому аспекті волонтерські практики відіграють роль соціальних мостів, які пов'язують окремі громади, професійні спільноти, фонди, бізнес, місцеву владу й національні ініціативи в єдине поле взаємодії.

У науковій літературі така роль волонтерства добре пояснюється через категорію соціального капіталу. Дж. Коулмен визначав соціальний капітал як ресурс, укорінений у соціальній структурі, який полегшує дії акторів і робить досяжними цілі, що за відсутності таких відносин були б значно складнішими або взагалі недосяжними [183]. У цьому підході особливого значення набувають зобов'язання і очікування, інформаційні канали та соціальні норми, що підтримують колективну дію [134, с.102–104]. Волонтерські практики в Україні фактично демонструють, як соціальний капітал перетворюється на реальний ресурс допомоги: довіра спрощує передачу коштів і речей, репутація знижує транзакційні витрати, а повторювані форми взаємодії створюють сталі мережі підтримки.

Українські дослідники також підкреслюють, що соціальний капітал не зводиться до сукупності знайомств чи випадкових контактів. В. Крисаченко трактує його як сукупність креативних ресурсів соціуму, відносини в якому будуються на морально-етичних регулятивних принципах, а довіру визначає як основу соціального капіталу, без якої неможливе налагодження стійких мережевих і міжгрупових взаємодій [72, с. 8–12, 17]. Саме у цьому аспекті волонтерство є не лише наслідком уже наявного соціального капіталу, а й механізмом його подальшого відтворення. Коли громадяни бачать, що спільна дія дає результат, коли вони взаємодіють у режимі публічної звітності та відповідальності, формується досвід колективної ефективності, який підсилює готовність до наступної співпраці.

Особливо показовим є те, що в умовах війни волонтерські практики продукують як внутрішньо-груповий, так і міжгруповий соціальний капітал. Внутрішньо-груповий вимір проявляється у високому рівні згуртованості всередині команд, фондів, локальних ініціатив, громад, де учасники пов'язані спільною місією, довірою та досвідом спільної праці. Міжгруповий вимір виявляється тоді, коли через волонтерські практики виникають містки між різними соціальними середовищами: між місцевими жителями і ВПО, між цивільними й військовими,

між громадськими організаціями та бізнесом, між громадами і державними установами, між українцями всередині країни й діаспорою за кордоном. Саме завдяки такому поєднанню волонтерство зміцнює не лише локальну спаяність окремих груп, а й ширшу здатність суспільства до інтеграції.

На психологічному рівні це означає, що волонтерські практики допомагають людині пережити власну причетність до спільної дії. У статті І. Бережного та Т. Белавіної підкреслено, що волонтерство в сучасній Україні є каналом відновлення горизонтальних зв'язків довіри, стимулює культуру взаємодопомоги, підсилює відчуття колективної ефективності та сприяє формуванню нової моделі громадянської солідарності [9, с. 156–158]. Участь у волонтерських практиках створює для індивіда досвід не пасивного спостереження за кризою, а активної співучасті в її подоланні. Саме тому волонтерство виконує не лише інструментальну, а й інтеграційну функцію: воно дає людям відчуття, що їхні зусилля не розчиняються у загальному хаосі війни, а мають конкретний суспільний сенс.

Важливо, що волонтерські практики формують соціальний капітал не лише на національному, а й на рівні територіальних громад. Під час війни саме громади стали простором, де взаємодія між мешканцями, локальними лідерами, волонтерами, гуманітарними штабами та органами місцевого самоврядування набувала щоденного й прикладного характеру. Тут соціальний капітал матеріалізується у довірі до тих, хто координує допомогу, у спільній участі в розподілі ресурсів, у готовності діяти заради безпеки і підтримки вразливих груп. У цьому сенсі громада постає не лише адміністративною одиницею, а й середовищем вироблення практик взаємності. Саме на локальному рівні стає найбільш помітно, що соціальний капітал формується через повторювану співпрацю, а волонтерство перетворює цю співпрацю на норму суспільної поведінки.

Іншим важливим аспектом є те, що волонтерські практики не обмежуються прямою фізичною допомогою. Вони охоплюють також цифрові форми участі, краудфандинг, репости зборів, інформаційну координацію, онлайн-верифікацію потреб і публічну звітність. Це означає, що горизонтальна солідарність у сучасній Україні набуває не лише територіального, а й мережевого виміру. У статті про механізми горизонтальної мобілізації суспільства наведено приклад, як через цифрові платформи і банківські застосунки мобілізуються значні суми на підтримку армії та гуманітарних потреб, а культура «малих зборів» у соціальних мережах функціонує завдяки мережам довіри, чітко визначеним цілям і прозорому звітуванню [139, с. 57–58]. Тим самим навіть невеликий індивідуальний внесок стає частиною великої колективної дії, а цифрове середовище перетворюється на інфраструктуру горизонтальної солідарності.

Отже, соціальний капітал, який відтворюється у волонтерських практиках, має не лише моральний, а й організаційний вимір. Він охоплює довіру, взаємні очікування, доступ до інформації, здатність швидко координуватися, репутаційні механізми, норми підзвітності та символічне визнання доброчесності. Саме цей комплекс робить можливим існування великих волонтерських брендів і локальних ініціатив одночасно. Великі фонди акумулюють масштабний репутаційний капітал, що дозволяє їм мобілізувати значні ресурси, тоді як локальні групи виробляють щільні форми довіри і взаємності на рівні безпосереднього контакту. Разом ці два рівні створюють складну архітектуру громадянського суспільства, в якій різні типи волонтерських практик взаємно підсилюють один одного.

Проте значення волонтерства для сучасної України полягає не лише у відтворенні горизонтальних зв'язків між громадянами. Не менш важливим є те, що волонтерські практики змінюють саму модель взаємодії держави і громадянського суспільства. У мирний час ці відносини часто описувалися через логіку дистанції: держава ухвалює рішення, а громадський сектор реагує на них, критикує або пропонує альтернативи. У воєнних умовах така схема виявилася недостатньою.

Реальні потреби армії, цивільного населення, деокупованих громад і гуманітарного сектору вимагали швидкої координації, а отже – більш гнучкого й партнерського формату взаємодії.

Звіт ICAP «Єднання» про громадянське суспільство України в умовах війни показує, що у 2025 році провідними сферами діяльності ОГС залишалися допомога армії та ветеранам, допомога жертвам війни і переселенцям, робота з вразливими групами, освітні проекти, психологічна та правова допомога, охорона здоров'я і надання соціальних послуг [39, с. 51–54]. Сам по собі такий спектр свідчить про те, що волонтерські та громадські ініціативи давно вийшли за межі ситуативної благодійності. Вони діють у тих зонах, де перетинаються суспільні потреби, локальні проблеми громад і функції публічної влади. Саме тому взаємодія з державними структурами, місцевим самоврядуванням, військовими адміністраціями та соціальними службами стала для громадського сектору не винятком, а буденною практикою.

Показово, що в межах того самого звіту зафіксовано як приклади конструктивної співпраці ОГС і влади, так і проблемні місця такого партнерства. До позитивних практик віднесено роботу рад волонтерів, рад ВПО, гуманітарних рад, координаційних рад з відновлення, відповідь влади на запити громадськості та надання списків людей, які потребують нагальної допомоги [9, с. 118–120]. Водночас серед негативних практик названо імітацію громадської участі, саботаж співпраці, недовіру до ОГС як експертів, вибірккову взаємодію влади лише зі «своїми» організаціями та закритість інформації [9, с. 120–121]. Це свідчить, що волонтерські практики не усувають усіх суперечностей між державою і громадянським суспільством, але примушують обидві сторони шукати нові моделі координації.

У цьому сенсі волонтерські організації виступають своєрідною проміжною ланкою між потребами суспільства та можливостями держави. Вони не замінюють державні інституції повністю, але компенсують їхню обмежену швидкість, дефіцит

локальної інформації або нестачу гнучкості. Водночас саме через співпрацю з волонтерським сектором держава отримує доступ до мереж довіри, які вже існують у громадах, а громадянське суспільство – можливість впливати на публічні рішення, механізми розподілу допомоги та моделі відновлення. Тому волонтерство доречно розглядати як одну з форм посередництва, завдяки якій взаємодія держави і суспільства стає менш ієрархічною та більш партнерською.

Нормативне закріплення волонтерської діяльності в українському законодавстві також свідчить про інституційне визнання такого типу участі. Закон України «Про волонтерську діяльність» визначає її як «добровільну, соціально спрямовану, неприбуткову діяльність, що здійснюється шляхом надання волонтерської допомоги», а серед напрямів прямо передбачає допомогу громадянам, постраждалим внаслідок воєнного стану та збройної агресії, а також допомогу Збройним Силам України, правоохоронним органам і органам державної влади в особливий період [125]. Однак фактичні практики воєнного часу свідчать, що реальна динаміка волонтерства часто випереджає правове регулювання. Саме тому у сфері взаємодії держави й волонтерського сектору продовжують виникати питання щодо прозорості зборів, оподаткування «банок», ввезення гуманітарної допомоги, безпеки активістів та формалізації співпраці з владою.

На це прямо вказують і результати дослідження ICAP «Єднання», де респонденти серед ключових проблем ОГС називали фінансові й кадрові труднощі, психологічне вигорання, недостатню взаємодію та координацію з органами влади, донорами і місцевим самоврядуванням, а також правову невизначеність у деяких чутливих питаннях [39, с. 106–111]. Тобто партнерство держави і громадянського суспільства в Україні є не завершеним інституційним дизайном, а процесом постійного налаштування. Втім саме війна показала, що навіть за наявності суперечностей волонтерські практики здатні формувати середовище, в якому взаємодія держави і суспільства стає функціонально необхідною.

Ще один принципово важливий наслідок волонтерських практик полягає у зміні соціальної уяви про саму державу. Через участь у волонтерстві громадяни дедалі частіше сприймають державність не як відокремлену бюрократичну систему, а як спільний проект, підтримання якого залежить і від їхньої власної активності. Звідси походить особливий формат лояльності, за якого підтримка армії, громад, медичних закладів або програм реабілітації одночасно є підтримкою держави як політичної спільноти. Саме тому взаємодія між волонтерськими організаціями і державними інституціями має не лише організаційний, а й символічний вимір: вона закріплює відчуття спільної відповідальності за виживання, оборону і відновлення країни.

У ширшій перспективі це означає, що волонтерські практики формують нову культуру громадянської участі. Її ознаками є готовність до швидкої мобілізації, публічна підзвітність, визнання цінності координації, опора на репутацію, повага до досвіду самоорганізації та сприйняття солідарності як повсякденної норми, а не виняткової реакції на надзвичайну ситуацію. Саме на цьому перетині горизонтальної солідарності, соціального капіталу й партнерства з державою волонтерство в Україні поступово набуває рис довготривалої суспільної інфраструктури. Його значення виходить далеко за межі воєнної допомоги: через нього суспільство виробляє навички, які будуть критично важливими і в період повоєнного відновлення.

Таким чином, волонтерські практики в сучасній Україні виступають одним із головних механізмів формування горизонтальної солідарності, оскільки об'єднують громадян навколо спільної дії не через примус, а через добровільну координацію, довіру та відповідальність. Водночас вони є одним із найважливіших чинників відтворення соціального капіталу, адже перетворюють довіру, репутацію, інформаційні канали й норми взаємності на реальний ресурс колективної дії. Нарешті, через волонтерські практики змінюється і модель взаємодії держави та громадянського суспільства: вона дедалі більше набуває рис партнерства, в якому

суспільство не просто очікує рішень згори, а співпрацює з державою в забезпеченні оборони, гуманітарної підтримки, стійкості громад та процесів відновлення. Саме ця сукупність процесів дає підстави розглядати волонтерство не як периферійне явище кризового часу, а як один із базових механізмів консолідації українського суспільства.

Значимо, що консолідація українського суспільства в умовах повномасштабної війни не може бути пояснена одним окремим фактором. Вона формується як багаторівневий процес, у якому взаємодіють політико-громадянські, зовнішньополітичні, мовно-культурні, історико-пам'яттєві, релігійні, морально-ціннісні, інформаційно-комунікаційні, територіально-гуманітарні, ноосферно-гуманістичні та соціально-волонтерські чинники. Саме у взаємодії цих складових волонтерство набуває ролі не лише форми допомоги, а й механізму соціальної інтеграції, мобілізації ресурсів, зміцнення довіри, відтворення соціального капіталу і практичного втілення солідарності [152, с. 12–16; 46, с. 255–261].

Водночас зазначені чинники не є рівнозначними за своєю інтенсивністю та функціональним навантаженням. Одні з них формують ціннісне та ідентифікаційне підґрунтя консолідації, інші забезпечують її інституційне та комунікаційне оформлення, тоді як окремі чинники надають їй безпосередньо практичного, діяльнісного змісту. У цьому підпункті вони розглядаються не ізольовано, а крізь призму волонтерства як соціально-політичного феномену, що поєднує індивідуальну ініціативу, колективну дію та партнерство між суспільством і державою.

Сучасні українські дослідження дають змогу поглибити розуміння волонтерства саме як чинника консолідації, а не лише як окремого епізоду громадянської активності. А. Рубан [129], аналізуючи консолідацію українського суспільства як політичний процес, акцентує увагу на її зв'язку з узгодженням суспільних інтересів, формуванням спільних цілей і здатністю різних соціальних груп діяти в межах єдиного політичного простору. В. Крисаченко [71], розглядаючи

довіру та людяність як моральні імперативи формування сучасної української політичної нації, підкреслює значення ціннісних основ єдності, без яких консолідація не може бути стійкою. О. Корнієвський [63] у дослідженні соціальної згуртованості українського суспільства в умовах війни показує, що довіра, взаємодопомога та громадянська участь виступають важливими ресурсами суспільної стійкості. С. Дерев'янка [41] пов'язує майбутній демократичний розвиток України з активністю громадянського суспільства, згуртованістю та здатністю громадян брати участь у виробленні спільного політичного майбутнього. О. Шишкін [171], аналізуючи чинники формування національної стійкості, звертає увагу на значення громадянської активності, взаємної підтримки та готовності суспільства протистояти зовнішнім загрозам. У такому контексті волонтерство виступає не допоміжним або ситуативним явищем, а одним із практичних чинників консолідації, у якому поєднуються довіра, солідарність, національна стійкість, громадянська відповідальність і готовність суспільства діяти як єдиний політичний суб'єкт.

З огляду на викладене, чинники консолідації українського суспільства доцільно розглядати не як однакові за своєю роллю, а як такі, що виконують різні функції у межах спільного консолідаційного процесу. У такій аналітичній перспективі соціально-волонтерський чинник постає як найбільш практично виражений, оскільки саме через нього безпосередньо реалізуються горизонтальна солідарність, мережі взаємодопомоги, культура участі та моделі співпраці держави і громадянського суспільства. Політико-громадянський та зовнішньополітичний чинники задають ширшу рамку суспільної єдності та стратегічного спрямування. Мовно-культурний, історико-пам'яттєвий, морально-ціннісний і релігійний чинники поглиблюють ціннісний та символічний зміст консолідаційних процесів. Інформаційно-комунікаційний і територіально-гуманітарний чинники забезпечують їхню практичну динаміку, поширення та стійкість. У свою чергу,

ноосферно-гуманістичний чинник дає змогу розглядати українське волонтерство не лише як реакцію на воєнні виклики, а і як прояв ширшої цивілізаційної суб'єктності.

Таке бачення узгоджується і з класичними підходами до соціального капіталу. У працях Р. Патнема показано, що стійкість демократичних інститутів пов'язана не лише з вертикальною організацією влади, а й із розвиненими горизонтальними мережами довіри, взаємності та громадянської участі [208, с. 176–179]. Дж. Коулмен, своєю чергою, розглядає соціальний капітал як ресурс, що виникає в самих соціальних відносинах і дозволяє досягати спільних цілей завдяки зобов'язанням, очікуванням, довірі та нормам взаємності [183, с. 95–100]. Для українського випадку це означає, що волонтерські практики не лише спираються на вже наявну довіру, а й відтворюють її у формі повторюваних успішних дій, що постійно зміцнюють здатність суспільства до самоорганізації.

Ієрархія чинників у цьому сенсі має не формальний, а функціональний характер. Центральні чинники забезпечують безпосереднє переведення солідарності у практику спільної дії; похідні й підтримувальні – закріплюють цю практику в просторі ідентичності, культури, пам'яті, моралі, територіальної взаємодопомоги та духовної стійкості. Тому соціально-волонтерський, політико-громадянський та інформаційно-комунікаційний чинники доцільно розглядати як операційне ядро консолідації, тоді як мовно-культурний, історико-пам'яттєвий, релігійний, морально-ціннісний, територіально-гуманітарний і ноосферно-гуманістичний чинники виконують функцію ціннісного, символічного й інтеграційного закріплення результатів цієї колективної дії.

У такому підході волонтерство постає не як один із багатьох супровідних феноменів війни, а як своєрідний аналітичний фокус, через який можна простежити політичні, соціальні, культурні, моральні, інформаційні, територіальні та гуманітарні зміни в українському суспільстві. Саме крізь призму волонтерства стає особливо помітно, що консолідація не є одномоментною реакцією на загрозу, а

формується як складний процес перетворення цінностей на дії, дій – на сталі мережі взаємодії, а мереж взаємодії – на нову якість суспільної стійкості [152, с. 12–14].

Водночас цей підпункт не зводиться до простого переліку чинників. Його завдання полягає у тому, щоб синтезувати результати попередніх підпунктів розділу й показати, яким чином різні виміри волонтерської активності сплітаються у єдину консолідаційну модель. Якщо у підпункті 3.1 було обґрунтовано, що повномасштабна війна стала каталізатором громадянської самоорганізації, а у підпункті 3.2 довіра до волонтерів і благодійні внески були розглянуті як емпіричні індикатори згуртованості та мобілізації, то в цьому підпункті акцент переноситься на виявлення тих структурних чинників, через які волонтерські практики перетворюються на механізм довготривалої суспільної єдності.

Політико-громадянський чинник

Політико-громадянський чинник посідає важливе місце у процесах консолідації українського суспільства, оскільки безпосередньо пов'язаний із формуванням спільної політичної ідентичності, легітимацією державної влади та практиками активного громадянства. Умови повномасштабної війни радикально трансформували зміст громадянства: воно дедалі менше сприймається як формальний правовий статус і дедалі більше – як готовність до участі, відповідальності та співпраці заради захисту держави. Саме в цьому контексті волонтерство стало однією з найвиразніших форм практичного втілення активного громадянства в Україні.

До початку повномасштабної війни політична самоідентифікація в Україні характеризувалася значною фрагментарністю. Регіональні, мовно-культурні та геополітичні відмінності нерідко послаблювали відчуття єдності політичної нації. Після 24 лютого 2022 року ця конфігурація істотно змінилася: екзистенційна загроза державності прискорила формування спільної політичної лояльності, а масова участь у волонтерських практиках стала механізмом щоденного підтвердження цієї лояльності на практиці. Людина, яка волонтерить, донатить,

евакуює, підтримує військових або організовує гуманітарну допомогу, фактично вступає у простір активного громадянства, де держава мислиться не як зовнішній апарат, а як спільний політичний проект [137, с. 251–253].

Особливу роль у цьому процесі відіграє взаємозв'язок між довірою до Збройних Сил України, довірою до волонтерського руху та легітимністю держави в цілому. ЗСУ в умовах війни стали символом національної єдності й суверенітету, тоді як волонтерські організації забезпечили швидке закриття критичних потреб, на які держава не завжди могла відреагувати з потрібною оперативністю. У результаті волонтери виступили посередниками між суспільством і державою, а їхня діяльність сприяла підвищенню легітимності державних інституцій через видимий результат спільної дії. Це один із найважливіших політичних ефектів волонтерства: держава перестає сприйматися як відчужений інститут, а набуває рис спільної справи, у реалізації якої беруть участь громадяни.

Політико-громадянський чинник проявляється і в тому, що волонтерські практики формують новий тип відносин між громадянином і публічною владою. У цих відносинах громадянин не лише очікує рішень згори, а й бере участь у виробленні, підтримці та коригуванні рішень, пов'язаних із безпекою, гуманітарним реагуванням, підтримкою постраждалих громад та відновленням. Саме тому цей чинник доцільно розглядати як базовий: він створює внутрішню політичну основу для консолідації суспільства через поєднання громадянської ідентичності, довіри та практик участі [39, с. 127–131].

Показово, що така участь не обмежується лише пожертвами чи матеріальною підтримкою. Через волонтерські ініціативи громадяни набувають досвіду координації, відповідальності, публічної комунікації, контролю за використанням ресурсів та солідарної дії на користь ширшої спільноти. Саме тому політико-громадянський чинник у сучасній Україні слід тлумачити як процес перетворення громадянина з пасивного адресата державної політики на співучасника вироблення і підтримання суспільної стійкості.

У цьому сенсі політико-громадянський чинник не існує ізольовано від процесів, розглянутих у підпунктах 3.1 і 3.2. Саме громадянська самоорганізація, що активізувалася після 24 лютого 2022 року, створила соціальну базу для розширення волонтерських практик, а стабільно високий рівень довіри до волонтерів і пов'язаних із ними благодійних механізмів надав цим практикам публічної легітимності. Отже, волонтерство тут виступає не лише інструментом допомоги, а формою активного громадянства, через яку суспільство безпосередньо включається у підтримку держави, армії та громад [137, с. 39–40].

Зовнішньополітичний чинник

Зовнішньополітичний чинник є одним із найпотужніших драйверів консолідації українського суспільства, оскільки саме зовнішня загроза стала тригером масового волонтерства, переосмислення національних пріоритетів і чіткішого усвідомлення меж між «своїм» і «чужим». Російська агресія виступила не лише військовою небезпекою, а й цивілізаційним викликом, який змусив суспільство чіткіше окреслити власну політичну і ціннісну спільноту. За таких умов волонтерство стало інструментом не тільки внутрішньої мобілізації, а й зовнішньої репрезентації українського суспільства як зрілого, відповідального та здатного до самоорганізації [152, с. 251–253].

Відмежування від російського політичного та культурного простору в умовах повномасштабної війни набуло глибоко практичного змісту. Українське суспільство дедалі виразніше асоціює себе з європейським та євроатлантичним простором, де свобода, людська гідність, демократія і взаємодопомога є не декларативними гаслами, а повсякденними нормами. Волонтерський рух у цьому контексті виконує подвійну функцію: з одного боку, він забезпечує внутрішню стійкість, а з іншого – виступає практичним втіленням цінностей, з якими Україна пов'язує свій цивілізаційний вибір.

Не менш важливим є міжнародний вимір волонтерських практик. Волонтерські мережі стали каналами залучення ресурсів із-за кордону, співпраці з

українською діаспорою, міжнародними благодійними організаціями, громадськими ініціативами та партнерами з демократичних держав. Саме через них внутрішня мобілізація поєдналася із зовнішньою солідарністю. У цьому сенсі волонтерство виконує роль своєрідної «народної дипломатії»: воно сприяє поширенню правдивої інформації про війну, формуванню міжнародної довіри до України та зміцненню її суб'єктності у глобальному просторі.

Зовнішньополітичний чинник, таким чином, не обмежується впливом самої війни як загрози. Він охоплює й той факт, що волонтерські практики стали засобом включення українського суспільства у ширші мережі міжнародної солідарності. У підсумку саме через зовнішньополітичний вимір волонтерство сприяє консолідації не лише навколо захисту від агресії, а й навколо спільного бачення місця України у світі.

Соціально-волонтерський чинник як ключовий

Соціально-волонтерський чинник є ключовим у структурі чинників консолідації, оскільки саме через волонтерство відбувається практична реалізація солідарності, взаємодопомоги та громадянської відповідальності. На відміну від інших чинників, що часто мають переважно ціннісний, символічний або ідентифікаційний характер, цей чинник безпосередньо проявляється у діях. Він дає змогу побачити, як суспільна єдність стає повсякденною практикою: у зборах коштів, логістиці, підтримці військових, евакуації, гуманітарній допомозі, турботі про ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та локальні громади [137, с. 52–58].

Окрему увагу в межах аналізу соціально-волонтерського чинника варто приділити сучасним дисертаційним дослідженням волонтерства, громадянського суспільства, участі та довіри. Правове забезпечення волонтерської допомоги Збройним Силам України досліджує І. Дробіна [44], психологічний вимір волонтерського вчинку – Я. Дикий [43], залучення молоді до волонтерської діяльності – В. Овчарова [108], соціальну активність студентів у волонтерській діяльності – А. Котелевець [65], питання стійкості та адаптаційного потенціалу

волонтерів розглядає С. Барінов [6], механізми суспільно-владної взаємодії на рівні громад – Р. Саєвич [132], вплив децентралізації на громадянське суспільство – О. Харитонюк [157], громадські обговорення – О. Бутков [24], інтернет-технології у соціально-політичному житті – Р. Мішок [98], а інструменти участі громадян у місцевому самоврядуванні – Ю. Лукашевський [84].

Масове поширення волонтерства в Україні, особливо після 2022 року, створило підґрунтя для формування нової моделі горизонтальної солідарності. За даними досліджень, громадянська участь у різних формах спротиву і допомоги набула масового характеру: пожертви на армію, волонтерство на користь людей у потребі, підтримка ЗСУ, розміщення ВПО, участь у локальних ініціативах та інформаційному спротиві стали соціально нормалізованими практиками [213, с. 8–10]. У такій ситуації волонтерство виступає не як активність окремої групи ентузіастів, а як фундамент суспільної мобілізації.

Саме волонтерські мережі в сучасній Україні фактично виконують функцію нової соціальної інфраструктури. Вони забезпечують оперативне реагування на виклики війни, організовують постачання ресурсів, підтримку військових, допомогу переселенцям і громадам, що постраждали від бойових дій. Волонтерська діяльність у громадах безпосередньо пов'язана з формуванням стійкості та наращуванням соціального капіталу, оскільки у процесі спільної діяльності відтворюються довіра, готовність до кооперації та відчуття спільної відповідальності.

Особливістю українського волонтерського руху є його децентралізований, мережевий характер. Формальні організації, неформальні групи та окремі громадяни утворюють складну систему взаємодії, що здатна функціонувати навіть в умовах обмежених державних ресурсів. Така розгалуженість має надзвичайно важливий консолідаційний ефект: люди долучаються не лише до допомоги як такої, а й до спільнот взаємної довіри, репутації та співпраці. Через повторювані практики зборів, звітності, розподілу ресурсів, координації та взаємної підтримки формується

досвід колективної ефективності, що є одним із ключових компонентів соціального капіталу [72, с. 20–21].

Не менш важливим аспектом соціально-волонтерського чинника є формування партнерства між державою та громадянським суспільством. Історично український волонтерський рух виник як відповідь на обмежену спроможність держави швидко реагувати на виклики війни. Проте з часом ці відносини поступово трансформувалися в модель співпраці та взаємо доповнення. Волонтери не просто компенсують інституційні обмеження, а й прискорюють зміну державних практик, підвищують їхню адаптивність, а подекуди виступають каталізаторами інституційного оновлення [137, с. 127–131].

Саме тому соціально-волонтерський чинник доцільно розглядати як ядро консолідаційного процесу в сучасній Україні. Він поєднує горизонтальну солідарність, мережі довіри, мобілізацію приватних ресурсів, співпрацю з державними структурами та практику підтримання суспільної стійкості. Через нього консолідація перестає бути абстрактною категорією і набуває форми безпосередньо пережитої колективної дії [137, с. 52–58].

Важливо і те, що соціально-волонтерський чинник не лише доповнює державну спроможність, а й змінює самі стандарти очікувань суспільства щодо ефективності, прозорості та швидкості реагування. Через постійне порівняння формальних процедур із гнучкими волонтерськими практиками в українському суспільстві формується новий запит на партнерську державу, здатну взаємодіяти з громадянським сектором не у режимі підпорядкування, а у режимі кооперації. Саме тому волонтерство виступає не тимчасовою компенсацією недоліків держави, а чинником модернізації самої моделі державно-суспільної взаємодії [137, с. 127–132].

Соціально-волонтерський чинник слід розглядати і в локальному вимірі. Війна радикально посилила роль територіальних громад, а отже – і значення локального соціального капіталу. Волонтерські центри, гуманітарні штаби,

ініціативи взаємодопомоги, мережі підтримки ВПО та локальні збори на армію створили в громадах нову тканину соціальних відносин, у якій взаємодія ґрунтується не лише на сусідстві, а на спільній відповідальності та спільному досвіді кризи. У результаті громади, які активно включилися у волонтерські практики, виявили вищу здатність до самоорганізації, адаптації та відновлення.

У цьому контексті продуктивним є і підхід П. Бурд'є, який розглядав соціальний капітал як ресурс, що виникає з належності до мережі стійких зв'язків, взаємного визнання та символічного авторитету [177, с. 248–251]. Для українського випадку це означає, що волонтерські організації накопичують не лише матеріальні ресурси, а й репутаційний, символічний та комунікаційний капітал. Саме завдяки цьому великі фонди, відомі волонтери та перевірені ініціативи здатні швидко мобілізувати значні суми коштів, людей і міжнародну підтримку. Репутація тут перетворюється на реальний ресурс колективної дії.

Не менш важливим у цьому контексті є підхід Дж. Коулмена до розуміння соціального капіталу. Волонтерські мережі в Україні функціонують на основі взаємних очікувань, репутації, зобов'язань та норм взаємності. Люди переказують кошти, довіряють координаторам, передають обладнання, долучаються до евакуацій, гуманітарних штабів чи логістики не тому, що змушені це робити формально, а тому, що існує впевненість у взаємній добросовісності та наявності спільної мети [183, с. 98–102]. Така структура очікувань і взаємних зобов'язань дозволяє суспільству діяти швидко навіть за відсутності складних бюрократичних механізмів, а отже – збільшує колективну ефективність спільноти.

Окремої уваги потребує те, що соціально-волонтерський чинник поєднує обидва типи соціального капіталу, про які писав Р. Патнем: внутрішньогруповий (bonding) та міжгруповий (bridging). З одного боку, волонтерські команди, локальні штаби, ініціативні групи і фонди формують щільні зв'язки довіри між «своїми», тобто всередині спільнот, об'єднаних спільним досвідом, цінностями та практикою взаємної підтримки. З іншого боку, волонтерство створює містки між різними

соціальними групами: військовими й цивільними, місцевими громадами і ВПО, бізнесом і благодійними фондами, місцевою владою і неформальними ініціативами, українським суспільством та міжнародними партнерами [208, с. 173–176]. Саме ця здатність одночасно зміцнювати внутрішню єдність і будувати міжгрупові мости робить волонтерські практики таким потужним інструментом консолідації.

Інформаційно-комунікаційний чинник

Інформаційно-комунікаційний чинник набуває визначального значення у воєнний період, оскільки сучасні конфлікти відбуваються не лише у військовій, а й в інформаційній площині. Формування спільного інформаційного простору, координація допомоги, поширення перевірених даних та протидія дезінформації безпосередньо впливають на здатність суспільства до самоорганізації. Для волонтерського руху цей чинник є критично важливим, бо саме комунікація створює умови для зборів, мобілізації учасників, звітності та підтримання довіри.

Після початку повномасштабного вторгнення Україна сформувала безпрецедентний формат інформаційної координації через єдиний новинний марафон, цифрові платформи, державні канали комунікації та соціальні мережі. Це дозволило зменшити панічні настрої, забезпечити оперативне інформування населення та створити спільне бачення ключових подій війни. У межах такого інформаційного простору волонтерські ініціативи здобули можливість швидко взаємодіяти з аудиторією, поширювати перевірені запити та формувати культуру оперативної допомоги [188].

Соціальні мережі стали інфраструктурою волонтерських мереж. Саме через цифрові платформи сьогодні організовуються збори коштів, розподіл гуманітарної допомоги, пошук транспорту, підтримка евакуації, допомога військовим підрозділам і публічна звітність. У цьому сенсі інформаційно-комунікаційний чинник тісно пов'язаний із цифровізацією волонтерства, але виходить за її межі, оскільки охоплює також питання довіри до джерел інформації, репутаційних механізмів та спільного інформаційного порядку денного [155].

Не менш важливою є протидія дезінформації. Російська Федерація системно використовує інформаційні атаки як інструмент підриву суспільної стабільності, послаблення довіри та демобілізації населення. Саме тому діяльність Центру протидії дезінформації при РНБО, а також стратегічні комунікації держави, медіа й громадянського суспільства стають елементом консолідації. Волонтерський рух у цьому процесі виступає не лише споживачем інформації, а й активним виробником суспільно значущих наративів солідарності, підтримки та стійкості [160].

Водночас саме в інформаційному просторі найгостріше виявляється вразливість консолідаційних процесів до дезінформації та маніпуляцій. Російські інформаційні операції спрямовані на підрив довіри до волонтерського руху, державних інституцій та міжособистісної кооперації загалом. Тому захист інформаційного середовища, перевірка зборів, боротьба з псевдоволонтерством і швидке спростування фейків слід розглядати не лише як завдання кібер - чи медіа безпеки, а як умову збереження соціального капіталу та горизонтальної солідарності. У цьому сенсі інформаційно-комунікаційний чинник є не допоміжним, а стратегічним елементом консолідації.

Інформаційно-комунікаційний чинник також посилює горизонтальну солідарність через ефект мережевого поширення участі. Репости зборів, цифрові «банки», онлайн-спільноти, публічна верифікація потреб та швидка комунікація між волонтерами, донорами і отримувачами допомоги знижують бар'єр входу до волонтерської діяльності. У такій системі навіть невелика дія – поширення інформації, мікродонат, участь у чаті координації – стає елементом колективної взаємодії. Це означає, що інформаційна інфраструктура війни працює не лише як канал передачі даних, а як механізм розширення практик солідарності.

Зв'язок інформаційно-комунікаційного чинника з уже розглянутими підпунктами є особливо очевидним. Саме інформаційне середовище багато в чому забезпечує той рівень видимості результатів, який у підпункті 3.2 було визначено як одну з передумов високої довіри до волонтерів і стабільності благодійних

внесків. Соціальні мережі, месенджери, стріми, звітні пости, цифрові платформи збору коштів і публічні dashboard-механізми (цифрові панелі з відкритими даними про хід зборів, надходження та використання коштів) перетворили волонтерство на постійно підтримувану форму суспільної участі, де прозорість і публічність стають елементами самої структури довіри [137, с. 39–40].

Територіально-гуманітарний чинник

Територіально-гуманітарний чинник безпосередньо пов'язаний із подоланням наслідків внутрішнього переміщення населення, руйнуванням соціальних зв'язків та необхідністю інтеграції різних регіонів у єдиний соціальний простір. Масштабна міграція громадян усередині країни створила нові виклики, але водночас стала поштовхом до розвитку потужних механізмів взаємодопомоги. Саме волонтерські ініціативи стали першою і найгнучкішою ланкою реагування на потреби внутрішньо переміщених осіб, постраждалих громад і територій, що зазнали руйнувань [35, с. 112–113].

Після початку повномасштабного вторгнення Україна зіткнулася з однією з найбільших хвиль внутрішнього переміщення в Європі з часів Другої світової війни. Це спричинило безпрецедентне навантаження на громади, системи соціального захисту, освітню інфраструктуру, медичні заклади та місцеве самоврядування. У цих умовах волонтери забезпечували ВПО житлом, гуманітарною допомогою, юридичною й психологічною підтримкою, сприяли працевлаштуванню та первинній адаптації. Таким чином, територіально-гуманітарний чинник безпосередньо втілювався через волонтерські практики підтримки, які зменшували ризики фрагментації суспільства [35].

Особливо важливим наслідком цих процесів стала міжрегіональна взаємодопомога. Західні та центральні області стали осередками прийому переселенців, гуманітарного забезпечення та логістики допомоги для прифронтових і деокупованих територій. Така взаємодія поступово послаблювала традиційні регіональні стереотипи, оскільки люди з різних частин країни

включалися у спільний простір допомоги та відповідальності. У цьому контексті волонтерство виступає механізмом «зшивання» країни, створюючи прямі горизонтальні зв'язки між регіонами та громадами.

Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади також має глибокий консолідаційний потенціал. Спільна діяльність у гуманітарних штабах, локальних волонтерських центрах, ініціативах допомоги дітям, літнім людям і постраждалим формує нові моделі співіснування, в яких територіальні відмінності дедалі більше трансформуються у взаємодоповнюваність. Саме тому територіально-гуманітарний чинник слід розглядати як один із найважливіших практичних вимірів волонтерської консолідації.

Морально-ціннісний чинник

Морально-ціннісний чинник є одним із фундаментальних елементів консолідації, оскільки саме він визначає внутрішні мотивації поведінки громадян, їхню готовність до взаємодопомоги, солідарності та відповідальності за спільне благо. Повномасштабна війна спричинила глибоку переоцінку базових життєвих орієнтирів: безпека, свобода, гідність, справедливість і взаємна підтримка вийшли на передній план суспільного дискурсу. Волонтерство в цьому контексті стало не просто формою активності, а соціально схваленою моделлю моральної поведінки.

Масове залучення громадян до волонтерської діяльності свідчить про переорієнтацію від індивідуалістичних моделей поведінки до колективних практик взаємної підтримки. У цих практиках альтруїзм, допомога незнайомим людям, донати на суспільно значущі потреби та готовність жертвувати власними ресурсами набувають статусу норми. Саме тому Україна суттєво покращила свої показники у World Giving Index після 2022 року: суспільство не лише співпереживає, а систематично включається у практики допомоги [226].

Участь у волонтерських ініціативах забезпечує перехід від цінностей до дій. Через збір коштів, гуманітарну підтримку, евакуацію, турботу про військових та постраждалих, підтримку дітей, ветеранів і громад громадяни реалізують принципи

солідарності, гуманізму і взаємної відповідальності. Саме в цьому полягає об'єднуючий потенціал волонтерства: воно не лише апелює до цінностей, а закріплює їх у повторюваних формах діяльності [201].

Морально-ціннісний чинник також пов'язаний із переосмисленням категорій свободи, гідності та справедливості. Під впливом війни ці цінності перестають бути суто політичними лозунгами й набувають екзистенційного значення. Волонтерські практики є одним із головних способів їхнього втілення, бо створюють середовище, в якому моральна підтримка і практична дія існують нерозривно. Саме тому морально-ціннісний чинник є не похідним, а системоутворювальним щодо ширшої культури суспільної консолідації [137, с. 249].

Мовно-культурний чинник

Мовно-культурний чинник посідає особливе місце у процесах консолідації, оскільки через мову та культуру формується спільний ціннісний простір, національна ідентичність і відчуття належності до політичної спільноти. Для України цей аспект є надзвичайно важливим з огляду на тривалу колоніальну спадщину та систематичне використання мовного питання як інструменту політичного тиску. Умови повномасштабної війни посилили роль української мови як символу державності, самоідентифікації та культурного спротиву.

Після 2022 року значно зросла частка громадян, які перейшли на використання української мови у повсякденному житті та публічній комунікації. Водночас активізувалося виконання законодавства щодо функціонування української мови як державної. У цьому процесі волонтерство відіграє помітну роль: культурні та освітні волонтерські ініціативи, мовні курси для ВПО, благодійні культурні заходи, просвітницькі кампанії та волонтерські проекти в громадах сприяють зміцненню мовної єдності не шляхом примусу, а через добровільну участь і культурну інтеграцію [175].

Культурний вимір цього чинника не менш значущий. В умовах війни культура набуває значення ресурсу національної безпеки, оскільки протистояння з

РФ має не лише військово-політичний, а й ідентифікаційний характер. Через волонтерські практики популяризуються українська історія, література, музика, мистецтво, кінематограф, локальна спадщина і сучасні культурні продукти. Це формує спільний символічний простір, у якому суспільство дедалі менше залежить від імперських і пострадянських наративів.

Отже, мовно-культурний чинник консолідації реалізується через поєднання культурного відродження, мовної інтеграції та волонтерської активності. Волонтерство в цьому випадку постає не лише каналом допомоги, а й механізмом поширення спільних смислів, цінностей і символів, які роблять суспільну єдність глибшою та стійкішою.

Історико-пам'яттєвий чинник

Історико-пам'яттєвий чинник відіграє важливу роль у процесах консолідації українського суспільства, оскільки саме через спільну історичну пам'ять формується відчуття єдності, наступності поколінь та колективної ідентичності. Переосмислення травматичного минулого – Голодомору, політичних репресій, радянського тоталітаризму, боротьби за незалежність – створює підґрунтя для сучасної солідарності. В умовах повномасштабної війни цей чинник набув особливої актуальності, адже суспільство не лише звертається до минулого, а й активно формує нові наративи пам'яті, пов'язані з подіями сучасної війни [104].

У цьому процесі волонтерський рух виступає одним із ключових суб'єктів збереження та актуалізації пам'яті. Через волонтерські ініціативи документуються воєнні злочини, збираються свідчення очевидців, створюються онлайн-архіви, меморіальні проекти, ініціативи вшанування загиблих військових та цивільних, локальні музеї й публічні виставки. Такі практики перетворюють історичну пам'ять із абстрактної категорії на живий соціальний процес, у якому беруть участь широкі групи населення.

Особливо важливим у цьому сенсі є феномен Музею Майдану та пов'язаних із ним пам'яттєвих практик. Сам музей виріс із громадської ініціативи, що виникла

під час протестів 2014 року, тобто зразково демонструє, як волонтерська і громадянська самоорганізація переходять у площину інституціоналізації пам'яті. Так само Український інститут національної пам'яті виконує координаційну функцію у сфері політики пам'яті, але значна частина практичної реалізації цієї політики спирається на активність громадянського суспільства [103].

Історико-пам'яттєвий чинник також має виразний консолідаційний вимір тому, що спільне осмислення втрат, боротьби й жертвності сприяє зміцненню соціальної солідарності. Через пам'яттєві практики суспільство не лише поважає та вшановує, а й виробляє колективний досвід, який поєднує минуле, теперішнє та уявлення про майбутнє. У цьому контексті волонтерство стає важливим механізмом перетворення історичної пам'яті на фактор суспільної єдності та моральної стійкості [154].

Релігійний чинник

Релігійний чинник пов'язаний із формуванням морально-ціннісних орієнтирів, духовної стійкості та соціальної солідарності. В умовах повномасштабної війни релігійні інституції не лише виконують традиційні духовні функції, а й активно долучаються до вирішення соціальних і гуманітарних проблем, виступаючи важливими суб'єктами громадянського суспільства. Релігійні громади стали осередками надання допомоги військовим, ВПО, соціально вразливим групам населення, а також просторами моральної підтримки та психологічного відновлення [146, с. 9].

Однією з найважливіших особливостей воєнного періоду є посилення міжконфесійної взаємодії у сфері благодійності та волонтерства. Війна істотно зменшила значення багатьох міжконфесійних відмінностей у практичній площині, натомість висунула на перший план спільну відповідальність за людей у біді. Спільні гуманітарні ініціативи, координація зусиль, робота Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, церковні збори допомоги та підтримка громадами цивільного населення створюють важливий ресурс довіри й моральної єдності [27].

Окремий вимір цього чинника пов'язаний із процесами духовної незалежності. Автокефалія Православної церкви України та загальне посилення ролі національно орієнтованих релігійних структур сприяли зміцненню духовного суверенітету країни. У поєднанні з активною соціальною діяльністю релігійних громад це означає, що релігійний чинник консолідації виявляється не тільки у сфері віри, а й у практиках милосердя, допомоги та моральної підтримки.

Таким чином, релігійний чинник реалізується через поєднання духовної, соціальної та волонтерської діяльності релігійних громад. Волонтерство у цьому випадку виступає механізмом практичної взаємодії між релігійними інституціями та суспільством, сприяючи формуванню моральної єдності, зміцненню соціальної солідарності та підвищенню рівня суспільної стійкості [154, с. 11-12].

Ноосферно-гуманістичний чинник

Ноосферно-гуманістичний чинник відображає такий рівень суспільного розвитку, за якого єдність формується не лише на основі спільної загрози чи політичної доцільності, а й через усвідомлення вищих цінностей – людської гідності, відповідальності, свободи, солідарності та орієнтації на спільне благо. У контексті повномасштабної війни це дає підстави розглядати волонтерство не тільки як практику допомоги, а і як прояв нової суспільної свідомості, що поєднує національний досвід із ширшими гуманістичними смислами.

Ноосферний підхід В. І. Вернадського акцентує увагу на тому, що людська думка і діяльність здатні перетворювати біосферу, переводячи її в новий стан – ноосферу. У застосуванні до сучасної України ця логіка дозволяє трактувати волонтерський рух як прояв усвідомленої суспільної відповідальності: громадяни діють не лише задля ситуативного подолання кризи, а й задля збереження умов для подальшого існування, розвитку і відновлення країни. Саме тому волонтерство виходить за межі короткострокової мобілізації й постає як ресурс довготривалого суспільного самозбереження [219, с. 17, 29–31].

Гуманістичний вимір цього процесу проявляється в тому, що українське суспільство дедалі чіткіше пов'язує власну єдність із такими універсальними цінностями, як права людини, свобода, гідність, верховенство права та взаємна підтримка. Волонтерські ініціативи є конкретним простором реалізації цих цінностей. Через них допомога незнайомим людям, підтримка вразливих груп, захист цивільних, солідарність із постраждалими громадами та міжнародна гуманітарна кооперація набувають рис не лише національного, а й загальнолюдського морального імперативу.

У цьому сенсі можна говорити про Україну як про суб'єкт гуманістичної цивілізаційної місії. Йдеться не про декларативну винятковість, а про реальний історичний досвід, у межах якого громадянське суспільство продемонструвало здатність поєднати опір агресії з розвитком культури взаємодопомоги, довіри та відповідальності. Саме через ноосферно-гуманістичний вимір волонтерство постає не лише чинником внутрішньої консолідації, а й маркером нової якості української політичної нації.

У підсумку можна стверджувати, що ефект волонтерства полягає не тільки в обсягах зібраних ресурсів або кількості реалізованих гуманітарних ініціатив. Його головне значення – у формуванні нових норм суспільної поведінки, нових моделей співпраці та нової якості відносин між громадянами, громадами, державою й міжнародними партнерами. Саме це дає змогу розглядати волонтерський рух як один із ключових механізмів не лише воєнної мобілізації, а й довготривалої трансформації українського суспільства.

З цієї точки зору волонтерство можна розглядати як своєрідний конвертер суспільних ресурсів: воно переводить моральні імперативи у конкретні дії, довіру – у донати і співпрацю, ідентичність – у готовність захищати спільноту, пам'ять – у практики вшанування та документування, цифрові комунікації – у матеріальну підтримку, а локальні зв'язки – у загальнонаціональні мережі взаємодії. Саме тому підпункт 3.4 виконує не роль простого переліку чинників, а роль вузлового

узагальнення: він показує, що волонтерство є не лише окремим чинником, а й механізмом взаємного підсилення інших чинників консолідації.

Усі розглянуті чинники разом свідчать, що консолідація українського суспільства в умовах повномасштабної війни має не лінійний, а багаторівневий характер. Вона виникає одночасно у сфері безпеки, громадянської участі, культурної самоідентифікації, пам'яті, моралі, гуманітарної взаємодопомоги, локальної самоорганізації та цифрової комунікації. Проте саме волонтерські практики виступають тією сполучною тканиною, яка дозволяє цим різним вимірам не розпадатися на окремі сегменти, а функціонувати як елементи єдиного консолідаційного процесу.

Отже, аналіз чинників консолідації українського суспільства крізь призму волонтерства дає підстави стверджувати, що волонтерський рух виконує роль інтегратора різних вимірів суспільної єдності. Політико-громадянський чинник забезпечує перехід від формального громадянства до активної участі; зовнішньополітичний – переводить суспільну єдність у площину цивілізаційного вибору; мовно-культурний і історико-пам'яттєвий формують спільний символічний простір; релігійний і морально-ціннісний зміцнюють етичні підвалини солідарності; інформаційно-комунікаційний та територіально-гуманітарний забезпечують практичну динаміку і стійкість взаємодії; ноосферно-гуманістичний – надає цьому процесу ширшого цивілізаційного горизонту [219, с. 12–16].

Волонтерство також сприяє утвердженню соціальної справедливості шляхом: 1) перерозподілу ресурсів та подолання нерівності; 2) озвучення потреб маргіналізованих груп; 3) демократизації доступу до суспільних благ; 4) розвитку емпатії та 5) швидкого реагування на несправедливість в умовах кризи.

1. Перерозподіл ресурсів та подолання нерівності. Оскільки у будь-якому суспільстві існує розрив між заможними та незахищеними верствами, то волонтерство діє як горизонтальний механізм перерозподілу благ шляхом передачі

їжі, ліків, одягу або фінансової допомоги тим, хто опинився за межею бідності, постраждав від війни чи природних катастроф.

2. Озвучення потреб маргіналізованих груп. Соціальна справедливість порушується тоді, коли певні групи людей (особи з інвалідністю, сироти, бездомні, самотні літні люди, біженці) залишаються ізольованими та непередставленими у суспільному дискурсі. Завдяки волонтерам для цих груп організуються інклюзивні простори, надається правова допомога, відбувається інтеграція ветеранів у соціум. Волонтери не просто допомагають матеріально, вони повертають цим людям людську гідність та право бути почутими в суспільстві.

3. Демократизація доступу до суспільних благ. Соціальна справедливість передбачає рівний доступ до послуг, що надаються у сфері освіти, медицини та культури. Волонтерські ініціативи часто компенсують дефіцит цих послуг там, де держава виявляється неспроможною виконувати ці функції через безкоштовне репетиторство для дітей із малозабезпечених родин чи сиротинців, безкоштовні психологічні консультації для постраждалих від психотравмуючих подій, медичне волонтерство тощо. Така діяльність волонтерів дає людям шанс на соціальну мобільність, якої вони фактично позбавлені через брак грошей.

4. Розвиток емпатії. Завдяки участі у волонтерському русі особа стає краще обізнаною з реальністю та потребами людей з інших соціальних груп, що сприяє кращому розумінню інших, посиленню солідарності, зниженню рівня соціальної агресії тощо.

5. Швидке реагування на несправедливість в умовах кризи. Війна, природні чи техногенні катаклізми найбільше вражають незахищені верстви населення. Волонтери набагато швидше ніж органи публічної влади можуть відреагувати на такі виклики, організуючи евакуацію людей з гарячих точок, швидке забезпечення медикаментами й продуктами або ж облаштування місць для тимчасового проживання, що мінімізує наслідки катастрофи для тих, хто не може захистити себе самостійно.

Водночас серед розглянутих чинників соціально-волонтерський чинник доцільно визначити як найбільш практично виражений, оскільки саме через нього найчіткіше видно, як різні передумови консолідації набувають реального суспільного вияву. Якщо розглядати чинники консолідації крізь призму волонтерства, то йдеться не про зведення всіх консолідаційних процесів лише до волонтерської діяльності, а про можливість простежити, як цінності, довіра, громадянська відповідальність, мережі взаємодії та партнерство між державою і суспільством переходять у площину конкретної дії. Саме у волонтерських практиках відбуваються мобілізація ресурсів, формування горизонтальних мереж допомоги, відтворення довіри і соціального капіталу, а також вибудовується нова модель взаємодії держави та громадянського суспільства. У цьому сенсі волонтерство в сучасній Україні постає не лише як наслідок суспільної консолідації, а і як один із її найбільш дієвих механізмів [177, с. 98–102].

Отже, консолідація українського суспільства в умовах повномасштабної війни постає як багатовимірний процес, у якому поєднуються політико-громадянські, ціннісні, культурні, інформаційні, гуманітарні та інші виміри суспільної єдності. Проте саме волонтерські практики надають цим вимірам безпосереднього діяльнісного змісту, перетворюючи солідарність із моральної настанови на повсякденну форму колективної дії. Через волонтерство довіра переходить у співпрацю, відповідальність – у конкретну участь, а спільне благо – у практику системної підтримки армії, постраждалих, громад і держави загалом. Саме тому волонтерство слід розглядати не лише як одну з реакцій суспільства на воєнні виклики, а як один із ключових механізмів, через які формується нова якість суспільної стійкості, громадянської єдності та перспективи післявоєнного відновлення України.

Сьогодні волонтерство в Україні функціонує вже не як короткочасна реакція на гострий шок, а як складна суспільна інфраструктура, що охоплює допомогу армії, внутрішньо переміщеним особам, ветеранам, пораненим, громадам, які

постраждали від бойових дій, а також численні освітні, інформаційні, психологічні та гуманітарні ініціативи. Саме ця масштабність є одночасно його силою і джерелом нових труднощів. Чим сильніше волонтерський рух інтегрується у тканину повсякденного життя суспільства, тим гостріше постає проблема його довготривалої спроможності, кадрової стабільності, організаційної зрілості, правової визначеності та здатності до переходу від воєнного реагування до участі у відновленні країни. У цьому сенсі питання проблем, ризиків і перспектив волонтерства є не периферійним, а стратегічним, оскільки воно безпосередньо пов'язане з майбутньою якістю української демократії, громадянського суспільства і державно-суспільного партнерства.

У межах даного дослідження проблеми та ризики розвитку волонтерства доцільно умовно поділити на кілька взаємопов'язаних груп: кадрово-психологічні, фінансово-організаційні, інституційно-правові, репутаційно-інформаційні та територіально-ресурсні. Такий підхід дає змогу більш системно оцінити виклики, з якими стикається волонтерський сектор, а також визначити напрями його подальшого розвитку та зміцнення.

Однією з найсерйозніших проблем сучасного волонтерства є виснаження людського ресурсу. У звіті про стан громадянського суспільства в Україні у 2022–2025 роках наголошено, що в умовах війни перед організаціями громадянського суспільства постали складні фінансові та кадрові виклики: частина працівників вибула через релокацію, мобілізацію або перехід до міжнародних структур, а ті, хто залишився, нерідко працюють на межі вигорання, психологічного тиску і надмірного навантаження. Крім того, однією з причин скорочення кількості активно залучених працівників самі респонденти називають демотивацію і вигорання, поряд із низькою оплатою праці, мобілізацією, переїздом за кордон і нестабільністю фінансування [39, с. 19–20, 48]. Це означає, що подальший розвиток волонтерського сектору неможливий без визнання простої обставини: суспільна

готовність допомагати не є невичерпною, а навіть наймотивованіші команди мають обмежені часові, емоційні та організаційні ресурси.

Психологічний вимір цієї проблеми потребує окремого акцентування. У статті І. Бережного та Т. Белавіної волонтерство розглядається як соціально-психологічний механізм консолідації, але водночас підкреслюється, що довготривала залученість до допомоги постраждалим, робота з травматичним досвідом і постійне перебування у просторі воєнних новин підвищують ризики емоційного виснаження, вторинного травматичного стресу та професійного вигорання. Автори наводять дані, згідно з якими волонтери демонструють високі показники вторинного травматичного стресу, а одним із ключових запобіжників є наявність регулярної психологічної супервізії (професійного психологічного супроводу та підтримки фахівцем) та організованої підтримки команд [9, с. 159–160]. Звідси випливає важливий практичний висновок: турбота про стійкість волонтерського сектору має включати не тільки питання фінансування та логістики, а й системну психологічну підтримку тих, хто забезпечує допомогу іншим.

Не менш суттєвою проблемою є фінансова нестабільність і залежність частини волонтерських та громадських ініціатив від зовнішніх донорських потоків. Звіт ICAP «Єднання» фіксує, що для багатьох організацій критичним є саме питання фінансування, причому ситуація загострюється як через нестачу ресурсів на адміністративні витрати, так і через раптове припинення або призупинення зовнішньої підтримки. Особливо показовим виявився вплив паузи у фінансуванні з боку USAID, що спричинила скорочення персоналу, запровадження неоплачуваних відпусток, закриття частини програм і загальне посилення відчуття нестабільності у секторі [39, с. 27–28]. Для волонтерського руху це означає, що його ефективність не може будуватися винятково на ентузіазмі чи зовнішній підтримці: без змішаної моделі фінансової сталості, яка поєднує донорські, громадські, локальні та партнерські ресурси, сектор лишатиметься вразливим до різких коливань політичної та грантової кон'юнктури.

Фінансова нестійкість тісно пов'язана з іншою загрозою – нерівномірністю доступу до ресурсів і концентрацією підтримки у відносно вузькому колі великих організацій та відомих платформ. У тому ж звіті ІСАР «Єднання» звертається увага на поширення явища «кишенькових» ОГС на місцевому рівні, а також на суперечності, які виникають у ситуації, коли частина фінансування концентрується у структурах, ближчих до органів влади або краще інтегрованих у донорські механізми, тоді як низові й менш формалізовані ініціативи можуть опинятися поза системою підтримки [39, с. 24–25]. Для волонтерського середовища це означає подвійну небезпеку: з одного боку, виникає ризик імітації громадської участі та підміни справжньої самоорганізації псевдо громадськими структурами; з іншого – послаблюється внутрішня різноманітність сектора, яка є однією з головних передумов його гнучкості та живучості.

Окремий блок проблем пов'язаний із правовим регулюванням волонтерської діяльності. Базовою нормативною основою залишається Закон України «Про волонтерську діяльність», який визначає волонтерство як добровільну, соціально спрямовану, неприбуткову діяльність і закріплює загальні принципи його провадження [125]. Водночас розвиток волонтерського руху в умовах повномасштабної війни значно випередив чинне нормативне поле. Попри зміни 2022 року, спрямовані на підтримку волонтерської діяльності [124], а також зміни 2025 року щодо сприяння розвитку волонтерства серед здобувачів освіти [123], низка практичних питань і далі лишається недостатньо врегульованою. Йдеться насамперед про особливості цифрового волонтерства, стандарти відкритої звітності для масових онлайн-зборів, правила взаємодії волонтерських ініціатив із державними електронними сервісами, механізми верифікації збирачів коштів, вимоги до захисту персональних даних отримувачів допомоги, а також процедури швидкої, але контрольованої гуманітарної логістики. Отже, одним із важливих ризиків є збереження розриву між реальною практикою волонтерства та темпами її правового осмислення.

Із правовою невизначеністю безпосередньо перетинається ризик репутаційних втрат. Волонтерський сектор тримається на довірі, а отже є особливо вразливим до будь-яких скандалів, випадків шахрайства, непрозорого використання коштів або спотворення самої ідеї благодійності. У звіті ICAP «Єднання» серед необхідних змін у правовому регулюванні діяльності ОГС під час війни респонденти називають посилення прозорості, контролю за фінансами ОГС, покарання за псевдо волонтерство та боротьбу з корупцією, поєднані водночас зі спрощенням бюрократичних процедур [39, с. 19]. Це означає, що головне завдання полягає не у посиленні регуляції як самоцілі, а в побудові такої моделі підзвітності, яка б не знищувала гнучкість волонтерських практик, але забезпечувала базові стандарти довіри, відкритості та доброчесності.

Сучасні українські дослідження також підтверджують, що подальший розвиток волонтерства залежить від здатності суспільства й держави зберегти довіру до волонтерських практик в умовах зростання репутаційних, інформаційних і організаційних ризиків. Ю. Мацієвський [96], аналізуючи волонтерство та псевдоволонтерство в Україні, звертає увагу на те, що зловживання волонтерською тематикою, шахрайські збори й імітація благодійної діяльності становлять новий виклик для громадянського суспільства, оскільки підривають саму основу добровільної солідарності – довіру. У цьому контексті висновки М. Чабанної [162] щодо політичної довіри є важливими для розуміння того, що довіра виступає не лише емоційним ставленням громадян, а й умовою легітимності спільної дії, без якої неможлива стала мобілізація ресурсів. Н. Горло [36], досліджуючи культуру донатів у період повномасштабної російсько-української війни, показує, що благодійний внесок перетворюється на форму громадянської та символічної участі, однак така участь потребує впевненості у прозорості зборів і доброчесності їхніх організаторів. Ю. Ніколаєць [105], аналізуючи стратегії та практики протидії деструктивним впливам під час війни, дає підстави розглядати інформаційні маніпуляції, дискредитацію волонтерів і підрив довіри до громадянських ініціатив

як частину ширших загроз суспільній стійкості. Отже, поряд із позитивним консолідаційним потенціалом волонтерства необхідно враховувати ризики псевдоволонтерства, шахрайства, інформаційних атак, непрозорості зборів, виснаження довіри та нерівномірного доступу громад до ресурсів. Для збереження довіри до волонтерського руху потрібні прозорість, підзвітність, цифрова верифікація, відповідальна публічна комунікація та збалансоване правове врегулювання, яке мінімізує ризики зловживань, але не перетворює волонтерство на надмірно забюрократизовану сферу.

Суттєвим ризиком лишається і нерівність у доступі місцевих та національних організацій до міжнародної гуманітарної інфраструктури. У блоці, присвяченому локалізації гуманітарної діяльності, звіт ICAP «Єднання» фіксує, що процес локалізації просувається повільно: міжнародні донори та великі посередники й далі зберігають контроль над фінансуванням і формуванням політики, тоді як українські виконавці безпосередньо отримують лише частину ресурсів, попри те, що саме вони часто забезпечують більшість польових операцій [39, с. 29–30]. Для післявоєнного відновлення це створює серйозну проблему: якщо локальні ініціативи не отримують доступу до довгострокових ресурсів, інституційного навчання та партнерських механізмів, то їхній внесок у відбудову може виявитися меншим, ніж їхня фактична спроможність і соціальна легітимність.

Ризики розвитку волонтерства слід розглядати і в територіальному вимірі. Дослідження О. Дяконенко, присвячене трансформаціям соціального капіталу територіальних громад у воєнний та повоєнний періоди, показує, що навіть за оптимістичного сценарію на громади очікують нерівномірні темпи відновлення, посилення міграційної диференціації, відмінності у фінансовій спроможності та нерівність у доступі до локальних ресурсів. За песимістичним сценарієм можливі зниження довіри між мешканцями у боротьбі за обмежені ресурси, спад громадської участі, посилення конфліктності та дезінтеграційних процесів [47, с. 65–68]. Це безпосередньо стосується і волонтерства: той самий механізм, який

під час війни «зшиває» громади, у разі дефіциту ресурсів, втоми населення чи несправедливого розподілу допомоги може виявитися недостатнім без додаткових політик підтримки та інклюзивного місцевого врядування.

Ще одна небезпека полягає у залежності благодійної активності від інформаційних тригерів та медійної динаміки. Дослідження М. Климак та співавторів, здійснене на основі майже 2,9 млн донатів на користь фонду «Повернись живим», показало, що пожертви суттєво реагують на втрати серед цивільних і на зростання інтенсивності медійних згадок про військові події. Це свідчить про високу мобілізаційну чутливість суспільства, але водночас означає, що благодійні потоки можуть бути емоційно нерівномірними, залежними від пікових інформаційних хвиль і, відповідно, нестабільними у довшій перспективі [201, с. 2–3]. Звідси виникає важливий висновок: культура донорства має еволюціонувати від реактивної моделі «донат у момент шоку» до більш сталої моделі регулярної підтримки, прогнозованого фінансування та довгострокової солідарної участі.

З погляду суспільної стійкості не менш важливо, що поряд із високою горизонтальною згуртованістю в Україні фіксуються проблеми у вертикальному вимірі соціальної єдності. У звіті *Social Cohesion in Ukraine: Key Trends based on reSCORE 2024* зазначається, що українське суспільство зберігає високі показники спільної ідентичності та належності до країни, але водночас у вертикальному вимірі спостерігається зниження показників турботи з боку влади та підзвітності органів влади. Автори підкреслюють, що розрив між очікуваннями громадян і сприйняттям дій влади може підірвати соціальну згуртованість і послаблювати колективну відповідь на війну та виклики відновлення [213, с. 28–29]. Для волонтерства це означає, що воно не повинно перетворюватися на механізм заміщення держави без зворотного ефекту інституційного навчання: інакше суспільна солідарність ризикує втратити вертикальну опору і залишитися перевантаженою суто горизонтальними практиками взаємодопомоги.

У контексті подальшого розвитку волонтерства важливо враховувати, що його післявоєнна еволюція залежатиме від якості правового середовища, відкритості громадських організацій, цифрових інструментів, медійної репрезентації волонтерства та партнерства між державою і громадянським суспільством. Цей напрям можна посилити працями Д. Левченко [82], Б. Чернявської [164], О. Кузьмич [74], М. Лагун [81], П. Дворянина [40], В. Коцура [66], Є. Таран [148], О. Панькової та О. Касперович [113], А. Матвійчука [95] та О. Кузьмічова [75]. У такому підході волонтерство розглядається не лише як кризова реакція на війну, а як довгостроковий ресурс демократичного розвитку, цифрової модернізації, громадянської участі й публічно-громадського партнерства.

Саме тому перспективи розвитку волонтерства слід пов'язувати не з його бюрократичним «вбудовуванням» у державні механізми, а з інституціоналізацією без втрати гнучкості. У статті про механізми горизонтальної мобілізації суспільства під час війни підкреслюється, що ключовими орієнтирами мають стати «мінімальні стандарти прозорості даних і фінансів, опорні хаби координації на рівні громад, профілактика вигорання, управління знаннями у волонтерських мережах, швидкі фінансові інструменти підтримки та спільні індикатори моніторингу» [134, с. 58–59]. Такий підхід є принципово важливим і для воєнного часу, і для періоду відновлення, оскільки дозволяє зберегти найсильнішу сторону волонтерства – швидку реакцію та ініціативність – і водночас посилити його організаційну стійкість.

Перспективним напрямом є професіоналізація волонтерського менеджменту та поступовий перехід частини ініціатив до більш структурованих форм діяльності. Дослідження Л. Головка та Т. Головка показує, що зниження волонтерської активності може бути частково подолане через удосконалення організаційної складової, підвищення професійного рівня управління, кращий розподіл ролей, цілеспрямоване залучення молоді та перехід до інституційної форми, яка не руйнує волонтерську мотивацію, а підтримує її [28, с. 39, 50–51]. У післявоєнний період ця

логіка набуде ще більшої ваги: суспільству будуть потрібні не лише героїчні спалахи солідарності, а й стійкі організаційні структури, здатні працювати у відновленні громад, соціальній інтеграції ветеранів, підтримці ВПО та реабілітації постраждалих.

Окремий напрям перспективного розвитку пов'язаний із переосмисленням фінансової моделі волонтерства. У воєнних умовах сектору потрібні не лише великі донорські програми, а й швидкі мікроінструменти підтримки, які дозволяють реагувати на потреби малих ініціатив і локальних команд. У статті І. Семенець-Орлової та В. Серветника прямо рекомендовано поєднувати короткі цикли мікрогрантів, ваучерів і компенсацій логістичних витрат із довшими інструментами інституційного розвитку, що покривають оренду, облік, навчання і побудову мінімальної організаційної інфраструктури [134]. Такий підхід є релевантним і для післявоєнного відновлення: без підтримки малих ініціатив на рівні громад процес відбудови ризикує стати надмірно централізованим і втратити той соціальний капітал, який виник у війні саме як мережевий і низовий.

Перспективи волонтерства нерозривно пов'язані з удосконаленням нормативного поля. На нашу думку, наступним етапом має стати більш чітке правове врегулювання тих сфер, які стали масовими саме після 2022 року: цифрових зборів і регулярних онлайн-пожертв, відкритої звітності благодійних платформ, інтеграції волонтерських сервісів із державними реєстрами, взаємодії волонтерів із банківською інфраструктурою, захисту персональних даних отримувачів допомоги, а також швидких процедур гуманітарної логістики. Важливо, щоб майбутні зміни не обмежувалися контролем, а створювали дружнє середовище для добросовісних ініціатив: спрощені, але зрозумілі правила звітування; верифікацію без надмірної бюрократії; диференційовані вимоги для великих фондів і малих локальних команд; механізми публічного підтвердження доброчесності та безпечного обміну даними.

У практичному вимірі одним із найбільш перспективних напрямів є створення єдиної національної платформи цифрового волонтерства, яка поєднувала б державні інституції, благодійні фонди, банки, локальні ініціативи та громадян в межах спільної екосистеми. Як інституційний прообраз такого підходу можна розглядати платформу «ЄДопомога», де поєднано державний, міжнародний і волонтерський сегменти допомоги [49]. У цьому контексті перспективним видається створення єдиної цифрової платформи, що функціонувала б на основі відкритих API і забезпечувала взаємодію з банківськими сервісами, реєстром перевірених організацій, модулем аналітики в реальному часі, інструментами прозорого відстеження руху коштів і можливістю підтвердження транзакцій у розподіленому реєстрі. Такий підхід дозволив би посилити підзвітність без руйнування швидкості, а довіру – перевести з рівня репутаційних очікувань на рівень технологічно підтверджуваної прозорості.

Не менш важливим післявоєнним напрямом є інтеграція волонтерства у політики соціальної адаптації ветеранів. В умовах, коли значна частина учасників бойових дій повертатиметься до цивільного життя з потребою нової професійної і соціальної інтеграції, волонтерський сектор має шанс стати не лише середовищем допомоги, а й каналом відновлення людського потенціалу. Показовим прикладом є освітня програма ЕРАМ Campus «ІТ для ветеранів», створена спеціально для ветеранів і ветеранок, які прагнуть опанувати ІТ-професію з нуля [80]. Подібні програми демонструють, що післявоєнне волонтерство не обмежуватиметься гуманітарною підтримкою, а дедалі більше тяжітиме до моделей соціальної реінтеграції, перекваліфікації та довгострокового підсилення людського капіталу.

Схожу логіку репрезентує і діяльність благодійного фонду «Код Відважних», який об'єднує ІТ-спільноту навколо соціалізації, навчання та кар'єрної підтримки ветеранів [58]. У контексті дисертації такі практики мають особливе значення, оскільки показують: перспективи розвитку волонтерства пов'язані не лише з продовженням воєнної мобілізації, а й з переходом до моделей довготривалого

супроводу людини у процесі повернення до цивільного життя. Саме тут волонтерство перетинається з політикою зайнятості, освіти, ментального здоров'я, цифрової економіки та соціальної згуртованості, а отже виходить на новий рівень суспільної функціональності.

У більш широкому плані перспективи волонтерського руху залежать від того, чи зможе держава навчитися працювати з ним не як із тимчасовим «резервом», що підміняє інституційну слабкість, а як із рівноправним партнером у системі стійкості. Ще у дослідженні 2016 року О. Панькова, О. Касперович та О. Іщенко підкреслювали, що залучення соціальних ресурсів волонтерства до розв'язання актуальних суспільних проблем потребує відповідної стратегії, яка поєднувала б інтереси громадянського суспільства та публічного управління [114, с. 25–26]. У сучасних умовах ця теза набуває ще більшої ваги. Відсутність стратегії означатиме поступове вичерпання ресурсу добровільної мобілізації; наявність такої стратегії створить передумови для того, щоб волонтерство стало органічною частиною моделі демократичного відновлення України.

Отже, проблеми, ризики та перспективи розвитку волонтерства в Україні слід розглядати не як периферійний сюжет після опису його успіхів, а як ключ до розуміння майбутнього самого консолідаційного процесу. Ризики виснаження, кадрової нестабільності, правової невизначеності, репутаційних втрат, нерівності доступу до ресурсів, бюрократизації чи заміщення держави не скасовують значення волонтерства, але вказують на межі його стихійної моделі. Водночас перспективи професіоналізації, цифрової інтеграції, правового вдосконалення, підтримки локальних ініціатив, розвитку партнерства з державою, реінтеграції ветеранів і включення волонтерства у політики відновлення дають підстави розглядати його як один із найважливіших ресурсів післявоєнної трансформації країни. У цьому полягає головний висновок підпункту: волонтерство зберігає свій консолідаційний потенціал лише за умови, що суспільство і держава навчаться не просто

покладатися на нього, а свідомо інвестувати у його сталість, спроможність і розвиток.

Висновки до Розділу 3

У третьому розділі дисертації доведено, що в умовах повномасштабної російсько-української війни волонтерство постає не як периферійна форма громадської активності, а як один із ключових механізмів консолідації українського суспільства. Його роль полягає не лише в оперативному закритті гуманітарних, оборонних чи соціальних потреб, а й у формуванні нової якості суспільної взаємодії, за якої громадяни, громади, волонтерські ініціативи, бізнес, державні інституції та міжнародні партнери включаються у спільну діяльність на основі довіри, відповідальності та орієнтації на спільне благо. Саме у такому вимірі волонтерство слід розглядати як чинник суспільної єдності, а не лише як наслідок воєнної мобілізації.

Обґрунтовано, що повномасштабна війна стала потужним каталізатором громадянської самоорганізації та прискорила перехід від фрагментованих форм соціальної взаємодії до масштабної моделі суспільної мобілізації. В умовах екзистенційної загрози українське суспільство не продемонструвало дезінтеграції, а, навпаки, виробило нові практики координації, взаємодопомоги й горизонтальної солідарності. Волонтерський рух у цьому процесі став не ситуативною реакцією на кризу, а структурним елементом суспільного спротиву, завдяки якому колективна дія набула масового, тривалого і соціально легітимного характеру.

Встановлено, що довіра до волонтерів і масштаби благодійних внесків є не лише супровідними характеристиками волонтерського руху, а й важливими емпіричними індикаторами соціальної згуртованості та мобілізаційної спроможності суспільства. Високий рівень довіри до волонтерських ініціатив, поєднаний із масовістю донорської участі, свідчить про готовність громадян делегувати ресурси горизонтальним мережам допомоги, визнавати їхню суспільну легітимність і брати участь у спільному захисті держави не лише символічно, а й практично. Унаслідок цього волонтерство перетворюється на один із найбільш показових механізмів конвертації суспільної довіри у реальну колективну дію.

Доведено, що волонтерські практики є одним із головних середовищ формування горизонтальної солідарності, соціального капіталу та нової моделі взаємодії держави і громадянського суспільства. Їхня роль полягає не тільки у швидкому реагуванні на нагальні потреби, а й у відтворенні стійких мереж взаємності, репутації, співпраці та відповідальності. Саме через волонтерство в українському суспільстві формується досвід колективної ефективності, за якого громадяни переконуються у реальній результативності спільної дії. Це означає, що соціальний капітал у воєнних умовах не лише використовується волонтерським рухом, а й постійно виробляється, зміцнюється і поширюється завдяки йому.

Показано, що волонтерство дозволяє по-новому побачити всю систему чинників консолідації українського суспільства. Саме крізь призму волонтерських практик найвиразніше виявляються політико-громадянський, зовнішньополітичний, мовно-культурний, історико-пам'яттєвий, релігійний, морально-ціннісний, інформаційно-комунікаційний, територіально-гуманітарний і ноосферно-гуманістичний виміри суспільної єдності. Волонтерство у цьому сенсі виконує не лише власну функцію допомоги, а й функцію інтеграції різних чинників в єдиний консолідаційний процес, у межах якого цінності набувають практичного втілення, а суспільна солідарність – організаційної форми.

З'ясовано, що значення волонтерства не є безумовно самодостатнім і не може розглядатися поза аналізом його внутрішніх проблем, ризиків та обмежень. До ключових загроз належать виснаження людського ресурсу, емоційне вигорання, фінансова нестабільність частини ініціатив, нерівність доступу до ресурсів, псевдоволонтерство, ризики репутаційних втрат, недостатня правова визначеність окремих новітніх форм цифрового волонтерства, а також небезпека того, що волонтерські практики почнуть не доповнювати державу, а хронічно заміщувати її функції. Отже, збереження консолідаційного потенціалу волонтерства безпосередньо залежить від того, чи буде вироблено механізми його сталості,

підтримки, правового врегулювання та партнерської інтеграції у моделі післявоєнного відновлення.

Обґрунтовано, що перспективи розвитку волонтерства пов'язані не стільки з його бюрократичним оформленням, скільки з інституційним зміцненням без втрати гнучкості, швидкості й довіри. Перспективними напрямками є професіоналізація волонтерського менеджменту, розвиток змішаних моделей фінансової сталості, підтримка локальних ініціатив, удосконалення нормативного регулювання цифрових зборів і звітності, розвиток єдиної цифрової інфраструктури взаємодії між фондами, державою, банками і громадянами, а також ширше включення волонтерського сектору у програми підтримки ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, громад та постраждалих територій. У цьому контексті волонтерство постає не лише ресурсом воєнного часу, а й потенційною опорою післявоєнної соціальної інтеграції та відновлення.

Науковий аналіз матеріалу третього розділу дає підстави стверджувати, що в умовах повномасштабної війни в Україні формується нова якість політичної нації, в якій громадянська участь, солідарність, відповідальність, довіра і готовність до спільної дії перестають бути абстрактними демократичними цінностями і стають повсякденною суспільною практикою. Волонтерський рух є одним із найбільш виразних носіїв цієї трансформації, оскільки саме він поєднує індивідуальну ініціативу, колективну мобілізацію і суспільну самоорганізацію в єдину систему практичного захисту держави та підтримки суспільства.

Отже, у третьому розділі дисертації доведено, що волонтерство в сучасній Україні слід розглядати як один із ключових чинників консолідації українського суспільства в умовах повномасштабної війни. Його консолідаційний ефект проявляється у зміцненні горизонтальної солідарності, формуванні і відтворенні соціального капіталу, підвищенні суспільної довіри, підтримці громадянської самоорганізації, посиленні взаємодії між державою і громадянським суспільством та створенні передумов для післявоєнного відновлення. Саме тому волонтерство

доцільно визначати не лише як одну з форм громадянської участі, а як структурний механізм суспільної стійкості, завдяки якому українське суспільство в умовах війни не лише зберігає здатність до опору, а й формує засади для майбутнього розвитку.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексне політологічне дослідження ролі волонтерських організацій у консолідації українського суспільства та розв'язано наукове завдання, що полягало у визначенні волонтерства як суспільно-політичного механізму громадянської самоорганізації, соціальної згуртованості, формування довіри, соціального капіталу та взаємодії держави і громадянського суспільства в умовах повномасштабної російсько-української війни. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що українське волонтерство слід розглядати не лише як форму благодійної або гуманітарної допомоги, а як багаторівневий чинник консолідації, який одночасно діє на індивідуальному, локальному, загальнонаціональному та міжнародному рівнях, поєднуючи індивідуальну ініціативу, колективну дію та публічну відповідальність.

1. Волонтерство доцільно трактувати як складний соціально-політичний феномен, який не вичерпується ознаками добровільності та безоплатності. Волонтерська діяльність постає формою громадянської участі, механізмом самоорганізації суспільства, інструментом мобілізації ресурсів і практикою вироблення спільної відповідальності. Для цілісного аналізу ролі волонтерства у сучасній Україні продуктивним є поєднання підходів, розроблених у теоріях соціальної солідарності, соціального капіталу, громадянського суспільства, соціальної згуртованості та суспільної стійкості. Це дозволило подолати вузьке уявлення про волонтерство як про суто морально-етичну або соціальну практику і розкрити його як політично значущий механізм консолідації суспільства.

2. Важливими для розуміння ролі волонтерства у консолідації суспільства є розуміння співвідношення понять «консолідація суспільства», «соціальна згуртованість», «солідарність», «соціальний капітал», «довіра», «громадянська самоорганізація» та «суспільна стійкість». Суспільна консолідація не зводиться ні до короточасного емоційного єднання, ні до декларативної підтримки спільних цілей, а охоплює ціннісний, інституційний, поведінковий і комунікативний виміри

та проявляється у здатності суспільства до узгодженої дії, взаємної підтримки, кооперації та відтворення спільної ідентичності. Волонтерство в цій системі координат виступає одним із найбільш наочних механізмів переходу від цінностей до дії, від довіри до співпраці, від солідарності до стійких форм суспільної взаємодії.

3. Історичний розвиток волонтерства відображає поступовий перехід від традицій взаємодопомоги, релігійної благодійності та локальної громадської підтримки до інституціоналізованих, спеціалізованих, транснаціональних і цифрових форм добровільної діяльності. У різні історичні періоди волонтерство виконувало неоднакові функції, однак спільною рисою залишалася його здатність компенсувати обмеження формальних інституцій у кризових ситуаціях, формувати горизонтальні мережі взаємності та підтримувати суспільну стійкість. Для України особливе значення має те, що волонтерський рух після 2014 року став не випадковою реакцією на кризу, а основою для подальшої масштабної мобілізації 2022–2026 років.

4. Після початку російсько-української війни волонтерський рух в Україні пройшов через три етапи: 1) 2014 – період екстреної громадянської мобілізації, коли волонтерство виникло як відповідь на критичну нестачу оборонних, медичних, гуманітарних і логістичних ресурсів; 2) з 2015 по 2021 – інституціоналізація, професіоналізація та розширення функціонального спектра волонтерства; 3) після 24 лютого 2022 року – безпрецедентне масштабування, інтернаціоналізація та цифрова трансформація волонтерських практик. На цьому етапі волонтерство остаточно перестало бути лише сектором допомоги й набуло значення одного з головних механізмів суспільної мобілізації, консолідації та підтримання національної стійкості.

5. Політичний зміст волонтерства в умовах повномасштабної війни проявляється у здатності волонтерських ініціатив мобілізувати громадян навколо спільної мети, формувати практики активного громадянства, компенсувати окремі

інституційні обмеження держави, посилювати зв'язки між суспільством і владою та підтримувати національну єдність. В умовах війни волонтерство набуває не лише гуманітарної, а й мобілізаційної, інтеграційної, комунікаційної, легітимаційної, компенсаційної, безпекової та соціально-адаптаційної функцій. Це дозволяє розглядати його як структурний елемент демократичної стійкості та чинник формування нової якості української політичної нації.

6. Повномасштабна війна виступила каталізатором громадянської самоорганізації та суспільної консолідації, але ключову роль у переведенні цього імпульсу у сталі форми колективної дії відіграв саме волонтерський рух. Масова участь у волонтерських і благодійних практиках дала змогу суспільству не лише реагувати на загрозу, а й виробити нову норму взаємодії, в якій солідарність, довіра, співучасть і відповідальність стали повсякденними формами суспільної поведінки. Унаслідок цього українське волонтерство слід визначати не як супровідний елемент війни, а як один із центральних механізмів консолідації, через який суспільство зберігає здатність до опору, підтримує внутрішню єдність і формує передумови для післявоєнного відновлення.

7. Довіра до волонтерів і масштаби благодійних внесків є важливими емпіричними індикаторами соціальної згуртованості та мобілізаційної спроможності українського суспільства. Високий рівень довіри до волонтерських організацій, масовий характер донорської участі та стійкість практик цифрових благодійних внесків свідчать про те, що волонтерський рух набув суспільної легітимності, яка перевищує вузькі межі сектору громадських ініціатив. Пожертви, донати та участь у зборах виступають не тільки фінансовим ресурсом, а і формою символічної та практичної участі громадян у захисті держави. Уточнено, що зв'язок між довірою і донорською поведінкою має взаємо-підсилювальний характер: результативність і прозорість волонтерських практик зміцнюють довіру, а довіра, своєю чергою, розширює можливості для подальшої мобілізації ресурсів.

8. Волонтерство та волонтерські практики відіграють значну роль у формуванні горизонтальної солідарності та соціального капіталу, зокрема волонтерство в Україні не лише спирається на вже наявні ресурси довіри, а й саме відтворює їх через повторювані практики взаємодії, звітності, координації, репутації та відповідальності. Волонтерські мережі формують як внутрішньогруповий соціальний капітал, зміцнюючи зв'язки всередині локальних спільнот, команд і громад, так і міжгруповий соціальний капітал, створюючи містки між різними соціальними, територіальними, професійними та інституційними групами. Саме тому волонтерство в умовах війни виступає не лише способом мобілізації допомоги, а й середовищем вироблення досвіду колективної ефективності, який має тривалий консолідаційний ефект. Волонтерство також сприяє утвердженню соціальної справедливості шляхом: 1) перерозподілу ресурсів та подолання нерівності; 2) озвучення потреб маргіналізованих груп; 3) демократизації доступу до суспільних благ; 4) розвитку емпатії та 5) швидкого реагування на несправедливість в умовах кризи.

9. Волонтерство стало важливою ланкою нової моделі взаємодії держави і громадянського суспільства, при цьому воно не підміняє собою державу, але в умовах воєнної кризи компенсує окремі часові, процедурні та ресурсні обмеження її реагування, одночасно стимулюючи адаптацію і модернізацію державних практик. Волонтерські ініціативи, місцеві громади, благодійні фонди, бізнес, фінансові сервіси та державні інституції в Україні поступово формують гібридну модель партнерства, засновану на довірі, гнучкості та розподіленій відповідальності. Саме ця модель виявилася однією з ключових передумов суспільної стійкості у воєнний час і може бути використана як ресурс післявоєнного демократичного відновлення.

10. Цифрове волонтерство є новою формою громадянської участі та інфраструктури довіри. Зокрема соціальні мережі, месенджери, цифрові платформи збору коштів, фінтех-сервіси, регулярні онлайн-пожертви, публічна звітність і

механізми перевірки зборів перетворили волонтерство на масштабну, швидку, прозору та постійно підтримувану форму суспільної участі. Саме цифровізація знизила бар'єр входу у волонтерську діяльність, розширила коло учасників, посилила прозорість і сприяла інтернаціоналізації українського волонтерства. Цифрове волонтерство є не просто технологічним додатком до традиційної допомоги, а новою моделлю громадянської мобілізації, в якій мікродонат, поширення інформації, онлайн-верифікація та цифрова координація стають елементами єдиної суспільної дії.

11. У контексті консолідації українського суспільства виділено політико-громадянський, зовнішньополітичний, мовно-культурний, історико-пам'яттєвий, релігійний, морально-ціннісний, інформаційно-комунікаційний, територіально-гуманітарний і ноосферно-гуманістичний чинники, які існують не ізольовано, а набувають конкретного практичного вияву через волонтерські практики. Серед них соціально-волонтерський чинник є найбільш практично вираженим, оскільки саме завдяки йому цінності, довіра, громадянська ідентичність, мережі взаємодії, територіальна солідарність і партнерство між суспільством та державою переходять у площину конкретної дії. Це свідчить про те, що волонтерство є не лише окремим чинником консолідації, а й механізмом взаємного підсилення інших чинників суспільної єдності.

12. До основних проблем і ризиків розвитку волонтерського руху в умовах війни відносяться: інституційне виснаження, емоційне вигорання, кадрову нестабільність, фінансову вразливість частини ініціатив, нерівномірність доступу до ресурсів між великими й малими організаціями, загрозу псевдоволонтерства і шахрайства, ризики репутаційних втрат, недостатню правову визначеність окремих новітніх цифрових форм допомоги, а також небезпеку надмірного заміщення державних функцій горизонтальними практиками. Ці ризики не заперечують значення волонтерства, але визначають межі його стихійної моделі та потребують

вироблення механізмів підтримки, професіоналізації, правового врегулювання і партнерської інтеграції у довгострокові стратегії відновлення.

13. Перспективними напрямками розвитку волонтерства у процесах воєнної консолідації та післявоєнного відновлення України є: зміцнення організаційної та управлінської спроможності волонтерського сектору без його надмірної бюрократизації, розвиток моделей фінансування, що поєднують громадські пожертви, грантову підтримку, партнерські ресурси бізнесу та інші джерела, забезпечуючи фінансову сталість волонтерського сектору, підтримку локальних ініціатив на рівні громад, удосконалення нормативного регулювання цифрових зборів і звітності, ширше використання механізмів верифікації, розвиток швидких мікроінструментів підтримки для малих команд, а також залучення волонтерського сектору до політик соціальної адаптації ветеранів, підтримки внутрішньо переміщених осіб, відновлення постраждалих територій і реінтеграції громад. Післявоєнне волонтерство дедалі більше тяжітиме до моделей довготривалого супроводу, локальної відбудови, перекваліфікації, психологічної підтримки та розвитку людського капіталу.

14. Єдина національна платформа цифрового волонтерства може виступати як інтегрована система взаємодії державних інституцій, благодійних фондів, банків, бізнесу та громадських ініціатив. Завдяки їй буде створено цифрове середовище, у межах якого можуть поєднуватися функції реєстрації та верифікації волонтерських і благодійних організацій, створення та супроводу благодійних зборів, автоматизованого обміну даними між платформами й фінансовими сервісами, моніторингу надходжень і витрат, а також публічної звітності щодо використання зібраних ресурсів. Така система може базуватися на відкритих API, які забезпечували б взаємодію з банківськими сервісами, державними електронними платформами та реєстрами, цифровій верифікації організацій і зборів, єдиному реєстрі перевірених учасників, інструментах прозорості звітності та аналітики в режимі реального часу, а за потреби – елементах блокчейн-фіксації благодійних

транзакцій (технології незмінної фіксації транзакцій у розподіленому цифровому реєстрі). Практичне значення такої моделі полягає в тому, що вона дала б змогу зменшити ризики шахрайства, спростити перевірку доброчесності волонтерських ініціатив, підвищити довіру донорів, посилити підзвітність без втрати оперативності та сформувати цілісну цифрову інфраструктуру координації допомоги у воєнний і післявоєнний періоди.

15. Потенціал волонтерства для післявоєнного відновлення України не обмежується продовженням надання допомоги армії чи гуманітарного реагування на кризові ситуації у прифронтових регіонах. Волонтерський сектор здатен виступати ресурсом відновлення громад, підтримки ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та інших постраждалих груп, розвитку місцевої демократії, відновлення соціальних зв'язків, посилення соціальної згуртованості та довіри. Це означає, що волонтерство має бути включене до стратегій відбудови не як тимчасовий резерв, а як повноцінний партнерський елемент політик стійкості, реінтеграції та демократичного розвитку.

Отже, волонтерські організації в сучасній Україні є не лише інструментом допомоги у війні, а й одним із ключових чинників консолідації українського суспільства. Їхнє значення виявляється у формуванні горизонтальної солідарності, соціального капіталу, суспільної довіри, громадянської самоорганізації, партнерства між державою і громадянським суспільством, цифрової інфраструктури довіри та практик спільної відповідальності. Саме через волонтерство українське суспільство в умовах повномасштабної війни не лише мобілізує ресурси для виживання і спротиву, а й виробляє нову якість політичної нації, у якій активна участь, відповідальність, взаємодопомога, довіра та готовність до спільної дії стають базовими рисами суспільного розвитку. У цьому полягає як наукове, так і практичне значення дослідження, а також його внесок у подальше осмислення ролі громадянського суспільства у воєнний і післявоєнний трансформації України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук Т. Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства: проблеми організаційно-функціонального забезпечення. *Політичні дослідження / Political Studies*. 2021. № 2. С. 80–96. DOI: 10.53317/2786-4774-2021-2-4. URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/246308>. (дата звернення: 15.07.2026).
2. АрміяInform. Госпітальєри: рицарський орден, що дав назву медичному батальйону. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/02/15/gospitalyery-ryczarskyj-orden-shho-dav-nazvu-medychnomu-bataljonu/> (дата звернення: 15.07.2026).
3. Атаманська С. Особливості волонтерської діяльності в Київській області в умовах воєнного стану. *Літопис Волині*. 2025. Чис. 33. С. 38–44. DOI: 10.32782/2305-9389/2025.33.06. URL: <https://www.litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/639>. (дата звернення: 15.07.2026).
4. Бадер А. Інформаційна агресія РФ: підходи та методи маніпулятивного впливу на громадянське суспільство в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія: філософсько-політологічні студії*. 2025. Вип. 59. С. 226–234. DOI: 10.30970/PPS.2025.59.26. URL: <https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/uk/2025-59>. (дата звернення: 15.07.2026).
5. Балінська Я. Економічні, культурні та політичні чинники євроскептицизму. *Регіональні студії*. 2022. № 31. С. 7–10. DOI: 10.32782/2663-6170/2022.31.1. URL: <https://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/31/1.pdf> (дата звернення: 15.07.2026).
6. Барінов С. Психологічні особливості формування резильєнтності у волонтерів: дисертація доктора філософії. Інститут психології імені Г. С.

- Костюка НАПН України. Київ, 2025. URL: <https://barinov.science/dissertation/> (дата звернення: 15.07.2026).
7. Бевз Т., Василевська Т. Музейні практики як інструмент формування національної ідентичності та суспільної консолідації. *Політичні дослідження / Political Studies*. 2025. № 1 (9). С. 116–136. DOI: 10.53317/2786-4774-2025-1-6. URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/334286> (дата звернення: 15.07.2026).
 8. Безрук О. Інститути публічної влади та громадянське суспільство: джерела легітимності в умовах гібридної війни. *Вісник Львівського університету. Серія: філософсько-політологічні студії*. 2025. Вип. 61. С. 216–224. DOI: 10.30970/PPS.2025.61.25. URL: <https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/uk/2025-61> (дата звернення: 15.07.2026).
 9. Бережний І., Белавіна Т. Волонтерство як прояв соціально-психологічного механізму консолідації українського суспільства. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2025. № 6. С. 155–163. DOI: 10.32782/psy-2025-6-22. URL: <https://journals.univ.zhitomir.ua/index.php/psy/article/download/193/182/366> (дата звернення: 12.03.2026).
 10. Березовська-Чміль О. Порівняльний аналіз демократичного та авторитарного політичних режимів. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2023. № 15. С. 11–17. DOI: 10.32782/2312-1815/2024-1-2. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/48> (дата звернення: 12.03.2026).
 11. Березовська-Чміль О., Ставичний Р. Вплив мас-медіа на формування політичної свідомості під час російсько-української війни. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. № 19. С. 15–21. DOI: 10.32782/2312-1815/2024-19-1. URL:

- <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/175> (дата звернення: 12.03.2026).
12. Берребі К., Йона Х. Тероризм та філантропія: вплив терористичних атак на масштаби пожертвувань окремих осіб та домогосподарств. *Public Choice*. 2016. Vol. 169. No. 3–4. P. 171–194. DOI: 10.1007/s11127-016-0375-y. URL: https://ideas.repec.org/a/kap/pubcho/v169y2016i3d10.1007_s11127-016-0375-y.html (дата звернення: 12.03.2026).
 13. Берчук А. Динаміка довіри до волонтерів та обсягу благодійних внесків в Україні (2014–2025 рр.). *Держава і право*. 2025. Вип. 98. С. 397–410. DOI: 10.33663/1563-3349-2025-98-397. URL: <https://doi.org/10.33663/1563-3349-2025-98-397> (дата звернення: 12.03.2026).
 14. Берчук А. Історія становлення волонтерства від найдавніших часів до сьогодення. *Держава і право*. 2024. Вип. 96. С. 330–341. DOI: 10.33663/1563-3349-2024-96-330. URL: <https://doi.org/10.33663/1563-3349-2024-96-330> (дата звернення: 12.03.2026).
 15. Берчук А. Роль волонтерства у консолідації українського суспільства в умовах повномасштабної війни. *Український політико-правовий дискурс*. 2026. Вип. 22. С. 45–52. DOI: 10.5281/zenodo.20648374. URL: <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/803> (дата звернення: 21.04.2026).
 16. Благодійний фонд «Армія SOS». URL: <https://armysos.com.ua/uk/> (дата звернення: 12.03.2026).
 17. Благодійний фонд «Повернись живим». Про фонд. URL: <https://savelife.in.ua/about-foundation/> (дата звернення: 12.03.2026).
 18. Благодійний фонд «Повернись живим». *Річний звіт 2019–2020*. URL: <https://savelife.in.ua/wp->

content/uploads/2023/07/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82_2019-2020%D1%80%D1%80.pdf (дата звернення: 12.03.2026).

- 19.Благодійний фонд «Спільнота Стерненка». URL: <https://www.sternenkofund.org/> (дата звернення: 12.03.2026).
- 20.Благодійний фонд Сергія Притули. Звітність. URL: <https://prytulafoundation.org/military-reports> (дата звернення: 12.03.2026).
- 21.Бойчук Д. Роль громадських організацій у демократичному суспільстві в умовах війни. *Актуальні проблеми політики*. 2025. Вип. 75. С. 29–37. DOI: 10.32782/app.v75.2025.4. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/75_2025/4.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
- 22.Бугайчук А. Вплив повномасштабної агресії російської федерації проти України на діяльність екологічних громадських організацій в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія: філософсько-політологічні студії*. 2022. Вип. 44. С. 163–170. DOI: 10.30970/PPS.2022.44.19. URL: https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/44_2022/44_2022.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
- 23.Буканов Г. Громадянське суспільство як суб'єкт реалізації політичних комунікацій в громадсько-політичному просторі України. *Вісник Львівського університету. Серія: філософсько-політологічні студії*. 2025. Вип. 60. С. 238–245. DOI: 10.30970/PPS.2025.60.27. URL: <https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/uk/2025-60> (дата звернення: 12.03.2026).
- 24.Бутков О. Конституційно-правові засади проведення громадських обговорень в Україні: дисертація доктора філософії. Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. URL: <https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/12/dysertacziya-butkov-oleg-1.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).

- 25.Вовк С. Трикутник взаємодії: держава – громадянське суспільство – критичне мислення як основа для формування політичної ідентичності. *Вісник Львівського університету. Серія: філософсько-політологічні студії*. 2025. Вип. 60. С. 253–259. DOI: 10.30970/PPS.2025.60.29. URL: <https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/uk/2025-60> (дата звернення: 12.03.2026).
- 26.Вовк С., Бадер А. Зміна суспільних відносин в умовах російсько-української війни. *Регіональні студії*. 2024. Вип. 38. С. 69–74. DOI: 10.32782/2663-6170/2024.38.10. URL: <https://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/38/12.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).
- 27.Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій. Офіційний сайт. URL: <https://vrciro.org.ua/ua>. (дата звернення: 12.03.2026).
- 28.Головко Л., Головко Т. Волонтерська діяльність як фактор резильєнтності та наращування соціального капіталу в громадах (на прикладі однієї з громад Київської області). *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 4 (54). С. 38–54. DOI: 10.15407/dse2023.04.028. URL: <https://ojs.dse.org.ua/index.php/dse/article/download/166/127> (дата звернення: 12.03.2026).
- 29.Горбатенко В. Від кризи ідентичності до національного світосприйняття: українські реалії. *Політологічний вісник*. 2025. Вип. 98. С. 123–134. DOI: 10.17721/2415-881X.2025.98.123-134.
- 30.Горбатенко В. Справедливість як індикатор правового і політичного розвитку: аксіологічний підхід. *Політичне життя*. 2025. № 3. С. 5–12. DOI: 10.31558/2519-2949.2025.3.1.
- 31.Горбатенко В. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть. Київ: Академія, 1999. 239 с.

- 32.Горбатенко В. Характеристика сучасного етапу політичної модернізації України. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2005. Вип. 7. С. 40–46. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/5b2ec13f-7acd-441b-8807-2cc8c41d146b/content> (дата звернення: 12.03.2026).
- 33.Горбатенко В., Кресіна І., Кукуруз О. Правові механізми взаємодії держави і громадянського суспільства в Україні: історичний досвід і виклики сучасності: наук. записка. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2013. 82 с.
- 34.Горєлов Д., Корнієвський О. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2015. 36 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-02/volonter-697e4.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).
- 35.Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с. ISBN 978-617-8086-07-7. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi72/0053001.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).
- 36.Горло Н. Культура донатів як складова частина політичної культури українського суспільства у період повномасштабної російсько-української війни. *Літопис Волині*. 2024. Чис. 30. С. 171–175. DOI: 10.32782/2305-9389/2024.30.28. URL: <https://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/527> (дата звернення: 12.03.2026).
- 37.Грабар Е., Антонюк В. Актуальні питання волонтерства в Україні та роль академічної спільноти у цій сфері. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 2 (10). С. 113–123. DOI: 10.52058/3041-1572-2025-2(10)-113-123.

- 38.Грищенко Н. Розвиток та риси волонтерської діяльності особи в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. Вип. 45. С. 92–96. DOI: 10.32782/apfs.v045.2023.17.
- 39.Громадянське суспільство України в умовах війни 2022–2025 рр.: звіт щодо комплексного соціологічного дослідження. Київ: ІСАР «Єднання», 2025. 127 с. URL: https://api.home.ednannia.ua/upload/kch/25/10/29/zvit-UA_Hromadianske_suspilstvo_v%20umovakh_viny_2022-2025.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
- 40.Дворянин П., Карпенко О. Воїни добра: образ волонтера в українських засобах масової інформації (2014–2022). *Вісь Європи*. 2025. № 7. С. 166–179. DOI: 10.69550/3041-1467.7.333097. URL: <https://ae.eessc.org.ua/article/view/333097> (дата звернення: 12.03.2026).
- 41.Дерев'янка С. Засади майбутнього демократичного устрою України: підходи до їх формування в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми політики*. 2024. Вип. 74. С. 53–61. DOI: 10.32782/app.v74.2024.7. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/74_2024/9.pdf. (дата звернення: 12.03.2026).
- 42.Дзюрах Ю. Антикризисні маркетингові комунікації в діяльності органів публічної влади. *Літопис Волині*. 2026. Чис. 34. С. 239–247. DOI: 10.32782/2305-9389/2026.34.38. URL: <https://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/736>. (дата звернення: 12.03.2026)
- 43.Дикий Я. Психологічне деталювання вчинку волонтерства: дисертація доктора філософії. Західноукраїнський національний університет. Тернопіль, 2026. 271 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/en/searchdoc/0825U004343/> (дата звернення: 12.03.2026).

- 44.Дробіна І. Правове забезпечення надання волонтерської допомоги Збройним Силам України: дисертація доктора філософії. Національний університет оборони України. Київ, 2025. 220 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/en/searchdoc/0825U001757/> (дата звернення: 12.03.2026).
- 45.Дручек О. Історична пам'ять: особливості змісту та функціонування у сучасному українському суспільстві. *Актуальні проблеми політики*. 2025. Вип. 75. С. 131–139. DOI: 10.32782/app.v75.2025.18. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/75_2025/20.pdf. (дата звернення: 12.03.2026).
- 46.Дьомкіна Ю. Волонтерство як детермінанта розвитку громадянського суспільства: політологічний вимір: : дис. ... д-ра філософ.; 052 Політологія. Харків, 2026. URL: <https://hnpu.edu.ua/uk/specializovana-vchena-rada-df-05216826-zahyst-dysertaciyi-domkinoyi-yuliyi-viktorivny>. (дата звернення: 12.03.2026).
- 47.Дяконенко О. Соціальний капітал територіальних громад України в умовах війни: сучасні трансформації та прогностичні зрушення. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 2 (52). С. 54–71. DOI: 10.15407/dse2023.02.054. URL: <https://ojs.dse.org.ua/index.php/dse/article/download/142/113/1577>. (дата звернення: 12.03.2026).
- 48.Етнополітичні чинники консолідації сучасного українського суспільства / редкол.: О. Рафальський (голова), В. Войналович, М. Рябчук. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 336 с.
- 49.ЄДопомога. Цифрова платформа. URL: <https://edopomoga.gov.ua/> (дата звернення: 12.03.2026).
- 50.Єрмоленко І. Молодіжний працівник у системі молодіжної політики України: процес становлення, функції та виклики. *Літопис Волині*. 2025. № 32. С. 190–

194. DOI: 10.32782/2305-9389/2025.32.32. URL: <https://www.litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/607> (дата звернення: 12.03.2026).
51. Жекало Г. Розвиток волонтерства в Україні як соціально-політичного феномену та показника громадської активності в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції. *Регіональні студії*. 2025. Вип. 42. С. 80–86. DOI: 10.32782/2663-6170/2025.42.12. URL: <https://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/42/14.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).
52. Завидняк В., Стебляк Д. Американська модель взаємодії громадянського суспільства та місцевої влади. *Politicus*. 2026. № 1. С. 39–45. DOI: 10.24195/2414-9616.2026-1.6. URL: https://www.politicus.od.ua/1_2026/8.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
53. Ієремія В. Концепт «довіра» у маркетингових і соціально-політичних дослідженнях. *Регіональні студії*. 2025. № 43. С. 202–207. DOI: 10.32782/2663-6170/2025.43.32. URL: <https://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/index.php/43> (дата звернення: 12.03.2026).
54. Ільницька У. Гуманітарні стратегії зовнішньої політики Європейського Союзу: актуалізація у контексті безпекових викликів та загроз. *Politicus*. 2024. № 4. С. 153–159. DOI: 10.24195/2414-9616.2024-4.24. URL: https://politicus.od.ua/4_2024/26.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
55. Карашук М. Демократія, громадянське суспільство і безпека в умовах поширення ситуації ризику. *Політологічний вісник*. 2022. Вип. 89. С. 204–213. DOI: 10.17721/2415-881X.2022.89.204-213.
56. Київський міжнародний інститут соціології. Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021–2024 роках. Київ: Київський міжнародний інститут

соціології, 09.01.2025. URL:
<https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1467&page=1> (дата звернення:
 12.03.2026).

57.Київський міжнародний інститут соціології. Комплексна оцінка соціальної згуртованості, громадянської активності та спротиву в Україні (SHARP). Січень 2024. Київ: Київський міжнародний інститут соціології, 2024. 28 с. URL:

https://kiis.com.ua/materials/news/20240126_n/PRE_SHARP2_Wave2_Initial-analysis_06.12.2023_UKR.pdf(дата звернення: 12.03.2026).

58.Код Відважних: благодійний фонд підтримки ветеранів. URL:
<https://codeofbrave.org/>. (дата звернення: 12.03.2026).

59.Козюпа О. Структурні характеристики процесів комунікації політичної влади та громадськості в умовах відкритості. *Регіональні студії*. 2023. Вип. 35. С. 76–81. DOI: 10.32782/2663-6170/2023.35.12. URL:
<https://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/35/12.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).

60.Колєватов О., Крук О., Мандрагеля В. Аналіз суспільно-політичної думки про вплив політичних доктрин, партій та еліти на виборчий процес. *Актуальні проблеми політики*. 2025. Вип. 76. С. 112–118. DOI: 10.32782/app.v76.2025.14. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/76_2025/16.pdf (дата звернення: 12.03.2026).

61.Комарницький В. Органи місцевого самоврядування як суб'єкти зміцнення громадської участі в Україні. *Politicus*. 2023. № 2. С. 38–44. DOI: 10.24195/2414-9616.2023-2.6. URL: https://politicus.od.ua/2_2023/5.pdf (дата звернення: 12.03.2026).

62. Кононенко Н. Легітимність політичної влади в умовах гібридних загроз: теоретичний синтез та український контекст. *Регіональні студії*. 2025. Вип. 42. С. 95–100. DOI: 10.32782/2663-6170/2025.42.16. URL: <https://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/42/18.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).
63. Корнієвський О., Полтораков О. Соціальна згуртованість українського суспільства в умовах повномасштабної війни: регіональна специфіка. *Політичні дослідження / Political Studies*. 2026. № 1 (11). С. 115–130. DOI: 10.53317/2786-4774-2026-1-6. URL: <https://pd.ipiend.gov.ua/article/download/356090/341973> (дата звернення: 12.03.2026).
64. Косов О., Кормич Л. Swiss experience of the digital transformation of public administration (to smart government): improving the cooperation of authorities with the community. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С. 95–100. DOI: 10.32782/app.v71.2023.13. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/71_2023/13.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
65. Котелевець А. Розвиток соціальної активності студентів у волонтерській діяльності: дисертація доктора філософії. Київський столичний університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2024. 313 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/50028/> (дата звернення: 12.03.2026).
66. Коцур В., Новородовський В. Трансформація інституцій громадянського суспільства в умовах російсько-української війни. *Інтермарум: історія, політика, культура*. 2024. № 15. С. 195–216. DOI: 10.35433/history.112090. URL: <https://intermarum.zu.edu.ua/article/view/317817> (дата звернення: 12.03.2026).
67. Кравчук О. Процеси трансформації громадянського суспільства та децентралізації влади: механізми взаємозв'язків. *Літопис Волині*. 2021. № 24.

- С. 207–211. DOI: 10.32782/2305-9389/2021.24.33. URL: <https://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/249> (дата звернення: 12.03.2026).
68. Кресіна І. Комісії правди і справедливості як інструмент забезпечення державою прав людини в умовах російсько-української війни. *Держава і право*. 2026. Вип. 99. С. 342–366. DOI: 10.33663/1563-3349-2026-99-342. URL: <https://derzhava-i-pravo.com.ua/articles/99-342.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).
69. Кресіна І. О., Стойко О. М. Еволюція підходів до осмислення ролі громадянського суспільства в управлінських процесах. *Правова держава*. 2022. Вип. 33. С. 540–550. DOI: 10.33663/1563-3349-2022-33-540-550. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001371537> (дата звернення: 12.03.2026).
70. Кресіна І. Право на правду: проблеми концептуалізації і реалізації в умовах російсько-української війни. *Правова держава*. 2026. Вип. 37. С. 397–411. DOI: 10.33663/0869-2491-2026-37-397-411. URL: https://www.researchgate.net/publication/403422730_The_right_to_the_truth_problems_of_conceptualization_and_implementation_in_the_conditions_of_the_russian-Ukrainian_war (дата звернення: 12.03.2026).
71. Крисаченко В. Моральні імперативи формування сучасної української політичної нації: довіра та людяність. *Політологічний вісник*. 2023. Вип. 90. С. 12–28. DOI: 10.17721/2415-881X.2023.90.12-28. URL: <https://zpv.knu.ua/index.php/pb/article/view/164> (дата звернення: 12.03.2026).
72. Крисаченко В. Соціальний капітал українського суспільства: сутність, трансформація, консолідаційний потенціал. *Українознавство*. 2021. № 4 (81). С. 8–30. DOI: 10.30840/2413-7065.4(81).2021.244880. URL: <https://journal.ndiu.org.ua/article/view/244880/249098> (дата звернення: 12.03.2026).

- 73.Кудряшов Р., Івашова Л. Інститут волонтерства як інструмент розвитку громадянського суспільства та захисту національних інтересів держави: від минувшини до сучасності. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2024. № 9. С. 115–123. DOI: 10.32702/2307-2156.2024.9.16. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/4615> (дата звернення: 12.03.2026).
- 74.Кузьмич О. Психологічні чинники розвитку довіри до себе в юнацькому віці: дисертація доктора філософії. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2024. 273 с. URL: https://phd.znu.edu.ua/page/PhD/2024/kuzmich-/kuz__mich_o_disertats__ya.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
- 75.Кузьмічов О. Громадянське суспільство як суб'єкт формування державної політики у сфері продовольчої безпеки України. *Нове українське право*. 2023. № 4. С. 75–81. DOI: 10.51989/NUL.2023.4.10. URL: <https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/515> (дата звернення: 12.03.2026).
- 76.Кукуруз О. Взаємодія політики і права у процесі суспільної трансформації в Україні та Республіці Польща: монографія. Київ: ФОП Подолін І. В., 2020. 368 с.
- 77.Кукуруз О. Справедливість як дороговказ держави: механізм пошуку формули в епоху цифровізації. *Політологічний вісник*. 2025. Вип. 99. С. 179–189. DOI: 10.17721/2415-881X.2025.99.179-189. URL: <https://ir.library.knu.ua/handle/15071834/11761> (дата звернення: 12.03.2026).
- 78.Кукуруз О. Українсько-польська взаємодія як протидія рашизму. *Держава і право*. 2024. Вип. 95. С. 159–169. DOI: 10.33663/1563-3349-2024-95-159. URL: <https://derzhava-i-pravo.com.ua/articles/95-159.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).

79. Куницький М. Демократичні практики у західних та східних політиках: порівняльний аналіз. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С. 37–44. DOI: 10.32782/app.v71.2023.5. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/71_2023/5.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
80. Курс «ІТ для ветеранів»: новий старт після повернення зі служби. ЕРАМ Campus. URL: <https://campus.eram.ua/ua/blog/636>. (дата звернення: 12.03.2026).
81. Лагун М. Психологічні чинники розвитку альтруїстичної спрямованості особистості: дисертація доктора філософії. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2025. 299 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/747242/> (дата звернення: 12.03.2026).
82. Левченко Д. С. Суб'єкти громадянського суспільства у публічному адмініструванні в Україні: дисертація доктора філософії. Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2020. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/en/searchdoc/0821U100109/> (дата звернення: 12.03.2026).
83. Липчук О. Європейський досвід становлення громадянського суспільства: можливості використання в умовах воєнного стану в Україні. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. № 17. С. 74–81. DOI: 10.32782/2312-1815/2024-17-10. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/117> (дата звернення: 12.03.2026).
84. Лукашевський Ю. О. Розвиток інструментів участі громадян у місцевому самоврядуванні (на прикладі міста Львова): дисертація доктора філософії. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2024. 218 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2024/radaphd/27292/disertaciya-rozvitok->

instrumentiv-uchasti-gromadyan-u-miscevomu-samovryaduvanni-lukashevskiy.pdf(дата звернення: 12.03.2026).

- 85.Луцишин Г. Національна консолідація як фундаментальна основа розвитку української політичної нації. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2012. Т. 3. Вип. 4. С. 195–200. URL: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/128> (дата звернення: 12.03.2026).
- 86.Лясота А. Громадянське суспільство та система органів державної влади в умовах гендеру: критерії диференціації сфери інституційної взаємодії. *Вісник Львівського університету. Серія: філософсько-політологічні студії*. 2023. Вип. 46. С. 324–329. DOI: 10.30970/PPS.2023.46.40. URL: <https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/uk/2023-46> (дата звернення: 12.03.2026).
- 87.Ляшенко Т. Виконавча гілка влади України в міжнародних індексах інституційної спроможності. *Актуальні проблеми політики*. 2024. Вип. 74. С. 74–80. DOI: 10.32782/app.v74.2024.10. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/74_2024/12.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
- 88.Ляшенко Т. Збройний конфлікт і громадянське суспільство в контексті сучасної політичної теорії. *Літопис Волині*. 2025. Чис. 33. С. 260–264. DOI: 10.32782/2305-9389/2025.33.42. URL: <https://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/675> (дата звернення: 12.03.2026).
- 89.Мадрига Т. Волонтерство як суспільно-політичний феномен: понятійно-категоріальний аналіз. *Politicus*. 2025. № 6. С. 20–30. DOI: 10.24195/2414-9616.2025-6.3. URL: https://politicus.od.ua/6_2025/5.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
- 90.Мадрига Т. Соціальна самоорганізація українського суспільства в особистих наративах волонтерів (на матеріалах книги «Єдності сила»). *Вісник*

- Прикарпатського університету. Серія: Політологія. 2026. № 22. С. 177–184. DOI: 10.32782/2312-1815/2025-22-22. URL: https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/728 (дата звернення: 12.03.2026).*
- 91.Мадрига Т., Кобець Ю. Інститути громадянського суспільства в Україні: концептуальні підходи, суспільна роль і нормативно-правове підґрунтя. *Регіональні студії. 2025. № 42. С. 111–115. DOI: 10.32782/2663-6170/2025.42.17. URL: https://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/42/19.pdf (дата звернення: 12.03.2026).*
- 92.Мадрига Т., Кобець Ю. Особливості функціонування інституцій громадянського суспільства у територіальних громадах (досвід Івано-Франківської області). *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія. 2025. № 21. С. 211–220. DOI: 10.32782/2312-1815/2025-21-25. URL: https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/609 (дата звернення: 12.03.2026).*
- 93.Манелюк Ю., Луценко В., Савчук Н. Волонтерський рух України в умовах військової агресії. *Politicus. 2022. № 6. С. 29–33. DOI: 10.24195/2414-9616.2022-6.5. URL: https://politicus.od.ua/6_2022/5.pdf (дата звернення: 12.03.2026).*
- 94.Мартинюк Я. До питання впливу волонтерської діяльності на соціальну згуртованість: виклики сьогодення. *Social Work and Education. 2024. Т. 11. № 2. С. 203–212. DOI: 10.25128/2520-6230.24.2.3. URL: https://journals.uran.ua/swe/article/view/309730 (дата звернення: 12.03.2026).*
- 95.Матвійчук А. Трансформація взаємовідносин громадянського суспільства і держави в Україні в умовах протидії російській агресії. *Політичне життя. 2024. № 4. С. 5–12. DOI: 10.31558/2519-2949.2024.4.1. URL: https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/16598 (дата звернення: 12.03.2026).*

- 96.Мацієвський Ю., Лук'янчук Я. Волонтерство та псевдоволонтерство в Україні: новий погляд крізь призму неформальних інститутів. *Політичні дослідження / Political Studies*. 2024. № 1 (7). С. 19–41. DOI: 10.53317/2786-4774-2024-1-2. URL: <https://pd.ipiend.gov.ua/article/view/305717> (дата звернення: 12.03.2026).
- 97.Медведська В., Бадер А., Меженська О. Державні комунікації як інструмент легітимізації політичних рішень. *Politicus*. 2025. № 5. С. 51–56. DOI: 10.24195/2414-9616.2025-5.8. URL: https://www.politicus.od.ua/5_2025/10.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
- 98.Мішок Р. Соціально-політична інтернет-поведінка молоді як чинник розвитку громадянського суспільства в Україні: : дис. ... д-ра філософ.; 054 – Соціологія. Львів, 2023. 489 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2023/radaphd/23962/disertaciya-mishok.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).
- 99.Мущенко Я. Моделі електоральної участі в рамках соціологічної школи досліджень. *Літопис Волині*. 2024. Чис. 30. С. 203–207. DOI: 10.32782/2305-9389/2024.30.33. URL: <https://www.litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/533> (дата звернення: 12.03.2026).
100. Назар В. Інформаційна війна Росії проти України: динаміка впливу на суспільну свідомість і виклики для національного становлення. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2023. Т. 1. № 15. С. 18–25. DOI: 10.32782/2312-1815/2024-1-3. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/49> (дата звернення: 12.03.2026).
101. Назарчук О. Взаємодія політичних еліт і громадянського суспільства в системі викликів та перспектив для України. *Актуальні проблеми політики*.

2024. Вип. 74. С. 88–95. DOI: 10.32782/app.v74.2024.12. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/74_2024/14.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
102. Національна Волонтерська Платформа. URL: <https://platforma.volunteer.country/>. (дата звернення: 12.03.2026).
103. Національний меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції Гідності. URL: <https://maidanmuseum.org/> (дата звернення: 12.03.2026).
104. Національний музей Голодомору-геноциду. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/> (дата звернення: 12.03.2026).
105. Ніколаєць Ю. Інформаційно-комунікаційне середовище України: стратегії та практики протидії деструктивним впливам під час локального воєнного вторгнення РФ (2014–2021). *Політичні дослідження / Political Studies*. 2025. № 2 (10). С. 133–157. DOI: 10.53317/2786-4774-2025-2-8. URL: <https://pd.ipiend.gov.ua/article/view/345853> (дата звернення: 12.03.2026).
106. Новоскольцева Л., Меженська О., Бадер А. Збройні сили як гарант національної єдності: інституційна роль у протидії сепаратизму та зміцненні оборонного потенціалу. *Регіональні студії*. 2025. № 41. С. 67–71. DOI: 10.32782/2663-6170/2025.41.11. URL: <https://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/41/13.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).
107. Ободянський Я. Громадянське суспільство в системі демократичного цивільного контролю над Збройними силами України. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. № 17. С. 162–169. DOI: 10.32782/2312-1815/2024-17-21. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/128> (дата звернення: 12.03.2026).

108. Овчарова В. Соціальна робота з залучення молоді до волонтерської діяльності: : дис. ... д-ра філософ.; 231 – Соціальна робота. Запоріжжя, 2024. 293 с. URL: https://phd.znu.edu.ua/page/PhD/2024/ovcharova/ovcharova_dis_FINAL_01_07_24.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
109. Орден Братів Менших в Україні. URL: <https://www.ofm.org.ua/> (дата звернення: 12.03.2026).
110. Остапенко М., Бунгеа Л. Довіра до влади як ресурс розвитку суспільства. *Регіональні студії*. 2023. № 35. С. 16–21. DOI: 10.32782/2663-6170/2023.35.2. URL: <https://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/35/2.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).
111. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіри до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів. Березень 2025 р. URL: https://razumkov.org.ua/images/2026/03/16/2025_journa_SOCIO.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
112. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів під час війни, віра в перемогу (лютий–березень 2025 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremogu-liutyiberezen-2025r> (дата звернення: 12.03.2026).
113. Панькова О., Касперович О. Українське волонтерство в умовах збройної російської агресії: зміцнення потужностей через залучення ресурсів цифровізації, платформізації, ІКТ та мережевих технологій. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. № 2 (68). С. 113–123. DOI: 10.12958/1817-3772-2022-2(68)-113-123. URL:

- <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/188015/13-Pankova.pdf?sequence=1> (дата звернення: 12.03.2026).
114. Панькова О., Касперович О., Іщенко О. Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства: специфіка, проблеми та перспективи. *Український соціум*. 2016. № 2 (57). С. 25–40. DOI: 10.15407/socium2016.02.025. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/25-40__no-2__vol-57__2016__UKR.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
 115. Перегуда Є., Корнієвський О., Гаврилюк Д. Громадянська освіта як фактор подолання абсентеїзму в Україні. *Політичні дослідження / Political Studies*. 2022. № 1 (3). С. 99–120. DOI: 10.53317/2786-4774-2022-1-5. URL: <https://pd.ipiend.gov.ua/article/view/262027> (дата звернення: 12.03.2026).
 116. Писаренко Л., Плукчи Л., Федорова І. Волонтерство: виклики сьогодення (за матеріалами друкованих ЗМІ). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32 (71). № 1. Ч. 3. С. 156–160. DOI: 10.32838/2710-4656/2021.1-3/27. URL: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/1_2021/part_3/29.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
 117. Порошук Д. П., Семенченко Ф. Г. Політична суб'єктність громадських організацій та їх вплив на політичний процес в українському суспільстві. *Просторовий розвиток*. 2026. Вип. 16. С. 675–689.
 118. Потапенко В., Тищенко Ю., Каплан Ю. та ін. *Стан розвитку громадянського суспільства в Україні (2022–2023 рр.): аналітична доповідь / за ред. В. Потапенка, Ю. Тищенко, Ю. Каплан*. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2024. 91 с. DOI: 10.53679/NISS-analytrep.2024.01. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/stan-rozvytku>

- hromadyanskoho-suspilstva-v-ukrayini-2022-2023-rr (дата звернення: 12.03.2026).
119. Предко М. Вплив корупції на систему публічного управління в Україні. *Літопис Волині*. 2022. Чис. 27. С. 262–267. DOI: 10.32782/2305-9389/2022.27.43. URL: <https://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/397> (дата звернення: 12.03.2026).
 120. Предко М. Політико-управлінські чинники протидії корупції в Україні. *Літопис Волині*. 2023. Чис. 29. С. 206–211. DOI: 10.32782/2305-9389/2023.29.33. URL: <https://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/495> (дата звернення: 12.03.2026).
 121. Примуш М., Ярош Я., Стрелков В. Динаміка довіри до політичних та силових інституцій в Україні (соціологічний аспект). *Літопис Волині*. 2023. Чис. 28. С. 287–291. DOI: 10.32782/2305-9389/2023.28.41. URL: <https://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/444> (дата звернення: 12.03.2026).
 122. Приходько С., Ільченко А., Помаз Ю. Ціннісні аспекти політичної культури українського суспільства. *Politicus*. 2022. № 2. С. 75–79. DOI: 10.24195/2414-9616.2022-2.13. URL: https://politicus.od.ua/2_2022/13.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
 123. Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності серед здобувачів освіти: Закон України від 08.01.2025 № 4186-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4186-20> (дата звернення: 12.03.2026).
 124. Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності: Закон України від 15.08.2022 №

- 2519-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2519-20> (дата звернення: 12.03.2026).
125. Про волонтерську діяльність; Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3236-17> (дата звернення: 12.03.2026).
126. Проблеми соціальної згуртованості в Україні. 2025. URL: <https://www.ratinggroup.ua/news/socresilience-jul2025> (дата звернення: 12.03.2026).
127. Римаренко С. Нація-держава та/чи держава-нація. *Регіональні студії*. 2025. № 40. С. 166–169. DOI: 10.32782/2663-6170/2025.40.29. URL: <https://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/40/31.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).
128. Рубан А. Вплив процесів глобалізації на розвиток громадянського суспільства. *Актуальні проблеми політики*. 2022. Вип. 70. С. 68–73. DOI: 10.32782/app.v70.2022.11. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/70_2022/11.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
129. Рубан А. Консолідація українського суспільства як вагомий чинник зміцнення державного суверенітету в умовах російсько-української війни. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С. 42–48. DOI: 10.32782/app.v71.2023.6. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/71_2023/6.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
130. Руденко Ю. Індикатори та практики громадянського суспільства у контексті розбудови партисипаторної демократії в Україні. *Регіональні студії*. 2024. № 38. С. 132–137. DOI: 10.32782/2663-6170/2024.38.21. URL: <https://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/38/23.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).

131. Савон К. Громадянське суспільство: національна специфіка. *Актуальні проблеми політики*. 2022. Вип. 70. С. 114–117. DOI: 10.32782/app.v70.2022.18. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/70_2022/18.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
132. Саєвич Р. Механізми суспільно-владної взаємодії між громадянським суспільством та органами місцевого самоврядування на рівні територіальних громад: дисертація доктора філософії. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2025. 257 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/06/diss_Saievych.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
133. Саламаха О. Політична культура як чинник демократичного розвитку. *Регіональні студії*. 2025. № 40. С. 170–174. DOI: 10.32782/2663-6170/2025.40.30. URL: <https://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/40/32.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).
134. Семенець-Орлова І., Серветник В. Механізми горизонтальної мобілізації суспільства: волонтерство, краудфандинг і самоорганізація під час війни. *Політичні науки та публічне управління*. 2025. Вип. 4 (80). С. 55–59. DOI: 10.32689/2523-4625-2025-4(80)-9. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/5292> (дата звернення: 12.03.2026).
135. Семенченко Ф. Г. Етапи становлення та інституалізація громадських організацій в українському суспільстві. *Просторовий розвиток*. 2026. Вип. 16. С. 690–703.
136. Симисенко І. Інституційна довіра як чинник впливу на трансформацію політичної участі в сучасній Україні. *Politicus*. 2025. № 2. С. 132–137. DOI: 10.24195/2414-9616.2025-2.20. URL: https://politicus.od.ua/2_2025/22.pdf (дата звернення: 12.03.2026).

137. Слива А. Консолідація і конфронтація в українському суспільстві в умовах зовнішньої агресії: соціально-філософський аспект. *Культурологічний альманах*. 2024. № 3. С. 247–254. DOI: 10.31392/cult.alm.2024.3.29. URL: <https://almanac.npu.kiev.ua/index.php/almanac/article/view/451/424> (дата звернення: 12.03.2026).
138. Сміт А. Теорія моральних почуттів (1759). URL: <https://www.marxists.org/reference/archive/smith-adam/works/moral/part01/part1a.htm#1.1> (дата звернення: 12.03.2026).
139. Соціальна згуртованість в Україні: Частина I. Тенденції за даними індексів reSCORE 2023 та SCORE 2021. Київ: SeeD, UNDP, 2024. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-03/PUB_Social-Cohesion-in-Ukraine_UKR_March.7.2024.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
140. Соціальна згуртованість в Україні: Частина II. Оцінювання горизонтальних відносин за допомогою індексу reSCORE 2023. Київ: SeeD, UNDP, 2024. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-03/Social-Cohesion-in-Ukraine_part_II_ukr.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
141. Стефурак Я. До проблеми моделювання громадянського суспільства. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2025. № 20. С. 321–328. DOI: 10.32782/2312-1815/2025-20-38. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/254> (дата звернення: 12.03.2026).
142. Стефурак Я. Еволюція політологічного осмислення феномену «громадянське суспільство». *Politicus*. 2025. № 3. С. 7–12. DOI: 10.24195/2414-9616.2025-3.1. URL: https://politicus.od.ua/3_2025/3.pdf (дата звернення: 12.03.2026).

143. Стойко О. Громадянське суспільство як гарант незалежності судової влади. *Politicus*. 2022. № 6. С. 39–45. DOI: 10.24195/2414-9616.2022-6.7. URL: https://politicus.od.ua/6_2022/7.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
144. Стойко О. Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах: монографія. Київ: Логос, 2016. 415 с.
145. Сунгуровський М., Мельник О., Поляков Л. Державно-громадське співробітництво в забезпеченні суспільної стійкості під час війни в Україні: аналітична доповідь. Київ: Центр Разумкова, 2024. 72 с.
146. Суровцева І., Комаров А. Досвід релігійних організацій у наданні соціальної, гуманітарної та психологічної допомоги. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування*. 2025. Т. 1. № 14. С. 177–191. DOI: 10.31498/2617-2038.14.2025.345700. URL: https://journals.urau.ua/vsgf_pstu/article/download/345700/332847/801845 (дата звернення: 12.03.2026).
147. Суспільно-політична солідарність в Україні в умовах війни: монографія / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2024. 400 с.
148. Таран Є. Роль громадянського суспільства в умовах трансформаційних змін державної політики національної безпеки. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2025. Вип. 3 (79). С. 79–85. DOI: 10.32689/2523-4625-2025-3(79)-12. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/download/5142/5464/5856> (дата звернення: 12.03.2026).

149. Тимошенко Є., Корнієвський О. Civic identity under the challenges of martial law in Ukraine. *Регіональні студії*. 2026. № 44. С. 19–24. DOI: 10.32782/2663-6170/2026.44.2. URL: <https://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/44/4.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).
150. Трушевич Г. Волонтерський рух в Україні: політичні орієнтири його учасників під час російсько-української війни. *Politicus*. 2024. № 6. С. 87–91. DOI: 10.24195/2414-9616.2024-6.14. URL: https://politicus.od.ua/6_2024/16.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
151. Трушевич Г. Волонтерський рух в Україні: політичні орієнтири його учасників під час російсько-української війни. *Politicus*. 2024. № 6. С. 87–91. DOI: 10.24195/2414-9616.2024-6.14. URL: https://politicus.od.ua/6_2024/16.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
152. Україна: шлях до консолідації суспільства: національна доповідь / ред. кол.: С. І. Пирожков, Ю. П. Богуцький, Е. М. Лібанова, О. М. Майборода та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ: НАН України, 2017. 336 с.
153. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023: колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. Є. Головахи, С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2023. 343 с.
154. Український інститут національної пам'яті. Інформаційні матеріали до Дня Революції Гідності та Свободи від Музею Майдану. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/zhurnalistam/informaciyni-materialy-do-dnya-revoluciyi-gidnosti-ta-svobody-vid-muzeyu-maydanu2> (дата звернення: 12.03.2026).

155. Урядова платформа United 24 URL: <https://u24.gov.ua/uk/impact-report/intro>. (дата звернення: 12.03.2026).
156. Федирко І., Косілова О. Громадянське суспільство і держава: напрямки взаємодії. *Політологічний вісник*. 2023. Вип. 90. С. 302–312. DOI: 10.17721/2415-881X.2023.90.302-312. URL: <https://zpv.knu.ua/index.php/pb/article/view/184> (дата звернення: 12.03.2026).
157. Харитонюк О. Вплив децентралізації влади на розвиток партисипативної демократії в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософії: 052 – Політологія. Луцьк, 2024. 257 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/24566> (дата звернення: 12.03.2026).
158. Хилько М.І. Крицкалюк Н.І. Методологічні аспекти інституціоналізації громадянського суспільства в Україні. *Політичне життя: загальнополітичний, навчальний, науковий, науково-популярний журнал*. ДонНУ імені Василя Стуса, 2024. № 1. С. 56-62.
159. Хилько М.І., Матвійчук А.В. Роль самоорганізації українського громадянського суспільства в умовах протистояння російській агресії. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. 2023. Вип. 94. С. 165-178.
160. Центр протидії дезінформації при РНБО України. Офіційний сайт. URL: <https://cpd.gov.ua/> (дата звернення: 12.03.2026).
161. Цигвінцев І. Політична соціалізація та суб'єктивне щастя покоління Z в Україні: вплив війни, довіри до державних інституцій та інформаційного середовища. *Політичні дослідження / Political Studies*. 2025. № 1 (9). С. 137–153. DOI: 10.53317/2786-4774-2025-1-7. URL: <https://pd.ipiend.gov.ua/article/view/334491> (дата звернення: 12.03.2026).

162. Чабанна М. Концепт політичної довіри та реалії посттоталітаризму (методологічний аспект). *Політичні дослідження / Political Studies*. 2023. № 2 (6). С. 34–57. DOI: 10.53317/2786-4774-2023-2-2. URL: <https://pd.ipiend.gov.ua/article/view/292189> (дата звернення: 12.03.2026).
163. Чабанна М. Суспільний вимір європейської інтеграції України: чинники та тенденції трансформації громадської думки. *Політичні дослідження / Political Studies*. 2025. № 2 (10). С. 80–105. DOI: 10.53317/2786-4774-2025-2-4. URL: <https://pd.ipiend.gov.ua/article/view/345838> (дата звернення: 12.03.2026).
164. Чернявська Б. Адміністративно-правове забезпечення реалізації приватними особами права на свободу об'єднання у громадські організації в Україні: дисертація доктора філософії. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2021. 272 с.
165. Чорний О. YouTube-канали воєнно-політичного сегмента як елемент українського громадянського суспільства. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 72. С. 63–71. DOI: 10.32782/app.v72.2023.10. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/72_2023/10.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
166. Чупрій Л., Хачатуров Д. Концептуальні підходи до визначення сутнісних особливостей громадянського суспільства. *Регіональні студії*. 2026. № 44. С. 110–116. DOI: 10.32782/2663-6170/2026.44.18. URL: <https://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/44/20.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).
167. Шайгородський Ю. Волонтерська діяльність як форма суспільної мобілізації у відсічі російській агресії. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія: Політичні науки*. 2023. № 8. С. 77–83. DOI: 10.31558/2617-0248.2023.8.12. URL:

- politology.donnu.edu.ua/article/download/14320/14222 (дата звернення: 12.03.2026).
168. Шайгородський Ю. Держава і громадянське суспільство: мотиви, практики й суперечності взаємодії. *Політологічний вісник*. 2021. Вип. 87. С. 149–161. DOI: 10.17721/2415-881X.2021.87.149-161. URL: <https://zpv.knu.ua/index.php/pb/article/view/118> (дата звернення: 12.03.2026).
169. Шевчук С., Гордієнко О. «HIMARS для волонтерів». Українці створили 100 000 «банок» у monobank і зібрали 5 млрд грн. Як вони працюють?: інтерв'ю Олега Гороховського. *Forbes Ukraine*. 18.10.2022. URL: <https://forbes.ua/money/himars-dlya-volonteriv-ukraintsi-stvorili-100-000-banok-u-monobank-i-zibrali-5-mlrd-grn-yak-voni-pratsyuyut-intervyu-olega-gorokhovskogo-18102022-9069> (дата звернення: 12.03.2026).
170. Шиманова-Стефанишин О. Політична комунікація в умовах воєнного стану в Україні: політологічний аналіз основних меседжів. *Регіональні студії*. 2022. № 30. С. 112–117. DOI: 10.32782/2663-6170/2022.30.19. URL: <https://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/30/19.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).
171. Шишкін О. Конструювання національної ідентичності в умовах війни: чинники формування внутрішньої та зовнішньої політики України. *Актуальні проблеми політики*. 2025. Вип. 76. С. 112–120. DOI: 10.32782/app.v76.2025.18. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/76_2025/20.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
172. Штрайхер О. Волонтерський рух в Україні як агент суспільних трансформацій: дисертація доктора філософії зі спеціальності 054 «Соціологія». Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2026. 269 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2026/radaphd/36518/shtraykherdisertaciya-na->

- zdobuttya-naukovogo-stupenya-doktora-filosofii.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
173. About Parliament. URL: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en> (дата звернення: 12.03.2026).
174. Anderson B. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Rev. ed. London; New York: Verso, 1991. 224 p. ISBN 978-0-86091-546-1. URL: https://is.muni.cz/el/1423/podzim2013/SOC571E/um/Anderson_B_-_Imagined_Communities.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
175. Attitude towards Teaching Russian in Ukrainian-Language Schools and What Language Ukrainians Speak at Home. 2025. URL: <https://www.kiis.com.ua/?cat=reports&id=1513&lang=eng&page=1> (дата звернення: 12.03.2026).
176. Bennett W. L., Segerberg A. *The Logic of Connective Action: Digital Media and the Personalization of Contentious Politics*. Cambridge Studies in Contentious Politics. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 256 p.
177. Bourdieu P. The Forms of Capital. In: Richardson J. G. (ed.). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press, 1986. P. 241–258.
178. Calhoun C. *Habermas and the Public Sphere*. Cambridge, MA; London: MIT Press, 1992. 498 p.
179. Castells M. *The Rise of the Network Society*. 2nd ed. Chichester: Wiley-Blackwell, 2010. 597 p.
180. Clary E. G., Snyder M., Ridge R. D., Copeland J., Stukas A. A., Haugen J., Miene P. Understanding and Assessing the Motivations of Volunteers: A Functional Approach. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1998. Vol.

74. No. 6. P. 1516–1530. DOI: 10.1037/0022-3514.74.6.1516. URL: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.6.1516> (дата звернення: 12.03.2026).
181. Cnaan R. A., Handy F., Wadsworth M. Defining Who is a Volunteer: Conceptual and Empirical Considerations. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. 1996. Vol. 25. No. 3. P. 364–383. DOI: 10.1177/0899764096253006. URL: <https://doi.org/10.1177/0899764096253006> (дата звернення: 12.03.2026).
182. Cohen J. L., Arato A. *Civil Society and Political Theory*. Cambridge, MA: MIT Press, 1992. 771 p.
183. Coleman J. S. Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*. 1988. Vol. 94. Suppl. P. S95–S120. DOI: 10.1086/228943. URL: <https://faculty.washington.edu/matsueda/courses/587/readings/Coleman%201988.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).
184. Cuso International. *About Us*. Ottawa, ON: Cuso International. URL: <https://cusointernational.org/about-us/> (дата звернення: 12.03.2026).
185. Danylenko S. The Role of Civil Society Institutions in the Formation of the Security Space of Central and Eastern European States. *Political Science Bulletin*. 2024. Iss. 92. P. 254–267. DOI: 10.17721/2415-881X.2024.92.254-267. URL: <https://zpv.knu.ua/index.php/pb/article/view/236> (дата звернення: 12.03.2026).
186. Data on Receipts to the Special Fundraising Account of the National Bank of Ukraine for Supporting the Armed Forces of Ukraine. 17 Jan. 2025. URL: <https://files.u24.gov.ua/united24-files/united24-files/17-01/Report-20250117-ZSU.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).
187. Dekker P., Halman L. *The Values of Volunteering: Cross-Cultural Perspectives*. Nonprofit and Civil Society Studies. New York; Dordrecht; London; Moscow: Kluwer Academic / Plenum Publishers, 2003. 244 p.

188. Digitalisation for Recovery in Ukraine. OECD Policy Responses on the Impacts of the War in Ukraine. Paris: OECD Publishing, 2022. 8 p. DOI: 10.1787/c5477864-en. URL: https://www.oecd.org/en/publications/digitalisation-for-recovery-in-ukraine_c5477864-en.html ((дата звернення: 12.03.2026)).
189. Durkheim E. The Division of Labour in Society. Translated by W. D. Halls. New York: Free Press, 1997. 354p.
190. Dury S., Smith D. H., Mohan J., Stebbins R. A. Volunteering as Related to Other Leisure Activities. *The Palgrave Handbook of Volunteering, Civic Participation, and Nonprofit Associations* / ed. by Smith D. H., Stebbins R. A., Grotz J. London: Palgrave Macmillan, 2017. Vol. 1. P. 145–177.
191. Eliasoph N. The Politics of Volunteering. Cambridge: Polity Press, 2013. 200 p.
192. Etzioni A. The Spirit of Community: Rights, Responsibilities, and the Communitarian Agenda. New York: Crown Publishers, 1993. 323 p.
193. Founding Moment. URL: <https://www.peacecorps.gov/about-the-agency/history/founding-moment/> (дата звернення: 12.03.2026).
194. Fukuyama F. Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity. New York: Free Press, 1995. 457 p.
195. Granovetter M. S. The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*. 1973. Vol. 78. No. 6. P. 1360–1380. DOI: 10.1086/225469. URL: <https://doi.org/10.1086/225469> (дата звернення: 12.03.2026).
196. Habermas J. The Theory of Communicative Action. Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society. Translated by T. McCarthy. Boston: Beacon Press, 1984. 465 p.

197. Horsham Z., Abrams D., Davies B., Lalot F. Social Cohesion and Volunteering: Correlates, Causes, and Challenges. *Translational Issues in Psychological Science*. 2024. Vol. 10. №1. P. 51–68. DOI: 10.1037/tps0000387. URL: <https://doi.org/10.1037/tps0000387> (дата звернення: 12.03.2026).
198. Hustinx L., Cnaan R. A., Handy F. Navigating Theories of Volunteering: A Hybrid Map for a Complex Phenomenon. *Journal for the Theory of Social Behaviour*. 2010. Vol. 40. №4. P. 410–434. DOI: 10.1111/j.1468-5914.2010.00439.x. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.2010.00439.x> (дата звернення: 12.03.2026).
199. International Committee of the Red Cross. *History of the ICRC*. URL: <https://www.icrc.org/en/our-history> (дата звернення: 12.03.2026).
200. Kalinichenko B. Current State and Prospects for the Development of Civil Society in Ukraine and Poland. *Political Science Bulletin*. 2024. Issue 92. P. 243–253. DOI: 10.17721/2415-881X.2024.92.243-253. URL: <https://zpv.knu.ua/index.php/pb/article/view/235> (дата звернення: 12.03.2026).
201. Klymak M., Kosenko A., Korenok O., Mykhailyshyna D., Vasilaky K. Charitable Giving in Wartime: Evidence from Ukraine’s War Fundraising. CSAE Working Paper No. 2025-04. Oxford: Centre for the Study of African Economies, University of Oxford, 2025. URL: <https://econ4ua.org/wp-content/uploads/2025/08/Econ4UA-Working-Paper-No2.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).
202. Melnychuk V., Tovmash D. Political Factors of Investment Attractiveness: Swiss Experience and Opportunities for Ukraine. *Political Science Bulletin*. 2025. Iss. 99. P. 190–200. DOI: 10.17721/2415-881X.2025.99.190-200. URL: <https://zpv.knu.ua/index.php/pb/article/view/402> (дата звернення: 12.03.2026).

203. National Erasmus+ Office in Ukraine. URL: <https://erasmusplus.org.ua/pro-nas/naczionalnyj-erazmus-ofis-v-ukrayini/> (дата звернення: 12.03.2026).
204. Ostrom E. *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 280 p.
205. Our History. Service Civil International. URL: <https://sci.ngo/who-we-are/our-history/> (дата звернення: 12.03.2026).
206. Portes A. Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology*. 1998. Vol. 24. No. 1. P. 1–24. DOI: 10.1146/annurev.soc.24.1.1. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.1> ((дата звернення: 12.03.2026).
207. Powell S. Understanding Volunteerism for Development in South-Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States: Lessons for Expansion. Bratislava: United Nations Volunteers (UNV); United Nations Development Programme (UNDP) Bratislava Regional Centre, 2010. URL: https://www.researchgate.net/publication/262689972_Understanding_Volunteerism_for_Development_in_South-Eastern_Europe_and_the_Commonwealth_of_Independent_States_Lessons_for_Expansion (дата звернення: 12.03.2026).
208. Putnam R. D., Leonardi R., Nanetti R. Y. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press, 1993. 280 p.
209. Rochester C., Paine A. E., Howlett S., Zimmeck M. *Volunteering and Society in the 21st Century*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010. 240 p.
210. Salamon L., Sokolowski S., Haddock M. Measuring the Economic Value of Volunteer Work Globally: Concepts, Estimates, and a Roadmap to the Future. *Annals of Public and Cooperative Economics*. 2011. Vol. 82. №3. P. 217–252. DOI: 10.1111/j.1467-8292.2011.00437.x. URL:

- <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-8292.2011.00437.x> (дата звернення: 12.03.2026).
211. Skocpol T. *Diminished Democracy: From Membership to Management in American Civic Life*. Norman: University of Oklahoma Press, 2003. 290 p.
 212. Smith D. H., Stebbins R. A., Grotz J. (eds.). *The Palgrave Handbook of Volunteering, Civic Participation, and Nonprofit Associations*. London: Palgrave Macmillan, 2017. 1528 p.
 213. Social Cohesion in Ukraine: Key Trends Based on reSCORE 2024. Kyiv: UNDP in Ukraine, 2024. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-12/social-cohesion-in-ukraine_eng_2024.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
 214. Sztompka P. *Trust: A Sociological Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 214 p.
 215. Tocqueville A. de. *Democracy in America*. Translated, edited, and with an introduction by H. C. Mansfield and D. Winthrop. Chicago: University of Chicago Press, 2000. 722 p.
 216. *Trust in Entrepreneurs in Ukraine During War*. 2022. URL: <https://gradus.app/report/trust-in-entrepreneurs-in-ukraine-during-war/> (дата звернення: 12.03.2026).
 217. Uslaner E. *The Moral Foundations of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 289 p.
 218. Verba S., Schlozman K., Brady H. *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1995. 640 p.
 219. Vernadsky V. *The Transition from the Biosphere to the Noösphere: Excerpts from Scientific Thought as a Planetary Phenomenon*. *21st Century Science &*

- Technology*. Spring–Summer 2012. P. 10–31. URL: https://21sci-tech.com/Subscriptions/Spring-Summer-2012_ONLINE/04_Biospere_Noosphere.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
220. Ward F. Florence Nightingale: Where Most Work Is Wanted. *Nursing's Greatest Leaders: A History of Activism* / ed. by Forrester D. A. New York: Springer Publishing Company, 2016. P. 21–54.
221. Warren M. E. *Democracy and Association*. Princeton; Oxford: Princeton University Press, 2001. 241 p.
222. Whittaker J., McLennan B., Handmer J. A Review of Informal Volunteerism in Emergencies and Disasters: Definition, Opportunities and Challenges. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. 2015. Vol. 13. P. 358–368. DOI: 10.1016/j.ijdr.2015.07.010. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2015.07.010> (дата звернення: 12.03.2026).
223. Wilson J. Volunteering. *Annual Review of Sociology*. 2000. Vol. 26. P. 215–240. DOI: 10.1146/annurev.soc.26.1.215. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.26.1.215> (дата звернення: 12.03.2026).
224. Wilson J., Musick M. A. Who Cares? Toward an Integrated Theory of Volunteer Work. *American Sociological Review*. 1997. Vol. 62. No. 5. P. 694–713. DOI: 10.2307/2657355. URL: <https://doi.org/10.2307/2657355> (дата звернення: 12.03.2026).
225. Woolcock M., Narayan D. Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy. *The World Bank Research Observer*. 2000. Vol. 15. No. 2. P. 225–249. DOI: 10.1093/wbro/15.2.225. URL: <https://doi.org/10.1093/wbro/15.2.225> (дата звернення: 12.03.2026).

226. World Giving Index 2023. London: Charities Aid Foundation, 2023. 74 p.
URL: <https://www.cafonline.org/docs/default-source/updated-pdfs-for-the-new-website/world-giving-index-2023.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Наукові статті у фахових виданнях України:

1. Берчук А. Історія становлення волонтерства від найдавніших часів до сьогодення. *Держава і право*. 2024. Вип. 96. С. 330–341. URL: <https://doi.org/10.33663/1563-3349-2024-96-330>. DOI: 10.33663/1563-3349-2024-96-330.
2. Берчук А. Динаміка довіри до волонтерів та обсягу благодійних внесків в Україні (2014–2025 рр.). *Держава і право*. 2025. Вип. 98. С. 397–410. URL: <https://doi.org/10.33663/1563-3349-2025-98-397>. DOI: 10.33663/1563-3349-2025-98-397.
3. Берчук А. Роль волонтерства у консолідації українського суспільства в умовах повномасштабної війни. *Український політико-правовий дискурс*. 2026. Вип. 22. С. 45-52. URL: <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/803>. DOI: 10.5281/zenodo.20648374.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Берчук А. Роль волонтерських організацій в умовах повномасштабної війни. Захищаючи державу, захищаємо право: матер. XIV Міжнар. юрид. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11 жовтня 2023 р.). Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2023. С. 54–57.
5. Берчук А. Волонтери та захист прав людини в російсько-українській війні. Права людини в період збройних конфліктів: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 3 листопада 2023 р.). Одеса, 2023. С. 91-98.

6. Берчук А. Українське суспільство в умовах війни: волонтерство як чинник збереження держави. Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 22–23 лютого 2024 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 103–108.
7. Берчук А. Волонтерський рух в Україні та участь волонтерів у захисті незалежності України. Захист незалежності України: правові засади та виклики сьогодення. До 33-ї річниці проголошення незалежності України: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 вересня 2024 р.). Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2025. С. 362–364.
8. Берчук А. Волонтерські ініціативи як стратегічний ресурс для інтеграції України в Європейський Союз. Інтеграція України до Європейського Союзу: виклики в умовах воєнного стану. Пам'яті професора П. П. Заворотька та професора В. Н. Денисова: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4 листопада 2024 р.). Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2024. С. 243 – 247.
9. Берчук А. Роль волонтерських організацій в умовах повномасштабної війни. Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу: зб. матеріалів VI Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Полтава, 11–12 грудня 2024 р.). Полтава: Полтавський інститут економіки і права, 2025. С. 226–227.
10. Берчук А. Проблеми та виклики волонтерської діяльності в Україні в умовах війни: політико-правовий вимір. Наука і освіта в Україні: актуальні проблеми розвитку: матер. Міжнар. наук. конф. XIX Юридичні читання (м. Київ, 29 квітня 2025 р.). Київ: Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2025. С. 177–179.
11. Берчук А. Цифрові практики волонтерських організацій як інструмент захисту прав людини та консолідації українського суспільства в умовах війни. Права людини в період збройних конфліктів: матер. міжнар. наук.-практ.

конф. (м. Одеса, 31 жовтня 2025 р.). Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2025. С. 112–115.

12. Берчук А. Волонтерські організації як чинник консолідації українського суспільства в умовах війни. Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу: матер. 10-ї міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 22–23 квітня 2026 р.). Полтава: Полтавський інститут економіки і права; ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”», 2026. С. 88–91.